

STRATEGIA ROZWOJU GMINY BIŁGORAJ NA LATA 2022-2030

Biłgoraj, 2022

Strategia Rozwoju Gminy Biłgoraj na lata 2022-2030
opracowana została we współpracy z Gminą Biłgoraj.

Usługa została wykonana przez
Biłgorajskie Centrum Obsługi Inwestora Sp. z o.o.

SPIS TREŚCI

_Toc102988584

Położenie, przestrzeń, środowisko	3
Położenie i podział administracyjny.....	3
Rzeźba terenu.....	4
Zasoby wodne.....	5
Klimat.....	7
Gleby.....	7
Zasoby naturalne	8
Stan i ochrona środowiska	9
Dziedzictwo kulturowe	15
Podsumowanie i wnioski	17
Demografia i rynek pracy	20
Liczba ludności.....	20
Przyrost naturalny i migracje	21
Struktura wieku ludności	23
Pracujący i struktura zatrudnienia	25
Bezrobocie i jego struktura.....	27
Podsumowanie i wnioski	28
Potencjał gospodarczy	31
Struktura funkcjonalno-przestrzenna	31
Rolnictwo.....	34
Sektor pozarolniczy.....	36
Turystyka	41
Odnawialne źródła energii.....	46
Planowanie przestrzenne i tereny inwestycyjne.....	47
Podsumowanie i wnioski	50
Infrastruktura techniczna.....	54
Infrastruktura komunikacyjna.....	54
Infrastruktura wodno-kanalizacyjna	58
Infrastruktura energetyczna	62
Gospodarka odpadami.....	63
Podsumowanie i wnioski	67

Infrastruktura społeczna	70
Wychowanie i edukacja	70
Ochrona zdrowia i pomoc społeczna	73
Gospodarka mieszkaniowa	77
Kultura	78
Sport i rekreacja.....	80
Podsumowanie i wnioski	81
Jakość zarządzania i kapitał społeczny	85
Struktura budżetu i sytuacja finansowa.....	85
Kapitał społeczny	90
Podsumowanie i wnioski	95
Analiza SWOT	97
Wizja strategicznego rozwoju gminy	100
Strategia przyjętych działań	100
Wizja gminy biłgoraj w 2027 roku.....	101
Misja oraz cele strategii	102
Misja strategii	102
Cele strategii	103
Spójność z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030	123
System monitorowania i oceny realizacji strategii.....	124
Model struktury funkcjonalno-przestrzennej.....	125
Ustalenia i rekomendacje.....	129
Rezultaty konsultacji społecznych	135
Spis rycin	141
Spis tabel.....	141
Spis map.....	141
Spis wykresów.....	142

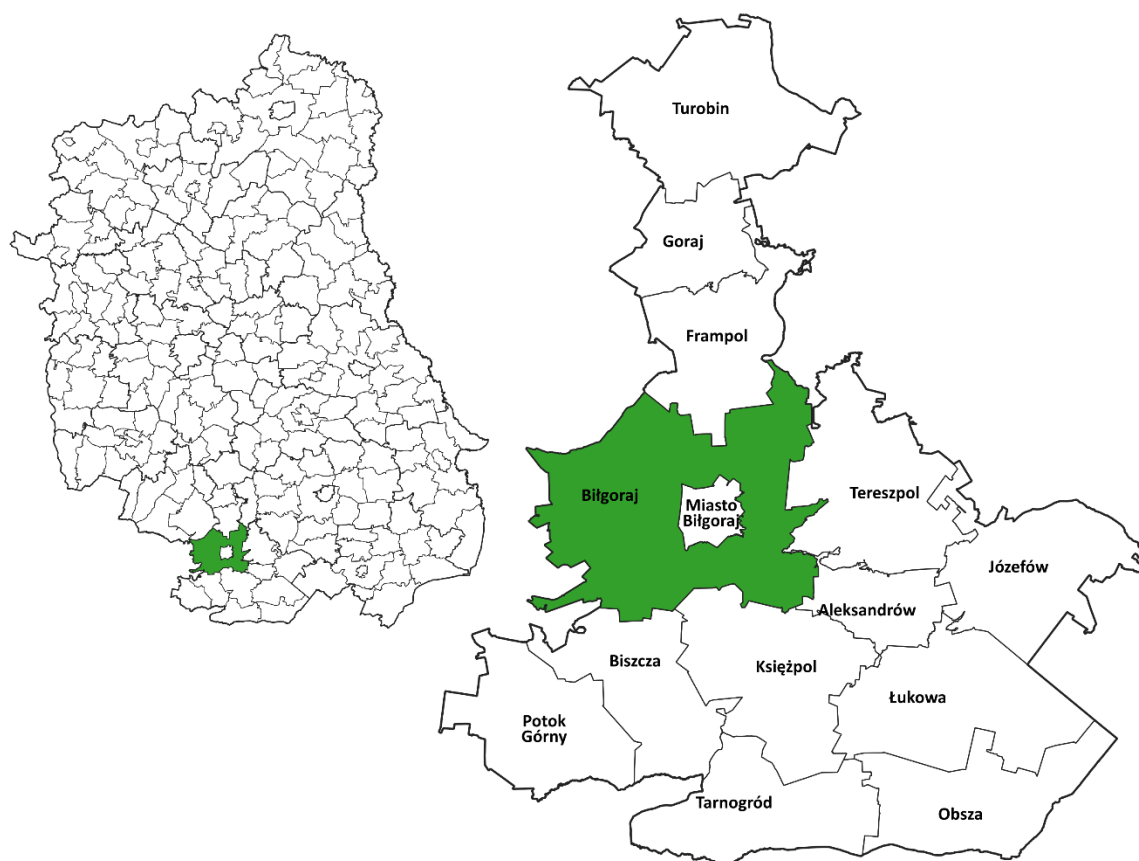
POŁOŻENIE, PRZESTRZEŃ, ŚRODOWISKO

POŁOŻENIE I PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY

Gmina Biłgoraj położona jest w południowej części województwa lubelskiego, w podregionie chełmsko-zamojskim, w powiecie biłgorajskim. Zajmuje obszar 263 km², co stanowi 15,6% powierzchni powiatu oraz 1,0% powierzchni województwa. Gmina Biłgoraj jest **największą pod względem powierzchni gminą w powiecie biłgorajskim**.

Gmina Biłgoraj sąsiaduje z miastem Biłgoraj, otaczając go pierścieniem, a także graniczy z następującymi jednostkami samorządu terytorialnego:

- od zachodu z gminą Harasiuki z powiatu niżańskiego w województwie podkarpackim;
- od północy z gminą Dzwola z powiatu janowskiego, gminą Frampol z powiatu biłgorajskiego oraz gminą Radecznica z powiatu zamojskiego;
- od wschodu z gminami Terespol i Aleksandrów z powiatu biłgorajskiego;
- od południa z gminami Księżpol i Biszczka z powiatu biłgorajskiego.

Mapa 1. Położenie gminy Biłgoraj w województwie lubelskim oraz powiecie biłgorajskim

Źródło: Opracowanie własne.

Gmina Biłgoraj cechuje się stosunkowo **dobrą dostępnością komunikacyjną**. Przez środkową część gminy przechodzą dwie drogi wojewódzkie nr 835 (Lublin – Wysokie – Biłgoraj

– Sieniawa – Przeworsk – Kańczuga – Dynów – Grabownica Starzeńska) oraz nr 858 (Zarzecze – Biłgoraj – Zwierzyniec – Szczepieszyn). Ponadto przez południową część gminy przebiega fragment drogi wojewódzkiej nr 853 (Nowy Majdan – Tomaszów Lubelski). W bliskiej odległości, ok. 20 km od granic administracyjnych Gminy Biłgoraj, biegnie droga krajowa nr 74. Przez teren gminy przebiegają również linia kolejowa normalnotorowa nr 66 Zwierzyniec – Stalowa Wola oraz linia szerokotorowa nr 65 relacji Hrubieszów – Sławków Południowy, łącząca Śląsk z Ukrainą. Gmina znajduje się w odległości ok. 85 km od Lublina i ok. 50 km od Zamościa. Gmina Biłgoraj jest położona w niedalekiej odległości od dwóch portów lotniczych: w Rzeszowie oraz podlubelskim Świdniku.

Na układ osadniczy gminy składa się **40 miejscowości**: Andrzejówka, Brodziaki, Bukowa, Ciosmy, Cyncynopol, Dąbrowica, Dereźnia Majdańska, Dereźnia Solska, Dereźnia Zagrody, Dyle, Edwardów, Gromada, Hedwiżyn, Ignatówka, Jachosze, Kajetanówka, Kolonia Sól, Korczów, Korytków Duży, Majdan Gromadzki, Nadrzecze, Nowy Bidaczów, Okrągłe, Podlesie, Rapy Dylańskie, Ratwica, Ruda Solska, Ruda Zagrody, Duże, Smólsko Małe, Sól, Stary Bidaczów, Teodorówka, Wola Dereźniańska, Wola Duża, Wola Mała, Wolaniny, Zagrody Dąbrowickie, Zagumnie, Żelebsko. Na obszarze gminy utworzono **28 sołectw**: Andrzejówka, Brodziaki, Bukowa, Ciosmy, Dąbrowica, Dereźnia Solska, Dereźnia Zagrody, Dyle, Gromada, Hedwiżyn, Ignatówka, Kajetanówka, Korczów, Korytków Duży, Majdan Gromadzki, Nadrzecze, Nowy Bidaczów, Okrągłe, Rapy Dylańskie, Ruda Solska, Smólsko Małe, Smólsko Duże, Sól Druga, Sól Pierwsza, Stary Bidaczów, Wola Dereźniańska, Wola Duża-Wola Mała, Wolaniny). Największym pod względem powierzchni sołectwem na terenie Gminy Biłgoraj jest Wola Duża i Mała (35,7 km², 13,6% powierzchni gminy), natomiast najmniejszym Majdan Gromadzki (1,9 km², 0,7% powierzchni gminy). Największą miejscowością Gminy Biłgoraj jest Sól.

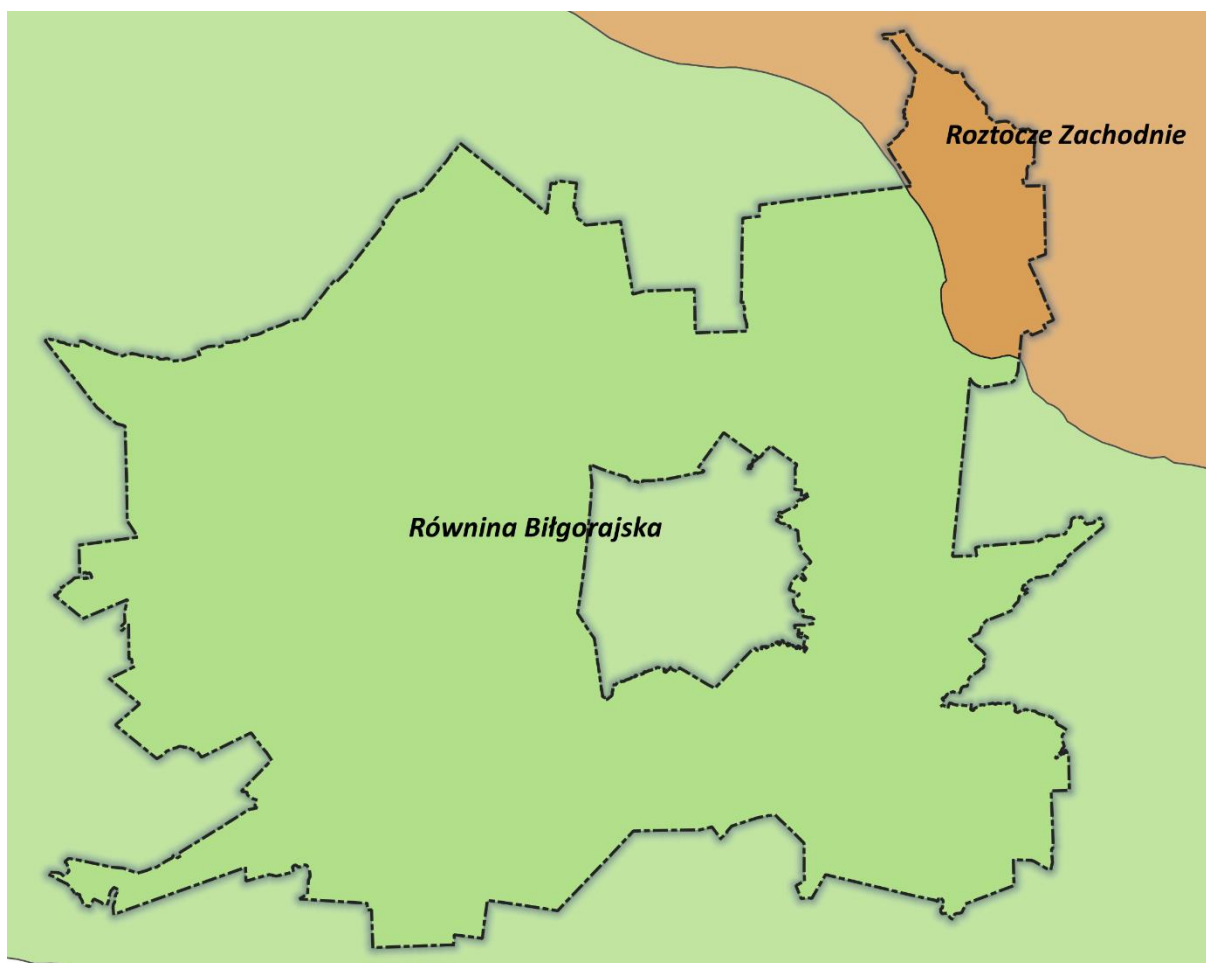
RZEŻBA TERENU

Według podziału fizyczno-geograficznego Polski Gmina Biłgoraj znajduje się na pograniczu prowincji zachodniokarpackiej i prowincji Wyżyn Polskich – dwóch jednostek o odmiennej historii geologicznej, warunkach geomorfologicznych i siedliskowych. Jest to jednocześnie granica dwóch podprowincji – Wyżyny Lubelsko-Lwowskiej (makroregiony Rostocze i Wyżyna Lubelska) i Północnego Podkarpacia (makroregion Kotlina Sandomierska). Przeważająca część gminy leży w obrębie mezoregionu **Równina Biłgorajska**, należącego do makroregionu Kotlina Sandomierska. Jednie niewielki, północno-wschodni fragment obszaru zajmuje **Rostocze Zachodnie**, będące częścią makroregionu Rostocze. Ukształtowanie terenu charakteryzuje się głównie płaską lub lekko falistą powierzchnią, zbudowaną z czwartorzędowych piasków i glin morenowych. Obszar wyróżnia się występowaniem borów sosnowych, które tworzą kompleks Puszczy Solskiej.

Równina Biłgorajska jest płaskowyżem osiągającym na wschodzie wysokość od 220 do 280 m n.p.m. (maksymalnie 284 m), opadającym ku zachodowi poniżej 150 m n.p.m. Region zbudowany jest z czwartorzędowych piasków i glin morenowych, urozmaicany wydmy i podmokłymi zagłębieniami z torfowiskami, stawami i leśnymi jeziorkami. Z tego

powodu większość mezoregionu pokryta jest mało wymagającymi pod względem glebowym borami sosnowymi, tworzącymi kompleks Puszczy Solskiej. **Roztocze Zachodnie**, część makroregionu Rostocze, wciną się klinem w Wyżynę Lubelską, granicząc od północnego zachodu ze Wzniesieniami Urzędowskimi, od północy z Padołem Zamojskim, od wschodu z Rostoczem Środkowym, a od południa z Równiną Biłgorajską. Charakterystyczną cechą Zachodniego Rostocza jest występowanie grubej warstwy lessu, pokrywającej utwory kredowe oraz występowanie licznych wąwozów. Bezwzględne wysokości regionu sięgają od 300 do 344 m n.p.m.

Mapa 2. Regionalizacja fizycznogeograficzna Gminy Biłgoraj

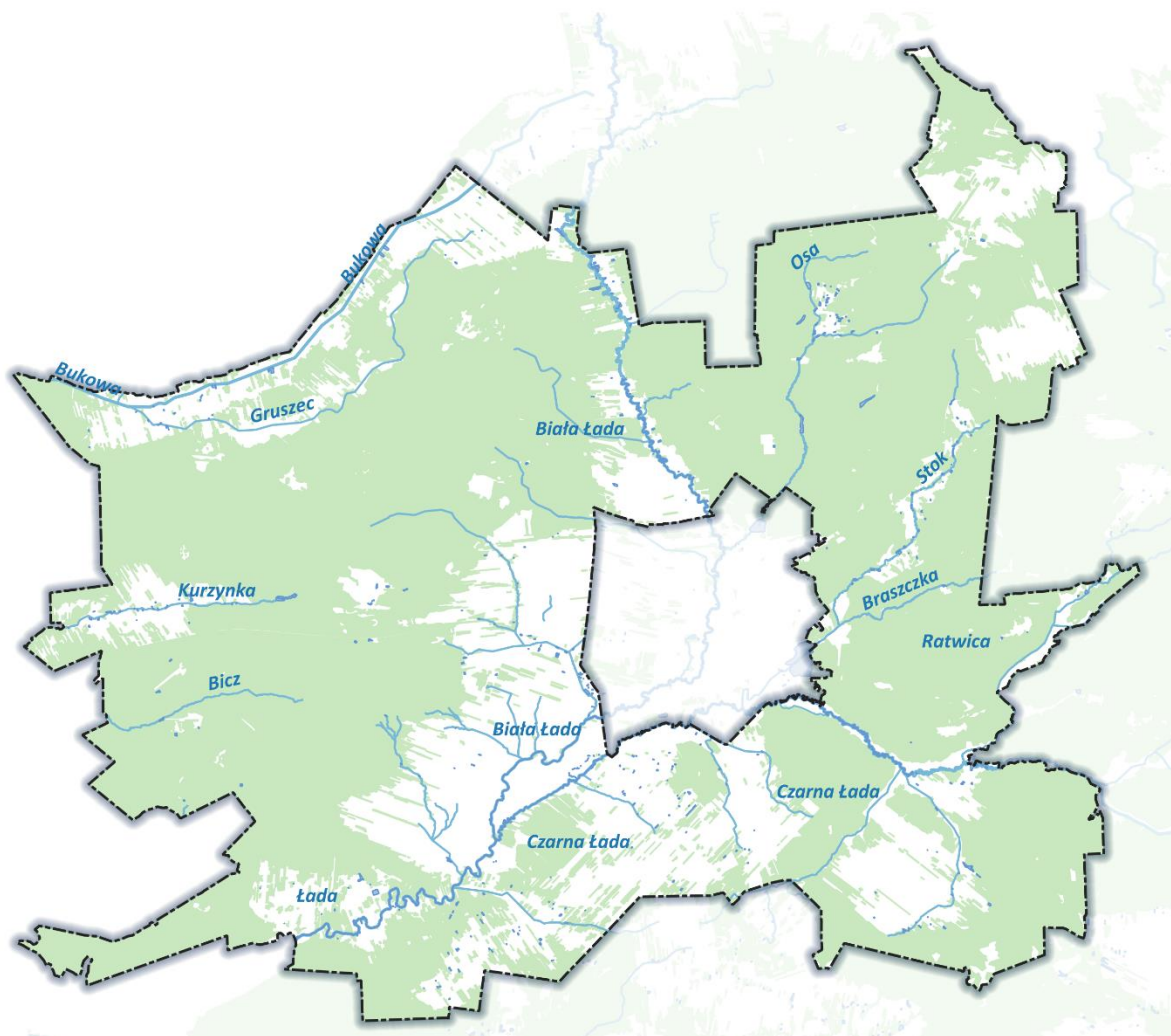
Źródło: Opracowanie własne.

ZASOBY WODNE

Gmina Biłgoraj prawie w całości należy do zlewni rzeki San, jedynie północno-wschodnie fragmenty gminy (rejon Kajetanówki) odwadniane są przez Gorajec, należący do zlewni Wieprza. W porównaniu z innymi gminami powiatu obszar charakteryzuje się **dość wysoką zasobnością wód powierzchniowych**.

Mapa 3. Wody powierzchniowe na terenie Gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne.

Gmina jest rejonem skoncentrowanego odpływu wód powierzchniowych z Rostocza Zachodniego (Biała Łada) i cieków wypływających z obszaru kontaktowego Rostocza i Kotliny Sandomierskiej (Czarna Łada, Bukowa, Ratwica, Osa, Braszczka i inne drobne strugi wypływające w rejonie wschodnim). Największą rzeką przepływającą przez gminę jest **Biała Łada**, która bierze swój początek na Rostoczcu. Jej długość od źródeł do ujścia wynosi około 56 km. Biała Łada płynie prawie południkowo w kierunku Biłgoraja, dalej zmienia bieg na południowo-zachodni, wykazując charakter rzeki meandrującej. **Czarna Łada** ma swój początek w rejonie Wielkiego Bagna w Puszczy Solskiej. Na teren gminy wpływa w okolicy wsi Brodziaki i płynie na zachód w kierunku Biłgoraja, tworząc meandry i zakola, przejmując prawe dopływy Ratwicę i Braszczkę. Rzeki Biała Łada i Czarna Łada łączą się w miejscowości Sól, około 3 km na południowy zachód od Biłgoraja. Z połączenia Białej i Czarnej Łady powstaje **Łada**, która uchodzi do Tanwi w Kolonii Łazory (przy granicy z powiatem janowskim).

Wody powierzchniowe stojące reprezentowane są głównie przez **mokradła i bagna**. Rozmiary podmokłości sięgają kilkuset metrów długości i szerokości, przy czym większość z nich zajęta jest przez lasy i łąki. Na terenie gminy Biłgoraj brak jest zbiorników retencyjnych.

Podstawowym źródłem zaopatrzenia w wodę do celów pitnych, gospodarczych i przemysłowych są **wody podziemne**. Wody podziemne Gminy Biłgoraj związane są z utworami czwartorzędu, trzeciorzędu i kredy górnej. Skały te stanowią zbiorniki o zróżnicowanych zasobach i warunkach występowania wód podziemnych.

KLIMAT

Według podziału na regiony klimatyczne Wincentego Okołowicza, Gmina Biłgoraj należy do regionów: nizinnego sandomierskiego i wyżynnego lubelskiego. Klimat gminy kształtowany jest przez zmienne w swym zasięgu masy powietrza morskiego (z zachodu) i kontynentalnego (ze wschodu) przy przewadze wpływów kontynentalnych.

Region biłgorajski należy do najcieplejszych w Polsce. Średnia temperatura roczna wynosi 7,6°C – najzimniejszym miesiącem jest styczeń (-2,8°C), a najcieplejszym lipiec (18,9°C). Ponadto region charakteryzuje się bardzo wysokim stopniem nasłonecznienia, który wynosi 62,5 kcal/cm² na rok. Miesiącami o największym usłonecznieniu są czerwiec, lipiec, sierpień, wrzesień. Średnie opady roczne mieszczą się w granicach 560-600 mm. Pokrywa śnieżna zalega przez 80 - 85 dni. Niekorzystną cechą klimatu są przymrozki występujące w okresie wegetacyjnym, który trwa 210 dni. Na terenie gminy przeważają wiatry zachodnie o średniej prędkości 3 m/s.

GLEBY

Gleby na terenie gminy Biłgoraj pozostają w ścisłej korelacji z budową geologiczną podłoża oraz formami roślinnymi. Na typologię gleb mają również wpływ warunki klimatyczne, wodne, rzeźba terenu i działalność człowieka. Gmina Biłgoraj należy do janowsko-biłgorajskiego regionu glebowo-rolniczego. Na terenie Gminy Biłgoraj, zgodnie z podziałem kompleksów przydatności rolniczej gleb ornych, przeważają: kompleks żytni słaby i bardzo słaby oraz kompleks żytni dobry. Warunkuje to występowanie gleb IV, V i VI klasy bonitacyjnej, które stanowią 94,4% gruntów ornych z terenu gminy. Najmniejszą powierzchnię zajmują najbardziej urodzajne gleby – III klasy bonitacyjnej (5,6%) zaliczane do kompleksu pszennego wadliwego, żytniego bardzo dobrego i dobrego oraz zbożowo-pastewnego mocnego. Gleby te znajdują się głównie w południowej części gminy i wykazują niewielkie rozproszenie.

Tabela 1. Podział gruntów ornych i użytków zielonych według klas bonitacyjnych

Klasa bonitacyjna gruntów ornych	Powierzchnia (ha)	% powierzchni
III b	264	5,6%
IV a	649	13,8%
IV b	1 380	29,3%
V	2 316	49,2%

VI	101	2,1%
Klasa bonitacyjna użytków zielonych	Powierzchnia (ha)	% powierzchni
III z	33	1,3%
IV z	796	32,2%
V z	1 475	59,7%
VI z	168	6,8%

Źródło: Program ochrony środowiska dla Gminy Biłgoraj na lata 2021-2025 z perspektywą do roku 2030.

Wśród rodzajów gleb na obszarze przeważają gleby bielicowe, pseudobielicowe, gleby brunatne właściwe, gleby brunatne wylugowane, gleby płowe, torfowe i torfowo-mułowe. W dolinach rzecznych i zagłębieniach terenu występują gleby hydrogeniczne (torfowo-piaszczysto-pylaste oraz organiczno-mineralne) charakteryzujące się wysokimi poziomami wód gruntowych. Natomiast wśród kompleksów trwałych użytków zielonych przeważają lasy.

ZASOBY NATURALNE

Na terenie Gminy Biłgoraj występują **surowce mineralne** związane z utworami trzeciorzędu i czwartorzędu. Z trzeciorzędem związane są utwory węglanowe, które są wykorzystywane jako kamienie drogowe i budowlane oraz surowce ilaste ceramiki budowlanej i do produkcji kruszywa lekkiego. Czwartorzędowe surowce mineralne to kruszywo naturalne i torfy.

Tabela 2. Wykaz złóż kopalin na terenie Gminy Biłgoraj

Nazwa złoża	Stan zaangażowania złoża ¹	Zasoby geologiczno-bilansowe	Zasoby przemysłowe	Wydobycie
<u>piaski i żwiry</u>				
Andrzejówka	R	911 tys. ton	-	-
Bidaczów	R	366 tys. ton	-	-
Bidaczów Stary	Z	14 tys. ton	-	-
Rapy Dylańskie	T	182 tys. ton	-	-
Wolaniny II	E	182 tys. ton	-	16 tys. Ton
<u>kamienie łamane i bloczne</u>				

¹ Bilans zasobów złóż kopalin w Polsce według stanu na 31 XII 2019 r., Państwowa Służba Geologiczna, Państwowy Instytut Geologiczny, Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2020. Skróty literowe dotyczący stanu zagospodarowania zasobów w wykazach złóż oznaczają:

E – złożo eksploatowane;

P – złożo o zasobach rozpoznanych wstępnie;

R – złożo o zasobach rozpoznanych;

Z – złożo, z którego wydobywanie zostało zaniechane;

T – złożo zagospodarowane, eksploatowane okresowo.

Żelebsko	Z	1 405 tys. ton	-	-
<u>surowce ilaste ceramiki budowlanej</u>				
Sól	P	4 235 tys. m ³	-	-
<u>surowce ilaste do produkcji kruszywa lekkiego</u>				
Sól	R	10 226 tys. m ³	-	-
<u>piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej</u>				
Hedwiżyn	R	1 151,00 tys. m ³	-	-
Dyle	E	1 314,20 tys. m ³	-	1,10 tys. m ³

Źródło: Opracowanie własne na podstawie na podstawie danych Państwowego Instytutu Geologicznego.

STAN I OCHRONA ŚRODOWISKA

Gmina położona jest w południowo-wschodnim pasie obszarów chronionych Lubelszczyzny i leży pomiędzy Parkiem Krajobrazowym Lasy Janowskie, a Szczebrzeszyńskim Parkiem Krajobrazowym i Puszcą Solską. Pomimo iż Gmina Biłgoraj jest terenem o cennych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, charakteryzuje się **relatywnie słabo rozwiniętą siecią obszarów chronionych** – zgodnie z danymi GUS powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 189,4 ha, co stanowi zaledwie 0,7% ogólnej powierzchni gminy. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną obszarową - na analizowanym terenie znajdują się jedynie niewielkie fragmenty Szczebrzeszyńskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie oraz rezerwat przyrody „Obary”.

Park krajobrazowy to obszar chroniony wyróżniający się wartościami przyrodniczymi, krajobrazowymi, historycznymi i kulturowymi, którego głównym celem jest zachowanie oraz upowszechnienie tych wartości zgodnie z zasadami racjonalnego i zrównoważonego gospodarowania zasobami przyrody. **Szczebrzeszyński Park Krajobrazowy** utworzono dla ochrony rzeźby terenu wschodniej części Rostocza Zachodniego z jedną z najważniejszych w kraju siecią wąwozów lessowych oraz w celu zabezpieczenia przed degradacją naturalnych dolin rzek Wieprza, Gorajca i Poru. Cechą charakterystyczną tego obszaru są liczne wąwozy lessowe urozmaicające krajobraz pól i terenów leśnych. Wśród lasów przeważa żyzna buczyna karpacka i bór jodłowy. Krajobraz rolniczy parku tworzą długie i wąskie pasy pól położone na wzniesieniach i zboczach. **Park Krajobrazowy Lasy Janowskie** chroni część Puszczy Solskiej, stanowiąc istotny element strefy chronionego krajobrazu obejmującego Puszcę Solską i Sandomierską oraz doliny Sanu i Wisły. Lasy Janowskie, tworzące środkową i centralną część Puszczy Solskiej, są jednym z największych zwartych kompleksów leśnych w Polsce o cennych właściwościach przyrodniczych i krajobrazowych. Park położony jest w dorzeczu Wisły. Największą z rzek jest dopływ Sanu - Bukowa, której dolina wyznacza południową granicę Parku. Bardzo istotnym elementem sieci hydrograficznej parku są liczne bagna i torfowiska, zajmujące zagłębienia terenu i stanowiące obszary źródliskowe cieków. Przeważają torfowiska wysokie i przejściowe.

Obszar gminy wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną rezerwatową - na analizowanym obszarze ustanowiono **rezerwat torfowiskowy „Obary”** o powierzchni 82,3 ha. Rezerwat „Obary” stanowi szczególną wartość przyrodniczą ze względu na występujące na terenie rezerwatu torfowisko wysokie i przejściowe. Głównym przedmiotem ochrony w rezerwacie są bagna – fragmenty torfowisk wysokich i przejściowych, ale także drzewostany tworzące otulinę bagien i będące czynnikiem kształtującym stabilność zespołów roślinnych torfowisk. Do rezerwatu oraz przez jego teren prowadzi ścieżka dydaktyczno-przyrodnicza, wyposażona w długi, drewniany pomost, na której końcu znajduje się wieża widokowa, ustawiona na skraju torfowiska.

W celu zachowania lub odtworzenia siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt na terenie gminy, w ramach europejskiego programu **Natura 2000**, utworzono pięć specjalnych obszarów ochrony, w tym trzy specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), chroniące siedliska przyrodnicze i gatunki roślin i zwierząt oraz dwa obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), wyznaczone do ochrony populacji dziko występujących ptaków:

- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Uroczyska Puszczy Solskiej** – rozległy obszar, będący częścią Kotliny Sandomierskiej oraz niewielkich fragmentów strefy krawędziowej Rostocza, obejmujący cenne siedliska przyrodnicze (bory bagienne, torfowiska, zbiorniki naturalne), wśród lasów sosnowych. Ostoja stanowi znaczącą część jednego z największych kompleksów leśnych w Polsce. Stwierdzono tu występowanie 17 typów siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej², wśród których można wymienić: bory bagienne, torfowiska wysokie i przejściowe, wyżynny jodłowy bór mieszany, żyzną buczynę karpacką, grąd, las łęgowy, ziołorośla, bór chrobotkowy, łąki świeże, zmiennowilgotne łąki trzęślicowe. Świat zwierzęcy reprezentuje m.in. 18 gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej: wilk (*Canis lupus*), ryś (*Lynx lynx*), przeplatka aurinia (*Euphydryas aurinia*), czerwończyk nieparek (*Lycaena dispar*), trzepla zielona (*Ophiogomphus cecilia*), zalotka większa (*Leucorrhinia pectoralis*), minóg strumieniowy (*Lampetra planeri*), głowacz białopłetwy (*Cottus gobio*), piskorz (*Misgurnus fossilis*), koza pospolita (*Cobitis taenia*), kumak nizinny (*Bombina bombina*), traszka grzebieniasta (*Triturus cristatus*), żółw błotny (*Emys orbicularis*), bóbr europejski (*Castor fiber*), wydra (*Lutra lutra*), mopek zachodni (*Barbastella barbastellus*), nocek Bechsteina (*Myotis bechsteinii*), nocek duży (*Myotis myotis*).
- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Uroczyska Lasów Janowskich** - obszar zajmuje zachodnią i centralną część Równiny Biłgorajskiej. Położony jest pomiędzy dolinami Wisły i Sanu na zachodzie, doliną Bukowej na południu i krawędzią Wyżyny Lubelskiej i Rostocza na północy. Lasy Janowskie to zwarty obszar leśny o dużym stopniu naturalności i małej

---

² Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory

gęstości zaludnienia, z fragmentami starych drzewostanów o charakterze puszczańskim. Głównymi walorami siedliskowymi są tu bory bagienne i torfowiska oraz bory jodłowe. W obszarze zidentyfikowanych zostało 21 typów siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, wśród których można wymienić: grąd, bagienny bór sosnowy, wyżynny jodłowy bór mieszany, łąki świeże, łąki zmiennowilgotne, torfowiska wysokie i przejściowe. Świat zwierzęcy reprezentuje m.in. 16 gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej: wilk (*Canis lupus*), czerwończyk nieparek (*Lycaena dispar*), modraszek telejus (*Phengaris teleius*), modraszek nausitous (*Phengaris nausithous*), trzepla zielona (*Ophiogomphus cecilia*), zalotka większa (*Leucorrhinia pectoralis*), różanka pospolita (*Rhodeus sericeus amarus*), głowacz białopłetwy (*Cottus gobio*), piskorz (*Misgurnus fossilis*), kumak nizinny (*Bombina bombina*), traszka grzebieniasta (*Triturus cristatus*), bóbr europejski (*Castor fiber*), wydra (*Lutra lutra*), mopek zachodni (*Barbastella barbastellus*), nocek Bechsteina (*Myotis bechsteini*), nocek duży (*Myotis myotis*).

- **Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Dolina Dolnej Tanwi** – obszar obejmuje dolinę Tanwi, od miejsca gdzie wypływa z Puszczy Solskiej, aż do jej ujścia do Sanu. Dolina Tanwi oddziela Równinę Biłgorajską od Płaskowyżu Tarnogrodzkiego i jest przykładem przełomów rzecznych Rostocza. Obok typowych dla szerokiej doliny rzecznej siedlisk łąkowych i torfowiskowych oraz starorzeczy i muraw napiaskowych, za znaczące uznano bór wyżynny jodłowy i bory chrobotkowe. Występuje tu 19 typów siedlisk z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, wśród których można wymienić następujące: wydmy śródlądowe z murawami napiaskowymi, starorzecza, suche wrzosowiska, murawy napiaskowe, murawy bliźniczkowe, zmiennowilgotne łąki trzęślicowe, ziołorośla nadrzeczne, łąki świeże, torfowiska wysokie, torfowiska przejściowe, bory bagienne, lasy łęgowe, wyżynny jodłowy bór mieszany, śródlądowy bór sosnowy suchy. Występują tu następujące gatunki z załącznika II: bóbr (*Castor fiber*), wydra (*Lutra lutra*), wilk szary (*Canis lupus*), ryś (*Lynx lynx*), traszka grzebieniasta (*Triturus cristatus*), kumak nizinny (*Bombina bombina*), żółw błotny (*Emys orbicularis*), minóg strumieniowy (*Lampetra planeri*), koza pospolita (*Cobitis taenia*), głowacz białopłetwy (*Cottus gobio*), piskorz (*Misgurnus fossilis*), zalotka większa (*Leucorrhinia pectoralis*), trzepla zielona (*Ophiogomphus cecilia*), czerwończyk nieparek (*Lycaena dispar*), przeplatka aurinia (*Euphydryas aurinia*), starodub łąkowy (*Ostericum palustre*).
- **Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Puszcza Sol ska** – obszar obejmuje kompleks leśny, w przewadze iglasty (sosnowy), położony na styku Rostocza i Kotliny Sandomierskiej, przecięty licznymi dolinami rzeczными. Obszar został zakwalifikowany jako ostoja ptasia ze względu na występowanie na jej obszarze ponad 30 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej³ oraz 14 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Kluczowe

---

³ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa

gatunki ptaków stwierdzone w ostoi Puszcza Solska to: bąk (*Botaurus stellaris*), bączek (*Ixobrychus minutus*), bocian czarny (*Ciconia nigra*), trzmielojad (*Pernis apivorus*), kania czarna (*Milvus migrans*), bielik (*Haliaeetus albicilla*), gadożer (*Circaetus gallicus*), błotniak stawowy (*Circus aeruginosus*), błotniak łąkowy (*Circus pygargus*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*), jarząbek (*Bonasa bonasia*), głuszec (*Tetrao urogallus*), kropiatka (*Porzana porzana*), derkacz (*Crex crex*), żuraw (*Grus grus*), puchacz (*Bubo bubo*), puszczyk uralski (*Strix uratensis*), włośchatka (*Aegolius funereus*), lelek (*Caprimulgus europaeus*), zimorodek (*Alcedo atthis*), kraska (*Coracias garrulus*), dzięcioł zielonosiwy (*Picus canus*), dzięcioł czarny (*Dryocopus martius*), jastrząb (*Accipiter gentilis*), dudek (*Upupa epops*), dzięcioł zielony (*Picus viridis*), gil (*Pyrrhula pyrrhula*). W ostoi występuje 16 typów siedlisk przyrodniczych z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, w tym trzy w randze priorytetowych, zajmujących znaczną powierzchnię ostoi – bory bagienne, łęgi oraz torfowiska wysokie. Ponadto, stwierdzono tu 18 gatunków zwierząt z Załącznika II Dyrektywy Siedliskowej, w tym najważniejsze na Lubelszczyźnie ostoje: kumaka nizinnego, traszki grzebieniastej, bobra europejskiego, wilka i rysia oraz nietoperzy.

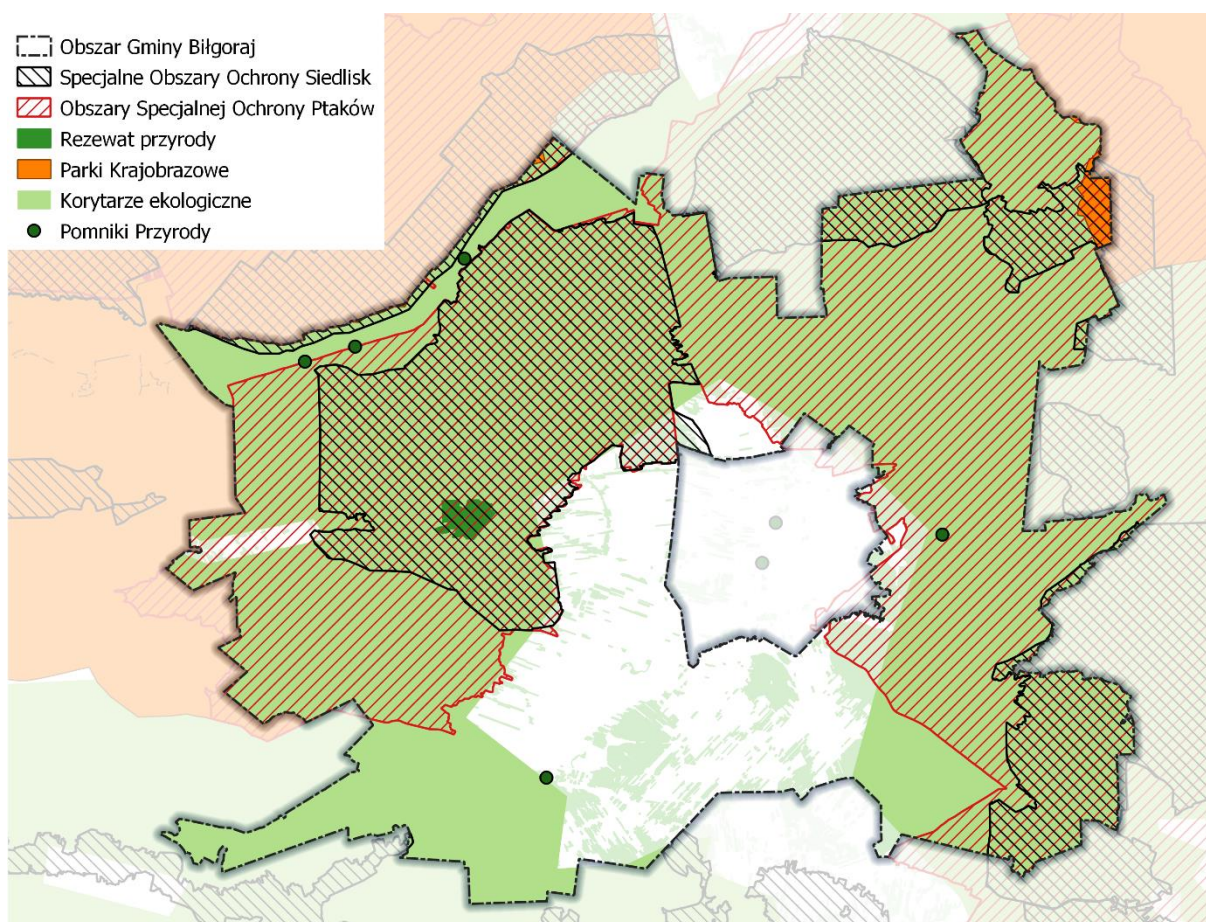
- **Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Lasy Janowskie** - Lasy Janowskie obejmują rozległy i zwarty kompleks leśny, stanowiący północno zachodnią część Puszczy Solskiej oraz enklawę leśną „Rozwadów”. Obszar rozciąga się od doliny Wisły i Sanu na zachodzie, obejmując Lasy Lipskie i Lasy Janowskie pomiędzy krawędzią Wyżyny Lubelskiej na północy i doliną rzeki Bukowej na południu. Na terenie obszaru Lasy Janowskie dominuje głównie krajobraz leśnej równiny, urozmaiconej licznymi wałami wydмовymi porośniętymi borami sosnowymi. Stwierdzono tu występowanie przynajmniej 30 gatunków ptaków z załącznika I Dyrektywy Ptasiej, wśród nich 9 znalazło się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt. Obszar jest jedną z najważniejszych w kraju ostoi głuszcza. Kluczowe gatunki ptaków stwierdzone w ostoi Lasy Janowskie to: łabędź krzykliwy (*Cygnus cygnus*), jarząbek (*Bonasa bonasia*), cietrzew (*Tetrao tetrix*), głuszec (*Tetrao urogallus*), bąk (*Botaurus stellaris*), bączek (*Ixobrychus minutus*), bocian czarny (*Ciconia nigra*), trzmielojad (*Pernis apivorus*), kania czarna (*Milvus migrans*), bielik (*Haliaeetus albicilla*), gadożer (*Circaetus gallicus*), błotniak stawowy (*Circus aeruginosus*), błotniak łąkowy (*Circus pygargus*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*), kropiatka (*Porzana porzana*), derkacz (*Crex crex*), żuraw (*Grus grus*), zimorodek (*Alcedo atthis*), dzięcioł zielonosiwy (*Picus canus*), dzięcioł czarny (*Dryocopus martius*). W granicach ostoi występuje co najmniej 17 chronionych siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, z czego ważniejsze to torfowiska wysokie i przejściowe, bory bagienne oraz wyżynne bory jodłowe. Oprócz ptaków stwierdzono tu 18 gatunków zwierząt z Załącznika II, w tym 6 gatunków bezkręgowców (z dużą populacją szlaczkonía torfowca), 3 gatunki nietoperzy (mopek, nocek duży i nocek Bechsteina) oraz wilka i rysia.

Ważnym elementem obszarów chronionych Sieci Natura 2000 są **korytarze ekologiczne**, czyli obszary umożliwiające migrację roślin, zwierząt lub grzybów pomiędzy siedliskami. Dla całego obszaru Polski opracowano sieć korytarzy ekologicznych, która obejmuje korytarze główne (o znaczeniu międzynarodowym, a nawet kontynentalnym) oraz uzupełniające je

korytarze krajowe i lokalne. Mapa korytarzy ekologicznych z 2011 r. wyróżnia siedem korytarzy głównych, które stanowią odcinki korytarzy paneuropejskich, a ich rolą jest zapewnienie łączności ekologicznej w skali kraju i kontynentu. Wśród nich, ze względu na charakter powiązania oraz rodzaj gatunków migrujących, wyróżnia się korytarze leśne, dolinne, rzeczne i kserotermiczne. Przez obszar Gminy Biłgoraj przebiega korytarz ekologiczny o randze ponadlokalnej: główny korytarz ekologiczny Roztocze (GKP-dC-1), w tym korytarz Puszcza Solska (GKP-dC-1A) oraz korytarz Lasy Janowskie (GKP-dC-1B). W ramach sieci ECONET-PL na terenie Gminy Biłgoraj wyznaczono korytarzy o znaczeniu międzynarodowym Biłgorajski (24m). Korytarz tworzą zwarte kompleksy leśne położone pomiędzy Parkiem Krajobrazowym Lasów Janowskich, a Roztoczańskim Parkiem Narodowym i Parkiem Krajobrazowym Puszczy Solskiej.

Ponadto na terenie gminy znajduje się **5 pomników przyrody**, reprezentowanych przez drzewa o wyjątkowych walorach przyrodniczych: dęby szypułkowe, klon pospolity, lipę drobnolistną i gruszę polną.

Mapa 4. Obszary chronione na terenie Gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne.

Wody powierzchniowe na terenie gminy badane są w ramach monitoringu rzek i zbiorników zaporowych, prowadzonego przez Wojewódzkie Inspektoraty Ochrony Środowiska w Lublinie i Rzeszowie. Ocenę stanu wód powierzchniowych wykonuje się w odniesieniu do jednolitych części wód, na podstawie wyników państwowego monitoringu

środowiska i prezentuje poprzez ocenę stanu ekologicznego (w przypadku wód, które powstały w wyniku działalności człowieka lub których charakter został w znacznym stopniu zmieniony w następstwie fizycznych przeobrażeń, będących wynikiem działalności człowieka, tzn. wód sztucznych lub wód silnie zmienionych), ocenę stanu chemicznego i ocenę stanu. Badania obejmują główne rzeki przepływające przez obszar gminy i prowadzone są w ramach sześciu jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP). Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego w latach 2014-2019 wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie w większości oceniany jest jako zły, a żadna z badanych rzek nie spełnia wymagań dla I klasy czystości wód.

Tabela 3. Stan wód powierzchniowych na terenie Gminy Biłgoraj

Numer JCWP	Nazwa JCWP	Ocena stanu JCWP	Ocena stanu/potencjału ekologicznego	Ocena stanu/potencjału chemicznego
PLRW200017228618	Dopływ spod Dąbrowicy	zły stan wód	umiarkowany stan ekologiczny	stan chemiczny poniżej dobrego
PLRW2000172286289	Czarna Łada do Braszczy	zły stan wód	umiarkowany stan ekologiczny	stan chemiczny poniżej dobrego
PLRW200017229429	Bukowa do Rakowej	brak możliwości wykonania oceny	dobry stan ekologiczny	
PLRW2000172286169	Łada do Osy	dobry stan wód	dobry stan ekologiczny	stan chemiczny dobry
PLRW20001922869	Łada od Osy do ujścia z Czarną Ładą od Braszczy	zły stan wód	umiarkowany stan ekologiczny	
PLRW20001722889	Kurzynka	zły stan wód	umiarkowany potencjał ekologiczny	stan chemiczny poniżej dobrego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska.

Badany obszar zlokalizowany jest w obrębie trzech jednolitych części **wód podziemnych**: PLGW200090, który należy do regionu wodnego Środkowej Wisły oraz PLGW200119 i PLGW200120, które należą do regionu wodnego Górnej Wisły. Monitoring jakości wód podziemnych prowadzony jest w celu dostarczenia informacji o stanie chemicznym wód podziemnych, śledzenia jego zmian oraz sygnalizacji zagrożeń na potrzeby zarządzania zasobami wód podziemnych i oceny skuteczności podejmowanych działań ochronnych. Wyniki badań prowadzonych przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy pokazują, że zarówno stan ilościowy, jak i stan chemiczny wód podziemnych na terenie Gminy Biłgoraj oceniony jest jako dobry. Wody te nie są zagrożone nieosiągnięciem celów środowiskowych.

Zgodnie z raportem Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska „Stan środowiska w województwie lubelskim. Raport 2020” dominującymi zanieczyszczeniami obszarowymi na terenie województwa lubelskiego są zanieczyszczenia pochodzące z produkcji rolniczej. Zagrożenie dla jakości wód mogą stanowić intensywność użytkowania gleb w połączeniu

z niewłaściwym stosowaniem nawozów sztucznych i organicznych oraz prowadzenie produkcji zwierzęcej na dużą skalę. Do zwiększonego obciążenia wód związkami biogennymi prowadzi również szerokie wykorzystanie naturalnych i sztucznych nawozów. Obszar Gminy Biłgoraj – podobnie jak całe województwo lubelskie - charakteryzuje się niskim stopniem skanalizowania, a znacząca części ludności korzysta ze zbiorników bezodpływowych. Niedostateczny nadzór nad sposobem funkcjonowania takich zbiorników może się przyczyniać do niewłaściwej ich eksploatacji i uwalniania się ścieków bytowych do gruntu.

Zanieczyszczenie powietrza stanowi wszystkie znajdujące się w nim substancje stałe, ciekłe lub gazowe nie będące jego naturalnymi składnikami lub występujące w stężeniach nieodpowiadających jego naturalnemu składowi. Substancje zanieczyszczające powietrze można podzielić na pyłowe i gazowe, a ich źródłem może być zarówno emisja antropogeniczna – wynikająca z działalności człowieka, jak i emisja naturalna. Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza w województwie lubelskim jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa), z komunikacji (emisja liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa).

Monitoring jakości powietrza atmosferycznego prowadzony jest przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Lublinie. Stan jakości powietrza określa ocena roczna sporządzona na podstawie informacji o poziomach stężeń substancji zanieczyszczających powietrze. Obszar Gminy Biłgoraj znajduje się w strefie lubelskiej, dla której w 2019 r. wartości zanieczyszczeń dwutlenkiem siarki (SO₂), dwutlenkiem azotu (NO₂), tlenkiem węgla (CO), benzenem (C₆H₆), ozonem (O₃), pyłem PM₁₀, pyłem PM_{2,5}, ołowiem (Pb), arsenem (As), kadmem (Cd) i niklem (Ni), według uśrednionych stężeń rocznych, zostały określone jako odpowiednie dla klasy czystości A, gdzie stężenia zanieczyszczeń nie przekraczają poziomów dopuszczalnych i poziomów docelowych. Dla średniego rocznego stężenia benzo(a)pirenu określono klasę C, co oznacza, że poziom stężeń zanieczyszczenia przekracza poziom dopuszczalny/docelowy.

Zanieczyszczenia powstające na terenie Gminy Biłgoraj to przede wszystkim zanieczyszczenia pochodzące z sektora komunalno-bytowego, wynikające z ogrzewania domów jednorodzinnych, wielorodzinnych, jak również innych budynków węglem i drzewem. W celu poprawy jakości powietrza na terenie gminy należy dążyć do ograniczenia emisji z ogrzewania indywidualnego przez jego przestawienie na ogrzewanie niskoemisyjne lub bezemisyjne. Należy podjąć działania zmierzające do podłączenia lokali ogrzewanych niskosprawnymi kotłami na paliwo stałe do sieci ciepłowniczej lub wymiany starych i nieefektywnych źródeł ciepła na nowoczesne, spełniające najwyższe normy. Sposobem na zmniejszenie zanieczyszczenia powietrza jest również kompleksowa termomodernizacja budynków mieszkalnych i użytkowych, ograniczająca spalanie paliw na cele grzewcze.

DZIEDZICTWO KULTUROWE

Zgodnie z **wykazem zabytków** nieruchomości dla województwa lubelskiego i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego

Konserwatora Zabytków, według stanu na dzień 12 stycznia 2021 r. na obszarze Gminy Biłgoraj znajduje się jedynie jeden zabytek objęty ścisłą ochroną konserwatorską - Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Michała Archanioła (dawna cerkiew prawosławna) w granicach cmentarza przykościelnego w miejscowości Sól (nr rej. A/1557). Ponadto **cennymi obiektami środowiska kulturowego** na terenie gminy są:

- dawna zabudowa zagrodowa, budynki mieszkalne i gospodarcze, obiekty drewnianej zabudowy wiejskiej, m.in. charakterystyczne dla rejonu biłgorajskiego tzw. chałupy biłgorajskie;
- obiekty sakralne: kościoły, charakterystyczne kapliczki domkowe, krzyże przydrożne (w tym tzw. krzyże epidemiczne);
- obiekty przemysłowe: dawne młyny, gorzelnie (dziedzictwo Ordynacji Zamojskich);
- obiekty użyteczności publicznej: dawne szkoły, leśniczówki, gajówki (dziedzictwo Ordynacji Zamojskich);
- charakterystyczne dla obszarów puszczańskich osady śródlądowe;
- krzyże i kapliczki ludowe,
- liczne stanowiska archeologiczne, świadczące o bogatej historii osadniczej obszaru.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Biłgoraj, do obiektów o wysokich walorach kulturowych, podlegających pośredniej ochronie konserwatorskiej należą:

- drewniany kościół parafialny pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli w miejscowości Bukowa;
- drewniane i murowane kaplice oraz kapliczki w miejscowościach Bukowa, Dąbrowica, Hedwiżyn, Ignatówka, Kajetanówka, Korczów, Knieja, Pszczelne, Smółsko Małe, Sól, Stary Bidaczów, Wola Dereźniańska, Korytków Duży;
- zespół dworski w miejscowości Sól,
- domy drewniane w miejscowościach Dąbrowica, Sól, Stary Bidaczów;
- zagrody i stodoły w miejscowościach Bukowa, Ruda Solska, Wola Dereźniańska, Wola Duża;
- młyny wodne w miejscowościach Dereźnia Zagrody, Nowy Bidaczów, Stary Bidaczów;
- leśniczówki i gajówki drewniane (w miejscowościach Brodziaki, Knieja, Wola Mała);
- gorzelnia w miejscowości Dyle.

Pośredniej ochronie konserwatorskiej podlegają również zabytkowe cmentarze, w tym w Dąbrowicy oraz w Soli.

Potencjałem kulturowym są również przetrwałe na terenie gminy wartości niematerialne – plastyka ludowa, rzemiosło związane z gospodarką leśną, twórczość ludowa. W okolicach Biłgoraja, na przestrzeni wieków, wykształcił się odrębny typ materialnej i duchowej kultury ludowej, której relikty przetrwały do dzisiaj i są widoczne niemal we wszystkich dziedzinach życia. Tradycyjnym rzemiosłem okolic Biłgoraja było sitarstwo, zajmujące się wyrobem sit z włosia końskiego i drewnianych łubów sosnowych. Poza sitarstwem, popularnymi rzemiosłami w regionie były: łubiarstwo, włosiankarstwo łyżkarstwo oraz garncarstwo.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- Gmina Biłgoraj położona jest w południowej części województwa lubelskiego, w podregionie chełmsko-zamojskim, w powiecie biłgorajskim. Gmina zajmuje obszar 263 km² i jest największą pod względem powierzchni gminą w powiecie biłgorajskim.
- Gmina Biłgoraj cechuje się stosunkowo dobrą dostępnością komunikacyjną – przez jej teren przechodzą trzy drogi wojewódzkie nr 835, nr 858 oraz nr 853. Ponadto w bliskiej odległości od granic administracyjnych Gminy Biłgoraj biegnie droga krajowa nr 74. Przez obszar gminy przebiegają: linia kolejowa normalnotorowa nr 66 Zwierzyniec – Stalowa Wola oraz linia szerokotorowa nr 65 relacji Hrubieszów - Sławków Południowy.
- Gmina Biłgoraj znajduje się na pograniczu dwóch jednostek o odmiennej historii geologicznej, warunkach geomorfologicznych i siedliskowych. Przeważająca część gminy leży w obrębie mezoregionu Równina Biłgorajska, należącego do makroregionu Kotliny Sandomierska. Jednie niewielki, północno-wschodni fragment gminy zajmuje Rostocze Zachodnie, będące częścią makroregionu Rostocze.
- Ukształtowanie terenu charakteryzuje się głównie płaską lub lekko falistą powierzchnią, zbudowaną z czwartorzędowych piasków i glin morenowych. Obszar wyróżnia się występowaniem borów sosnowych, które tworzą kompleks Puszczy Solskiej.
- Obszar charakteryzuje się dość wysoką zasobnością wód powierzchniowych – gmina jest rejonem skoncentrowanego odpływu wód powierzchniowych z Rostocza Zachodniego i cieków wypływających z obszaru kontaktowego Rostocza i Kotliny Sandomierskiej. Największą rzeką przepływającą przez gminę jest Biała Łada. Wody powierzchniowe stojące reprezentowane są głównie przez mokradła i bagna. Na terenie gminy Biłgoraj brak jest zbiorników retencyjnych.
- Klimat gminy kształtowany jest przez zmienne w swym zasięgu masy powietrza morskiego i kontynentalnego, przy przewadze wpływów kontynentalnych. Region biłgorajski należy do najcieplejszych w Polsce, a także charakteryzuje się bardzo wysokim stopniem nasłonecznienia.
- Na terenie Gminy Biłgoraj, zgodnie z podziałem kompleksów przydatności rolniczej gleb ornych, przeważają gleby o niskiej przydatności rolniczej: kompleks żytni słaby i bardzo słaby oraz kompleks żytni dobry. Warunkuje to występowanie gleb IV, V i VI klasy bonitacyjnej, które stanowią 94,4% gruntów ornych z terenu gminy.
- Na terenie Gminy Biłgoraj występują surowce mineralne związane z utworami trzeciorzędu i czwartorzędu: utwory węglanowe, które są wykorzystywane jako kamienie drogowe i budowlane, surowce ilaste ceramiki budowlanej i do produkcji kruszywa lekkiego, a także kruszywo naturalne i torfy. Na terenie gminy znajduje się 10 udokumentowanych złóż kopalin o znaczeniu lokalnym. W 2019 r. eksploatowano jedynie dwa złoża surowców mineralnych: Wolaniny II (piaski i żwiry) oraz Dyle (piaski kwarcowe do produkcji cegły wapienno-piaskowej).
- Potencjałami rozwojowymi Gminy Biłgoraj, wynikającymi z jej położenia w strukturze regionalnej, są przede wszystkim: bezpośredni związek funkcjonalny gminy z dynamicznie rozwijającym się Miastem Biłgoraj, położenie w strefie kontaktowej Kotliny Sandomierskiej

i Roztocza o walorach przyrodniczych, krajobrazowych i rekreacyjno-turystycznych, jak również położenie na przecięciu ważnych w tej części kraju szlaków komunikacyjnych – drogowych i kolejowych.

- Obszar gminy Biłgoraj położony jest w strefie wysokich walorów przyrodniczych i krajobrazowych, obejmujących region Roztocza i rozciągający się wzdłuż niego pas zwartych kompleksów leśnych Lasów Janowskich i Puszczy Solskiej, położonych na peryferyjnych obrzeżach Kotliny Sandomierskiej. Walory przyrodniczo-krajobrazowe obydwu subregionów przenikają się, tworząc unikalną w skali regionalnej i ponadregionalnej mozaikę ekosystemów.
- Pomimo iż Gmina Biłgoraj jest terenem o cennych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, charakteryzuje się relatywnie słabo rozwiniętą siecią obszarów chronionych – powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 189,4 ha, co stanowi zaledwie 0,7% ogólnej powierzchni gminy. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną obszarową – na analizowanym terenie znajdują się niewielkie fragmenty Szczepreszyńskiego Parku Krajobrazowego, Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie oraz rezerwat przyrody „Obary”. Na terenie gminy znajduje się również 5 pomników przyrody.
- W celu zachowania lub odtworzenia siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt na terenie gminy, w ramach europejskiego programu Natura 2000, utworzono pięć specjalnych obszarów ochrony, w tym trzy specjalne obszary ochrony siedlisk oraz dwa obszary specjalnej ochrony ptaków. Przez obszar Gminy Biłgoraj przebiega korytarz ekologiczny o randze ponadlokalnej: główny korytarz ekologiczny Roztocze (GKP-dC-1), w tym korytarz Puszcza Sol ska (GKP-dC-1A) oraz korytarz Lasy Janowskie (GKP-dC-1B).
- Obszary chronione, wyznaczone na terenie gminy, stanowią z jednej strony jakościowe ograniczenie rozwoju, ale – przy założeniu odpowiedniego wykorzystania tych zasobów – również znaczny potencjał rozwojowy gminy. Wyjątkowym walorem gminy są jej potencjały rekreacyjne, mogące podnieść znacznie jej atrakcyjność lokalizacyjną i turystyczną. Planując rozwój społeczno-gospodarczy gminy, ze względu na jej wyjątkowe wartości przyrodnicze, należy w sposób szczególny uwzględnić zasady zrównoważonego rozwoju.
- Wody powierzchniowe na terenie gminy badane są w ramach monitoringu rzek i zbiorników zaporowych, prowadzonego przez Wojewódzkie Inspektoraty Ochrony Środowiska w Lublinie i Rzeszowie. Badania obejmują główne rzeki przepływające przez obszar gminy i prowadzone są w ramach sześciu jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP). Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego w latach 2014-2019 wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie w większości oceniany jest jako zły, a żadna z badanych rzek nie spełnia wymagań dla I klasy czystości wód.
- Badany obszar zlokalizowany jest w obrębie trzech jednolitych części wód podziemnych: PLGW200090, który należy do regionu wodnego Środkowej Wisły oraz PLGW200119

i PLGW200120, które należą do regionu wodnego Górnej Wisły. Wyniki badań prowadzonych przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy pokazują, że zarówno stan ilościowy, jak i stan chemiczny wód podziemnych na terenie Gminy Biłgoraj oceniony jest jako dobry. Wody te nie są zagrożone nieosiągnięciem celów środowiskowych.

- W celu ochrony wód przez zanieczyszczeniami, podniesienia ich jakości, a także ograniczenia presji na obszary cenne przyrodniczo należy podjąć działania mające na celu rozbudowę systemu kanalizacji sanitarnej, a także zwiększenie ilości przydomowych oczyszczalni ścieków.
- Zanieczyszczenia powietrza powstające na terenie Gminy Biłgoraj to przede wszystkim zanieczyszczenia pochodzące z sektora komunalno-bytowego, wynikające z ogrzewania domów jednorodzinnych, wielorodzinnych, jak również innych budynków węglem i drzewem. W celu poprawy jakości powietrza na terenie gminy należy dążyć do ograniczenia emisji z ogrzewania indywidualnego przez jego przestawienie na ogrzewanie niskoemisyjne lub bezemisyjne oraz kompleksową termomodernizację budynków mieszkalnych i użytkowych.
- Główne zagrożenia dla środowiska przyrodniczego i krajobrazu gminy, a w konsekwencji warunków życia jej mieszkańców to: niekontrolowana gospodarka leśna i niedostateczna ochrona lasów, niska jakość wód powierzchniowych oraz ryzyko zanieczyszczenia zbiorników wód gruntowych, eksploatacja surowców, a także postępująca urbanizacja terenu.
- W granicach gminy jedynym zespołem prawnie chronionym (znajdującym się w wykazie zabytków nieruchomych dla województwa lubelskiego i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) jest Kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Michała Archaniola (dawna cerkiew prawosławna) w Soli. Jednak na terenie gminy znajduje się wiele obiektów i zespołów o wysokich walorach kulturowych, wymagających ochrony i odpowiedniego wykorzystania m.in.: zabudowa zagrodowa, obiekty sakralne, kapliczki i krzyże, obiekty przemysłowe, a także stanowiska archeologiczne. Potencjałem kulturowym są również przetrwałe tu wartości niematerialne – plastyka ludowa, rzemiosło związane z gospodarką leśną, twórczość ludowa.
- Głównym zagrożeniem dla dziedzictwa kulturowego gminy jest niszczenie przetrwałych resztek tradycyjnych wartości, zarówno tych materialnych (degradacja i likwidacja zabytkowych obiektów), jak i niematerialnych oraz niska świadomość społeczna lokalnych wartości kulturowych, ich niedocenywanie i zaniechanie czerpania z nich wzorów. Zgodnie ze współczesnymi tendencjami, w celu zrównoważonego rozwoju gminy, przetrwałe wartości kultury lokalnej należy w miarę możliwości chronić, a także gospodarczo i twórczo wykorzystywać.

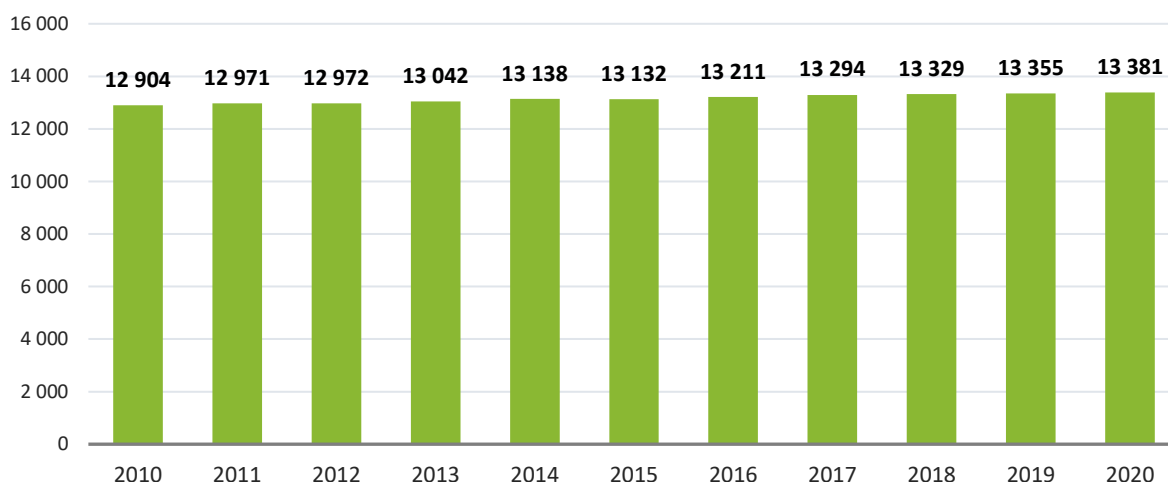

DEMOGRAFIA I RYNEK PRACY

Ludność uznawana jest za jeden z najważniejszych zasobów lokalnych, zaś czynnik ludzki za podstawowe źródło szeroko pojętego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ważny czynnik konkurencyjności. Liczba i struktura ludności, będące następstwem procesów demograficznych zachodzących na danym obszarze, w znacznym stopniu wpływają na całokształt procesów społecznych i ekonomicznych. Analiza przemian w sferze demografii stanowi podstawę wszelkich ocen sytuacji społeczno-gospodarczej oraz analiz konkurencyjności, jak również jest jedną z najważniejszych przesłanek podejmowania decyzji związanych z polityką lokalną i regionalną.

LICZBA LUDNOŚCI

Zgodnie z danymi statystycznymi obszar Gminy Biłgoraj w końcu 2020 r. zamieszkiwało **13 381 osób** (6 662 kobiety i 6 719 mężczyzn), co stanowi 13,3% ludności powiatu biłgorajskiego oraz 0,6% województwa lubelskiego. Obszar Gminy Biłgoraj wyróżnia stosunkowo **niski wskaźnik gęstości zaludnienia**, który w 2020 r. wynosił jedynie 51 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla powiatu biłgorajskiego (60 osób/km²) i województwa lubelskiego (83 osoby/km²).

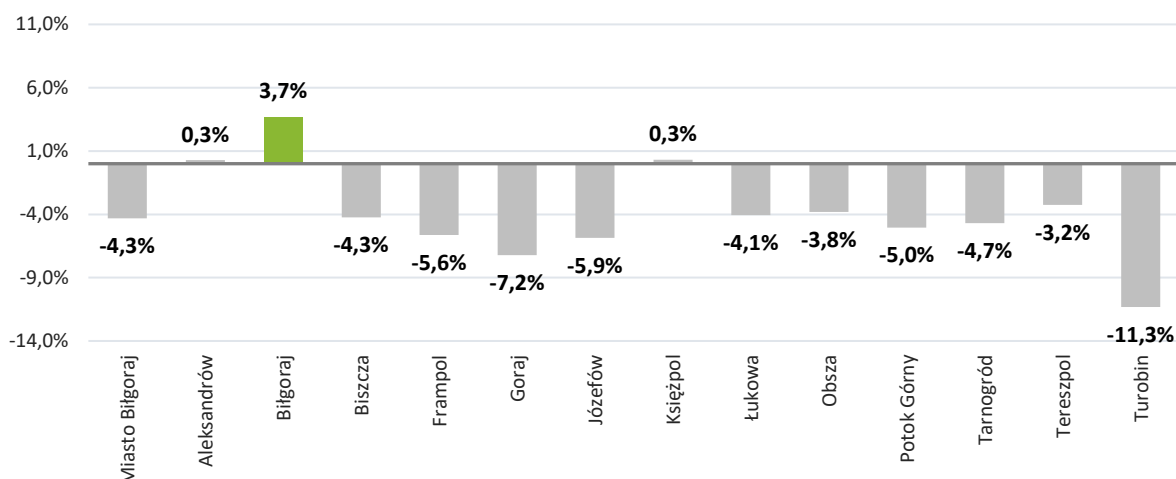
Wykres 1. Liczba ludności na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Na przestrzeni ostatnich lat na obszarze Gminy Biłgoraj odnotowuje się niewielki, lecz systematyczny **wzrost liczby ludności** – od 2010 r. liczba mieszkańców tego terenu zwiększyła się o 477 osób, co stanowi 3,7% ludności zamieszkującej obszar gminy w 2010 r. Warto podkreślić, że w analogicznym okresie zarówno na terenie powiatu biłgorajskiego, jak i całego województwa lubelskiego zaobserwowano znaczny spadek liczby ludności, wynoszący odpowiednio minus 3,8% oraz minus 3,6%. Ponadto, zgodnie z prognozą demograficzną dla

województwa lubelskiego, do 2030 r. nastąpi dalszy, stabilny wzrost liczby ludności na obszarze gminy.

W porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego Gmina Biłgoraj pozostaje na drugiej pozycji, jeśli chodzi o liczbę ludności – za Miastem Biłgoraj (26 114 mieszkańców), wyprzedzając pozostałe gminy wiejskie i miejsko-wiejskie powiatu. Należy również zwrócić uwagę na wieloletni trend zmiany liczby mieszkańców, który w Gminie Biłgoraj zdecydowanie jest najbardziej korzystny.

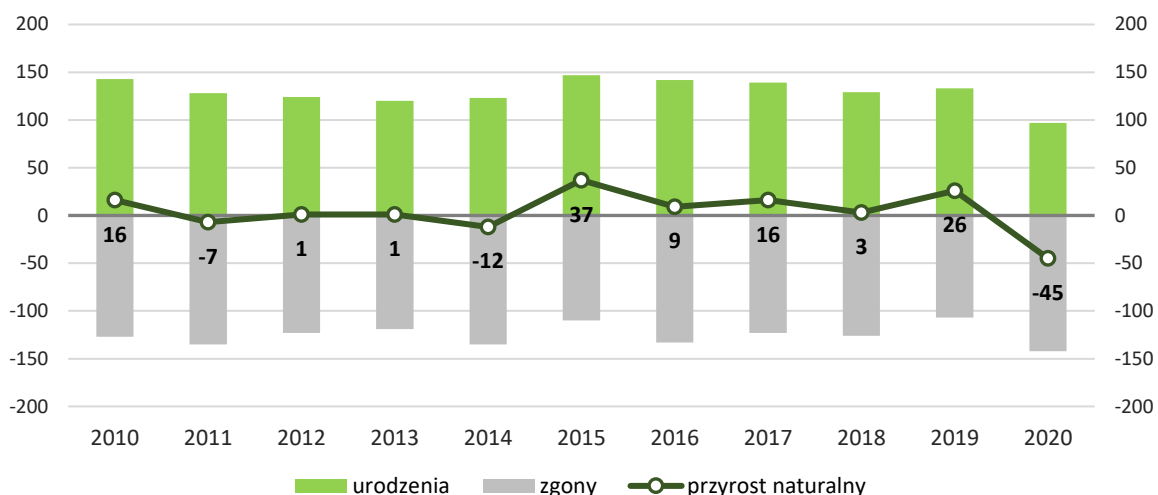

Wykres 2. Zmiana liczby ludności na terenie gmin powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (% liczby ludności w 2010 r.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

PRZYROST NATURALNY I MIGRACJE

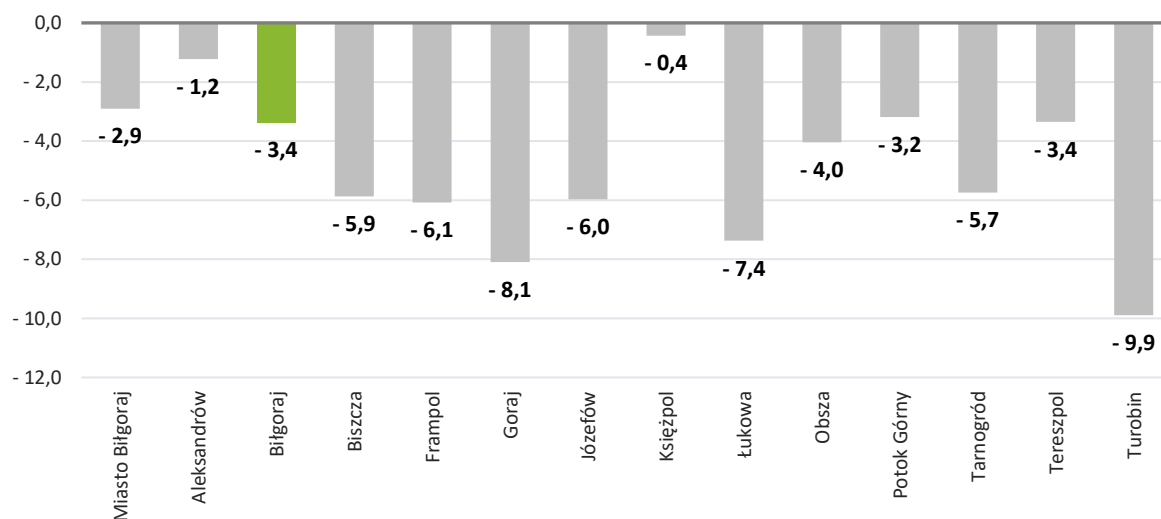
Jednym z głównych czynników decydujących o liczbie ludności jest **przyrost naturalny**, który stanowi różnicę między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. Gmina Biłgoraj charakteryzuje się ujemnym przyrostem naturalnym, w wyniku którego w 2020 r. liczba mieszkańców zmniejszyła się o 45 osób. Należy jednak zauważyć, że w latach 2010-2019 przyrost naturalny na terenie gminy przyjmował raczej wartości dodatnie (poza latami 2011 i 2014), a znacząca zmiana – spowodowana zarówno zdecydowanym spadkiem liczby urodzeń oraz wzrostem liczby zgonów – nastąpiła w 2020 r.

Wykres 3. Przyrost naturalny na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Współczynnik przyrostu naturalnego na terenie Gminy Biłgoraj w 2020 r. wyniósł minus 3,4‰, wobec minus 4,3‰ w powiecie biłgorajskim i minus 4,4‰ w województwie lubelskim. Wskaźnik ten w latach 2010-2019 r. utrzymywał raczej wartość dodatnią, natomiast w ostatnim roku odnotowano wyraźny spadek jego wartości. Biorąc pod uwagę pozostałe jednostki samorządu terytorialnego powiatu biłgorajskiego, w 2020 r. Gmina Biłgoraj uplasowała się na 5. miejscu – korzystniejszy współczynnik przyrostu naturalnego zaobserwowano w Gminie Księżpól, Gminie Aleksandrów, Mieście Biłgoraj oraz Gminie Potok Górny.

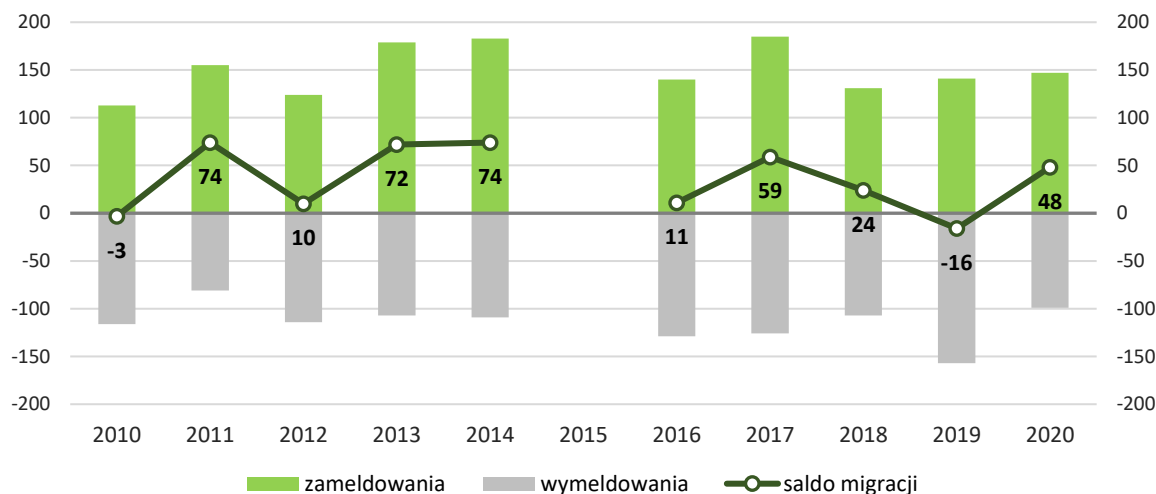

Wykres 4. Współczynnik przyrostu naturalnego w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

O postępujących procesach suburbanizacji na obszarze gminy świadczy **dodatnie saldo migracji**, które w 2020 r. na terenie Gminy Biłgoraj osiągnęło wartość 48 osób. W ostatnim dziesięcioleciu jedynie dwukrotnie odnotowano ujemne wartości salda migracji – w 2010 r.

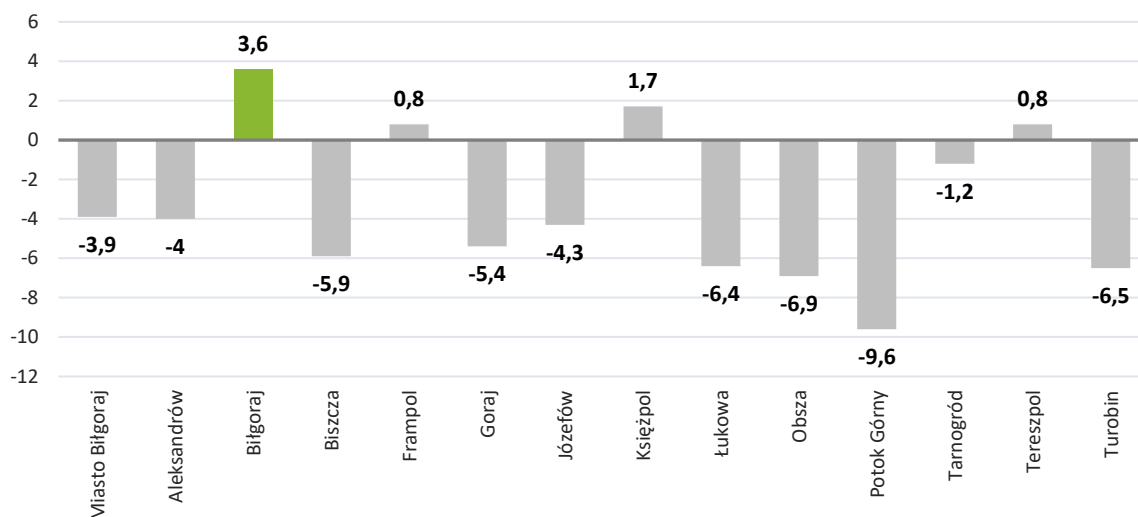
(minus 3 osoby) oraz w 2019 r. (minus 16 osób). Przyczyny tego stanu rzeczy należy upatrywać m.in. w intensywnym osadnictwie mieszkańców Miasta Biłgoraj na terenie gminy wiejskiej - analiza dostępnych danych wskazuje na to, że do Gminy Biłgoraj migrują głównie ludzie z obszarów miejskich (65,3% zameldowań w 2020 r.).

Wykres 5. Saldo migracji na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Współczynnik salda migracji na analizowanym terenie w 2020 r. osiągnął wartość 3,6‰, wobec minus 2,7‰ powiecie biłgorajskim oraz minus 2,1‰ w województwie lubelskim. W 2020 r. Gmina Biłgoraj była jedną z czterech gmin z powiatu – obok Gminy Księżpol, Gminy Frampol i Gminy Terespol – w których współczynnik salda migracji był dodatni.

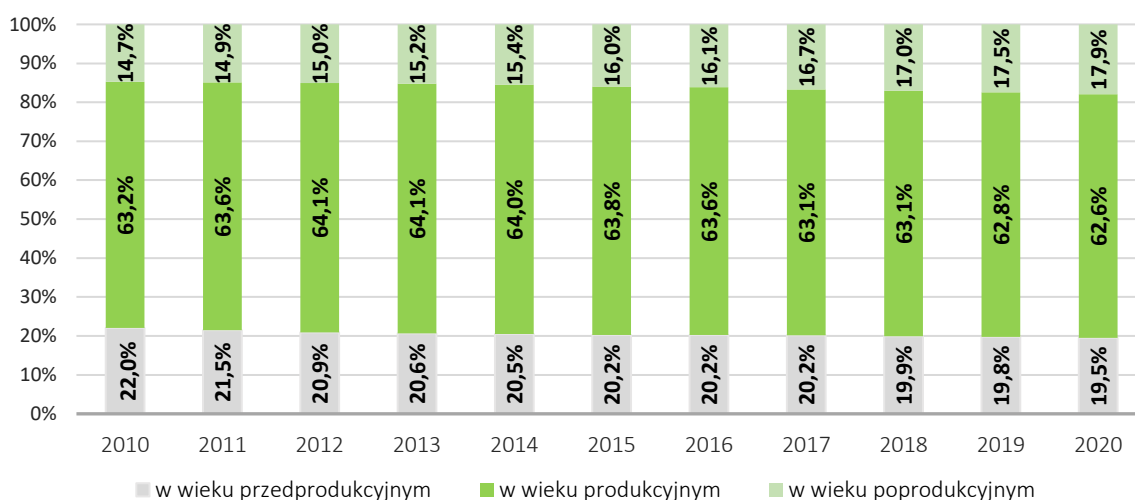

Wykres 6. Współczynnik salda migracji w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

STRUKTURA WIEKU LUDNOŚCI

Niezwykle istotnym składnikiem potencjału demograficznego jest struktura demograficzna ludności, w tym przede wszystkim **struktura wiekowa**. Na terenie Gminy Biłgoraj według danych na koniec 2020 r. w strukturze wieku ludności, według ekonomicznych grup wieku, dominują osoby w wieku produkcyjnym – 62,6%. Ludność w wieku przedprodukcyjnym stanowi 19,5%, a w wieku poprodukcyjnym 17,9% mieszkańców obszaru. W porównaniu do powiatu biłgorajskiego oraz województwa lubelskiego proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym, poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym na analizowanych terenie są dość korzystne. Jednakże należy zauważyć, że na terenie Gminy Biłgoraj, w porównaniu do roku 2010, nastąpił zdecydowany wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (o 3,2 pkt proc.), przy jednoczesnym spadku odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 2,5 pkt proc.) i produkcyjnym (o 0,7 pkt proc.), co niewątpliwie świadczy o postępującym **procesie starzenia się społeczeństwa** na tym terenie. Do wzrostu odsetka populacji osób starszych istotnie przyczyniło się obniżenie liczby urodzeń i wydłużanie się przeciętnego trwania życia mieszkańców obszaru. Z jednej strony wydłużenie trwania życia jest zjawiskiem pozytywnym i w sytuacji postępu automatyzacji gospodarki pozwala na łatwiejsze zagospodarowanie dostępnych zasobów pracy. Jednak z drugiej strony wymaga konieczności zabezpieczenia odpowiednich dla osób starszych rozwiązań oraz usług społecznych i zdrowotnych.

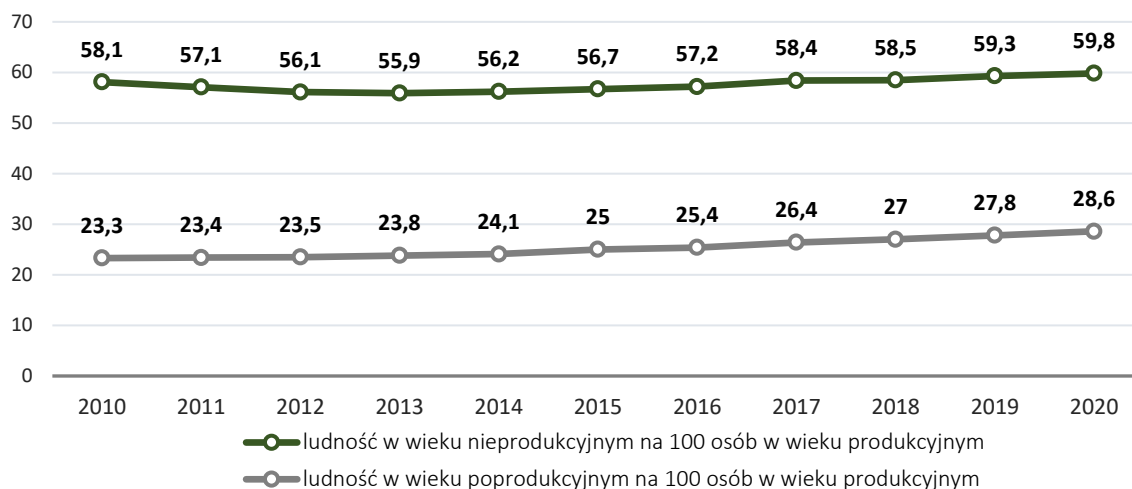

Wykres 7. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Niekorzystnym odzwierciedleniem powyższych tendencji jest obserwowany w latach 2010-2020 wzrost ludności w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (o 1,7 pkt proc.) oraz wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym (o 5,3 pkt proc.). Warto przy tym zaznaczyć, że pomimo odnotowanego wzrostu, wartości przedmiotowych wskaźników w 2020 r. były zdecydowanie niższe od wartości dla powiatu biłgorajskiego i całego województwa lubelskiego. Co więcej, współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi obliczony dla Gminy Biłgoraj w 2020 r. wyniósł 21,3 (wobec 27,4 w powiecie biłgorajskim oraz 28,8 w województwie

lubelskim) i był jednym z najniższych w powiecie – niższy wskaźnik zaobserwowano jedynie w Gminie Aleksandrów (20,9).

Wykres 8. Wybrane wskaźniki obciążenia demograficznego na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

PRACUJĄCY I STRUKTURA ZATRUDNIENIA

Według danych GUS w 2019 r. zbiorowość **osób pracujących** na obszarze Gminy Biłgoraj wynosiła 1 252 osoby, w tym 719 mężczyzn i 533 kobiety⁴. **Wskaźnik zatrudnienia**, prezentujący liczbę osób pracujących na 1 000 mieszkańców w 2019 r. wynosił 94 osoby (wobec 143 w powiecie biłgorajskim oraz 191 na terenie całego województwa lubelskiego). W porównaniu do pozostałych jednostek samorządu terytorialnego powiatu biłgorajskiego

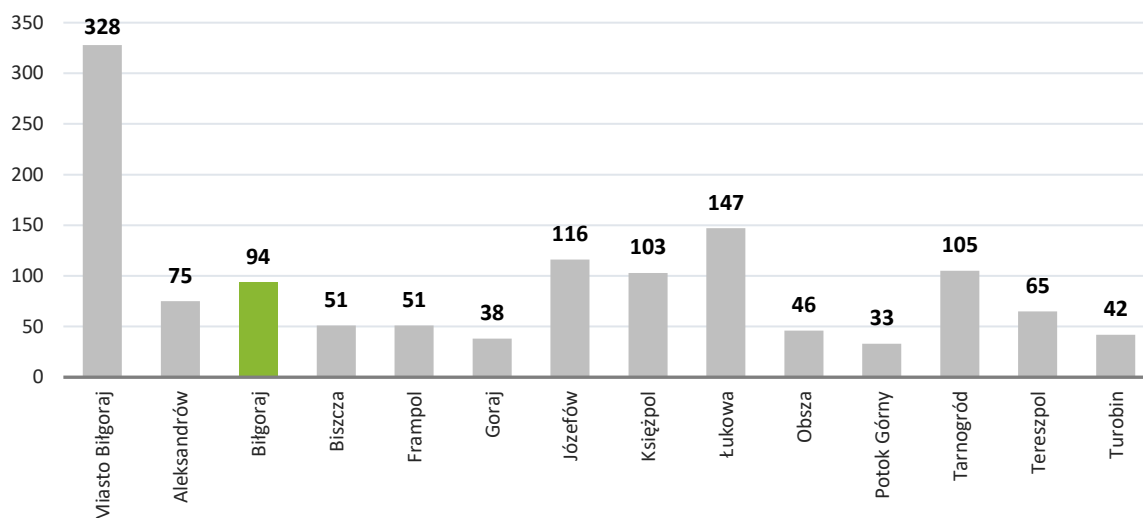
⁴ Zgodnie z definicją GUS osoby pracujące to osoby wykonujące pracę przynoszącą im zarobek (w formie wynagrodzenia za pracę) lub dochód. Do pracujących zalicza się:

- 1) osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy (umowa o pracę, powołanie, mianowanie, wybór lub stosunek służbowy);
- 2) pracodawców i pracujących na własny rachunek, a mianowicie: właścicieli, współwłaścicieli i dzierżawców gospodarstw indywidualnych w rolnictwie (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin); właścicieli i współwłaścicieli (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin; z wyłączeniem wspólników spółek, którzy nie pracują w spółce) podmiotów prowadzących działalność gospodarczą poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie, inne osoby pracujące na własny rachunek, np. osoby wykonujące wolne zawody;
- 3) osoby wykonujące pracę nakładczą;
- 4) agentów (łącznie z pomagającymi członkami ich rodzin oraz osobami zatrudnionymi przez agentów);
- 5) członków spółdzielni produkcji rolniczej (rolniczych spółdzielni produkcyjnych i spółdzielni powstałych na ich bazie oraz spółdzielni kółek rolniczych);
- 6) duchownych pełniących obowiązki duszpasterskie.

Zaprezentowane dane – zgodnie z metryką GUS – nie uwzględniają pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; oraz podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób.

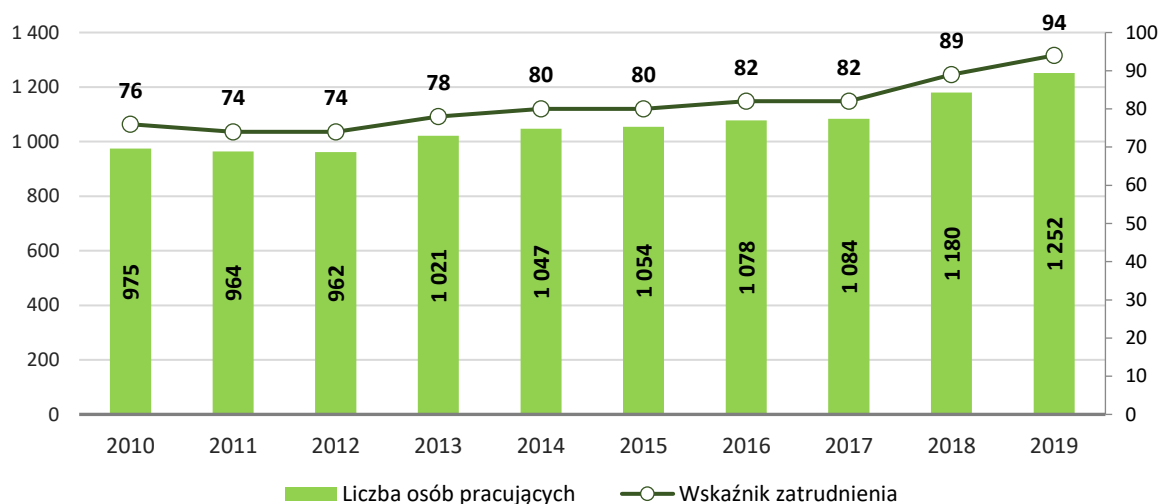
wyższą wartość wskaźnika zatrudnienia odnotowano w Mieście Biłgoraj (328 pracujących) oraz gminach: Łukowa (147 pracujących), Józefów (116 pracujących), Tarnogród (105 pracujących) i Księżpol (103 pracujących).

Wykres 9. Wskaźnik zatrudnienia w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 r. (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W porównaniu do 2010 r. zbiorowość osób pracujących zwiększyła się o 277 osób, jednak należy zauważyć, że w ostatnim dziesięcioleciu odnotowywano zarówno okresy wzrostu jak i spadku liczby pracujących. Podobnie kształtował się wskaźnik dotyczący liczby osób pracujących na 1 000 mieszkańców - wobec 2010 r. nastąpił wzrost wskaźnika o 18 osób pracujących na 1 000 ludności.

Wykres 10. Liczba pracujących oraz wskaźnik zatrudnienia w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby)

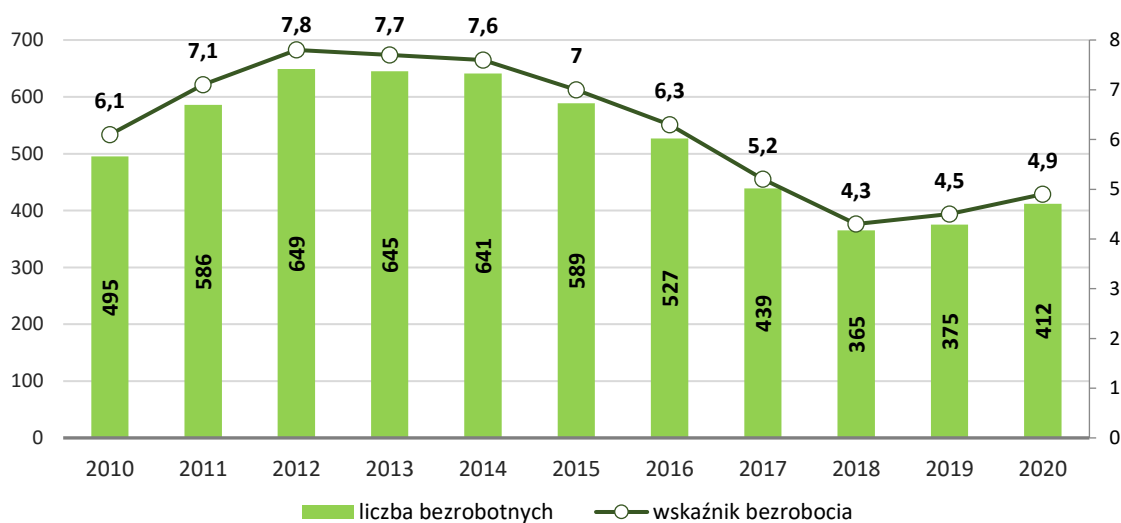
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Z uwagi na brak danych statystycznych dotyczących osób pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych dla gmin, w celu zobrazowania struktury zatrudnienia w Gminie Biłgoraj posłużono się danymi dotyczącymi pracujących według grup sekcji PKD w powiecie

biłgorajskim. Dane na poziomie powiatu wskazują, że największy odsetek osób pracujących stanowiły osoby zatrudnione w sektorze rolniczym – 63,1% oraz osoby pracujące w sektorze usługowym – 21,3%. Najmniejszą grupę stanowiły osoby zatrudnione w sektorze przemysłowym – 15,6%.

BEZROBOCIE I JEGO STRUKTURA

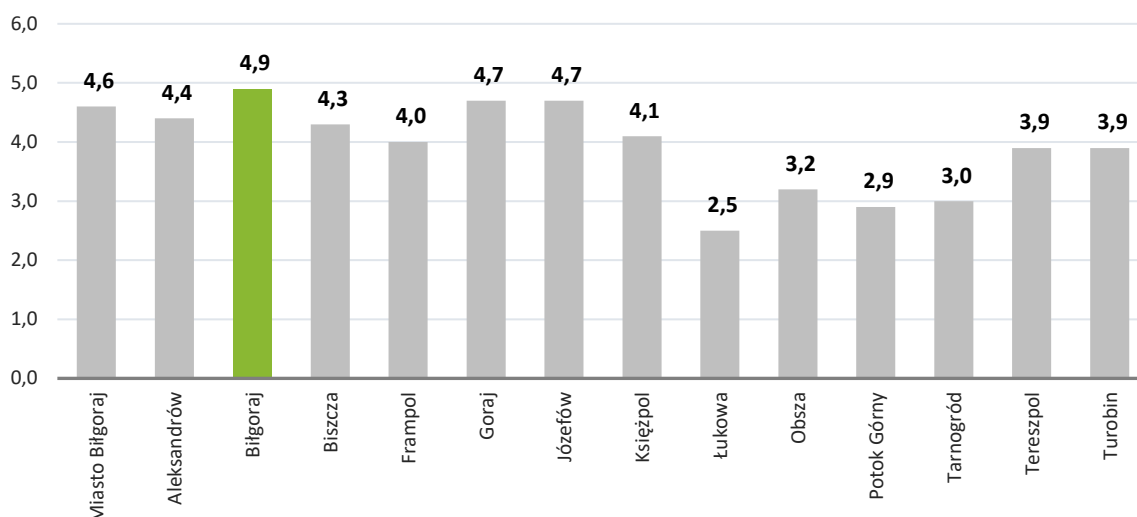
Według stanu na koniec 2020 r. na obszarze gminy zarejestrowanych było 412 **bezrobotnych**, z czego nieznacznie większy odsetek stanowili mężczyźni (51,0%). Podobnie do obserwowanego trendu w województwie lubelskim w latach 2010-2019 liczba osób bezrobotnych na obszarze Gminy Biłgoraj spadła z 495 osób w 2010 r. do 375 osób w 2019 r. Natomiast biorąc pod uwagę ostatni rok, należy zauważyć, że w porównaniu z grudniem 2019 r. liczba bezrobotnych zwiększyła się o 9,9% (37 osób). Wzrost liczby zarejestrowanych bezrobotnych w tym okresie odnotowano również w województwie lubelskim (10,3%) oraz powiecie biłgorajskim (6,3%). Analiza danych wskazuje, że wpływ na wzrost liczby bezrobotnych w ostatnich miesiącach miało niewątpliwie spowolnienie gospodarcze wywołane pandemią COVID-19 – obserwowana od lat tendencja spadku bezrobocia na obszarze Gminy Biłgoraj została wyraźnie zachwiana dopiero w 2020 r.

Wykres 11. Liczba bezrobotnych oraz wskaźnik bezrobocia w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby, %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wskaźnik bezrobocia (mierzony stosunkiem liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych do liczby osób w wieku produkcyjnym) na obszarze Gminy Biłgoraj w 2020 r. wyniósł 4,9% i jego wartość była nieznacznie wyższa od wartości wskaźnika dla powiatu biłgorajskiego (4,1%) i jednocześnie zdecydowanie niższa od wartości obliczonej dla województwa lubelskiego (6,1%). Należy jednak zauważyć, że wskaźnik bezrobocia w Gminie Biłgoraj, w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego, w 2020 r. był najwyższy. Natomiast w odniesieniu w latach 2010-2020 udział bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym w gminie zmniejszył się o 1,2 pkt. proc.

Wykres 12. Wskaźnik bezrobocia w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Gmina Biłgoraj, podobnie jak całe województwo lubelskie, wykazuje wiele problemów związanych ze **strukturą bezrobocia**. Dotyczy to przede wszystkim wysokiego bezrobocia wśród ludzi młodych, w tym osób wchodzących na rynek pracy, bezrobocia osób po 50 roku życia oraz istnienia ukrytego bezrobocia (bezrobocia agrarnego). Ponadto, na analizowanym obszarze, podobnie jak na terenie całego kraju, występuje również bezrobocie strukturalne, które charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy. Najistotniejszym problemem jest **bezrobocie długotrwałe**, dotyczące blisko połowę zarejestrowanych bezrobotnych – według danych GUS na koniec 2020 r. na obszarze Gminy Biłgoraj 43,7% bezrobotnych pozostawało bez pracy dłużej niż 24 miesiące oraz **bezrobocie osób młodych** – ponad 34,2% bezrobotnych stanowiły osoby poniżej 30 roku życia. Wśród bezrobotnych dominują osoby słabo wykształcone (wykształcenie zasadnicze zawodowe). Biorąc pod uwagę powyższe, dalsze ograniczanie bezrobocia będzie uzależnione nie tylko od poprawy sytuacji gospodarczej, ale również od przekwalifikowanie bezrobotnych w celu dostosowania oraz podniesienia ich umiejętności i kwalifikacji.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- Zgodnie z danymi statystycznymi obszar Gminy Biłgoraj w końcu 2020 r. zamieszkiwało 13 381 osób, co stanowi 13,3% ludności powiatu biłgorajskiego. Obszar wyróżnia stosunkowo niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który w 2020 r. wynosił jedynie 51 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla powiatu biłgorajskiego i województwa lubelskiego.
- Na przestrzeni ostatnich lat na obszarze Gminy Biłgoraj odnotowuje się niewielki, lecz systematyczny wzrost liczby ludności – od 2010 r. liczba mieszkańców tego terenu zwiększyła się o 477 osób (3,7%). Trend ten – wyróżniający gminę na tle powiatu – związany jest z bezpośrednią bliskością Miasta Biłgoraj i postępującym zjawiskiem

suburbanizacji. Ponadto, zgodnie z prognozą demograficzną dla województwa lubelskiego, do 2030 r. nastąpi dalszy, stabilny wzrost liczby ludności na obszarze gminy.

- W 2020 r. w Gminie Biłgoraj odnotowano ujemny przyrost naturalny, w wyniku którego liczba mieszkańców zmniejszyła się o 45 osób. Należy jednak zauważyć, że w latach 2010-2019 przyrost naturalny na terenie gminy przyjmował raczej wartości dodatnie, a znacząca zmiana – spowodowana zarówno zdecydowanym spadkiem liczby urodzeń oraz wzrostem liczby zgonów – nastąpiła w 2020 r.
- Wskaźnikiem wyróżniającym Gminę Biłgoraj jest dodatnie saldo migracji, które w 2020 r. osiągnęło wartość 48 osób. Współczynnik salda migracji gminy w 2020 r. wynosił 3,6‰, wobec minus 2,7‰ powiecie biłgorajskim oraz minus 2,1‰ w województwie lubelskim. Jest to związane z intensywnym osadnictwem mieszkańców Miasta Biłgoraj na terenie gminy wiejskiej.
- W wyniku migracji selektywnej, związanej z miastem, demograficzna struktura ludności Gminy Biłgoraj – na tle powiatu biłgorajskiego oraz województwa lubelskiego – jest stosunkowo korzystna. Ludność gminy jest względnie młodsza, procentowo mniej jest tu ludności w wieku poprodukcyjnym, więcej – w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym.
- Należy jednak zauważyć, że na terenie Gminy Biłgoraj, w porównaniu do roku 2010, nastąpił zdecydowany spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, przy jednoczesnym zwiększeniu się grupy osób starszych – świadczy to niewątpliwie o postępującym procesie starzenia się społeczeństwa na tym obszarze. Pomimo opisanych zmian, Gminę Biłgoraj - w świetle trendów obserwowanych w regionie – charakteryzuje stosunkowo korzystna sytuacja w zakresie podstawowych wskaźników obciążenia demograficznego.
- Według danych GUS w 2019 r. zbiorowość osób pracujących na obszarze Gminy Biłgoraj wynosiła 1 252 osoby. Pomimo wzrostu zaobserwowanego w latach 2010-2019 gminę charakteryzuje dość niski wskaźnik zatrudnienia, prezentujący liczbę osób pracujących na 1 000 mieszkańców – w 2019 r. wynosił jedynie 94 osoby, wobec 143 w powiecie biłgorajskim oraz 191 na terenie całego województwa lubelskiego.
- Według stanu na koniec 2020 r. na obszarze gminy zarejestrowanych było 412 bezrobotnych, z czego nieznacznie większy odsetek stanowili mężczyźni (51,0%). Od 2012 r. obserwowano stały, systematyczny spadek liczby osób bezrobotnych. Natomiast w 2020 r. – podobnie jak w powiecie biłgorajskim, jak i całym województwie lubelskim – liczba bezrobotnych w Gminie Biłgoraj zwiększyła się o 9,9% (37 osób). W 2020 r. gminę wyróżniał również najwyższy, w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego, wskaźnik bezrobocia (4,9%). Na pogorszenie wskaźników rynku pracy w 2020 r. (wzrost liczby osób bezrobotnych, wzrost wskaźnika bezrobocia) negatywnie wpłynęła pandemia COVID-19.
- Gmina Biłgoraj wykazuje również wiele problemów związanych ze strukturą bezrobocia. Najistotniejszym problemem jest bezrobocie długotrwałe, dotyczące blisko połowę zarejestrowanych bezrobotnych (43,7% bezrobotnych pozostawało bez pracy dłużej niż

24 miesiące) oraz bezrobocie osób młodych (34,2% bezrobotnych stanowiły osoby poniżej 30 roku życia). Ponadto, na analizowanym obszarze występuje również bezrobocie strukturalne, które charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy – w Gminie Biłgoraj wśród bezrobotnych dominują osoby słabo wykształcone (wykształcenie zasadnicze zawodowe). Biorąc pod uwagę powyższe, dalsze ograniczanie bezrobocia będzie uzależnione nie tylko od poprawy sytuacji gospodarczej, ale również od przekwalifikowanie bezrobotnych w celu dostosowania oraz podniesienia ich umiejętności i kwalifikacji.

POTENCJAŁ GOSPODARCZY

STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

Według ewidencji geodezyjnej (stan na dzień 1 stycznia 2014 r.), największą część obszaru Gminy Biłgoraj stanowią **grunty leśne oraz tereny zadrzewione i zakrzewione**, które zajmują powierzchnię 15 794 ha, czyli ponad połowę badanego obszaru (60,1%). Obszar gminy wyróżnia się **bardzo wysoką lesistością** – 58,8%, ponad dwukrotnie przewyższającą średnią dla województwa lubelskiego (23,3%) i znacznie wyższą od lesistości powiatu biłgorajskiego (39,0%). Kompleksy leśne na terenie gminy są nierównomiernie rozmieszczone, a największe skupiska lasów znajdują się w części zachodniej, północnej i wschodniej. W składzie poszczególnych gatunków drzew zdecydowanie dominuje sosna. Licznie występują tu również buki i jodła. Według danych GUS na koniec 2020 r. łączna powierzchnia gruntów leśnych na terenie gminy to 15 760 ha, z czego 8 650 ha stanowią lasy Skarbu Państwa, pozostające w zarządzie Nadleśnictwa Biłgoraj, Nadleśnictwa Zwierzyniec i Nadleśnictwa Józefów. Nadzór nad gospodarką leśną w lasach nie będących własnością Skarbu Państwa wykonuje Starostwo przy pomocy własnych służb ds. leśnictwa. Lasy gminy Biłgoraj znajdują się pod zarządem trzech obwodów nadzorczych: Korytków, Bukowina i Smółsko.

Tabela 4. Powierzchnia geodezyjna Gminy Biłgoraj według kierunków wykorzystania

	ha	%
Powierzchnia geodezyjna	26 266	-
Użytki rolne	9 332	35,5%
grunty orne	6 462	69,2%
sady	0	0,0%
łąki trwałe	1 782	19,1%
pastwiska trwałe	1 031	11,0%
grunty rolne zabudowane	0	0,0%
grunty pod stawami	2	0,0%
grunty pod rowami	55	0,6%
Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione	15 794	60,1%
las	15 794	100,0%
grunty zadrzewione i zakrzewione	0	0,0%
Grunty zabudowane i zurbanizowane	523	7,9%
tereny mieszkalne	19	2,0%
tereny przemysłowe	12	3,6%
inne tereny zabudowane	27	2,3%
zurbanizowane tereny niezabudowane	0	0,0%
tereny rekreacyjno-wypoczynkowe	3	0,6%
tereny komunikacyjne	462	88,3%
- drogi	375	81,2%
- kolej	87	18,8%
- inne	0	0,0%

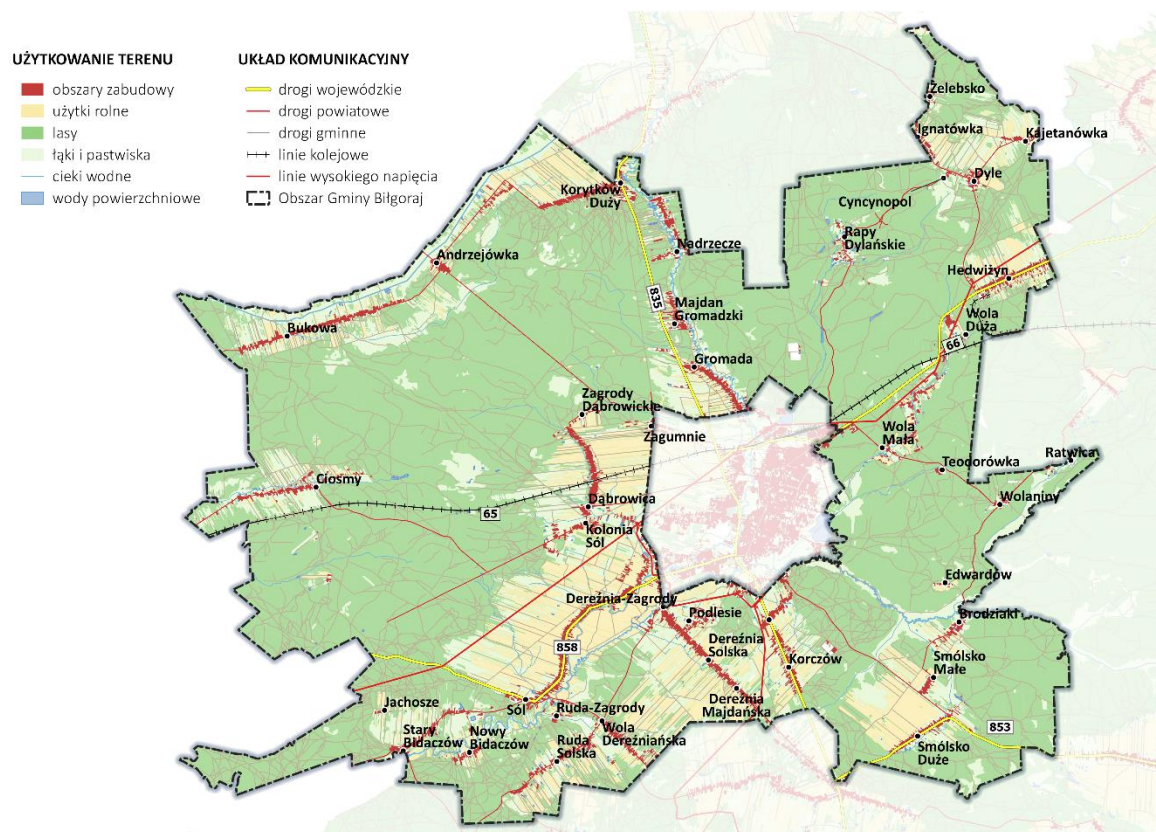

użytki kopalne	0	0,0%
Grunty pod wodami	66	0,3%
powierzchniowymi płynącymi	64	97,0%
powierzchniowymi stojącymi	2	3,0%
Użytki ekologiczne	0	0,0%
Nieużytki	550	2,1%
Tereny różne	1	0,0%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Użytki rolne zajmują 9 332 ha powierzchni gminy (35,5%), a ich struktura użytkowania wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują użytki orne – 6 462 ha (69,2% powierzchni użytków rolnych), następnie łąki trwałe – 1 782 ha (7,8%) oraz pastwiska – 1 031 ha (11,0%). **Grunty zabudowane i zurbanizowane** stanowią jedynie 2,0% obszaru gminy (523 ha). Osadnictwo w gminie – ukształtowane historycznie – wykorzystuje przede wszystkim tereny odlesione i rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa, z dominującą zabudową jednorodzinną i zagrodową.

Uwarunkowania mające wpływ na kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej Gminy Biłgoraj to uwarunkowania środowiskowe i antropogeniczne. Do uwarunkowań środowiskowych należy zaliczyć przede wszystkim lokalizację dolin rzecznych oraz wiążące się z ich położeniem występowanie obszarów podmokłych, rozmieszczenie terenów leśnych, zasoby glebowe i wodne oraz cechy fizjograficzne terenu. Czynniki antropogeniczne to rozmieszczenie głównych arterii komunikacyjnych oraz dostęp i stan infrastruktury technicznej. Cechą szczególną zagospodarowania przestrzennego gminy, wynikającą z jej położenia, jest jej **ściśły związek funkcjonalno-przestrzenny z Miastem Biłgoraj**. Siedziba gminy znajduje się w Mieście Biłgoraj, które jest położone w centrum gminy wiejskiej.

Mapa 5. Układ osadniczy i komunikacyjny w Gminie Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

Struktura przestrzenna Gminy Biłgoraj określona została w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Biłgoraj⁵. W celu określenia polityki przestrzennej gminy w studium dokonano podziału obszaru gminy na **strefy funkcjonalne**:

1. **strefa urbanizacji** – obszarami urbanizowanymi w granicach gminy są przede wszystkim tereny, gdzie proponuje się rozwój funkcji miejskich: budownictwa mieszkaniowego, biznesu, obiektów produkcyjnych (pod warunkiem ich nieuciążliwości), usług.
  - obszar U1 – tereny wsi Dąbrowica,
  - obszar U2 – tereny wsi Korczów i Dereźnia,
  - obszar U3 – tereny wsi Gromada i Majdan Gromadzki,
  - obszar U4 – tereny w kierunku wschodnim od Biłgoraja, w zasięgu linii kolejowej i trasy krajowej na Zwierzyniec.
2. **strefa o dominującej funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej** – tereny, gdzie proponuje się wprowadzić możliwie intensywną funkcję rekreacyjno-wypoczynkową, w tym: wypoczynek sobotnio-niedzielny, wypoczynek pobytowy, agroturystykę, turystykę krajoznawczą, turystykę kwalifikowaną. Strefa obejmuje wydzielone wsie lub ich zespoły, położone w szczególnie korzystnych warunkach środowiskowych i krajobrazowych.

⁵ Uchwała nr XVII/105/2019 Rady Gminy Biłgoraj z dnia 6 grudnia 2019 r. w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Biłgoraj.

- obszar W1 – tereny wsi Ciosmy,
- obszar W2 – tereny wsi Bukowa, Andrzejówka, Korytków,
- obszar W3 – tereny wsi Majdan Gromadzki i Nadrzecze,
- obszar W4 – tereny wsi Dąbrowica,
- obszar W5 – tereny wsi Stary i Nowy Bidaczów, Ruda Solska, Wola Dereźniańska,
- obszar W6 – tereny wsi Smólsko Duże i Małe oraz Brodziaki,
- obszar W7 – tereny wsi Wola Duża i Mała,
- obszar W8 – tereny wsi śródleśnej Rapy Dylańskie,
- obszar W9 – tereny wsi Dyle, Ignatówka, Kajetanówka.

3. strefa o dominującej funkcji rolniczej (rolnictwo intensywne):

- obszar R1 – tereny zabudowy (zainwestowania) wsi Sól i Kolonia Sól,
- obszar R2 – tereny zabudowy (zainwestowania) części wsi Dereźnia, Wola Dereźniańska.

ROLNICTWO

Według danych GUS uzyskanych w ramach Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r. na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonowało 1 185 **gospodarstw rolnych**. Wiodącą rolę w strukturze własnościowej gospodarstw odgrywały gospodarstwa indywidualne, które stanowiły 99,9% gospodarstw na analizowanym terenie.

Czynnikiem wpływającym na stan rolnictwa i intensywność produkcji rolnej jest struktura agrarna. Analiza dostępnych danych wskazuje, że obszar Gminy Biłgoraj charakteryzuje się **niekorzystną strukturą agrarną**, zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatu biłgorajskiego. Z gospodarstw rolnych, których użytkownicy deklarowali prowadzenie działalności rolniczej 22,0% (412 gospodarstw) posiadało powierzchnię użytków rolnych do 1 ha. Na obszarze gminy dominowały małe gospodarstwa rolne – gospodarstwa o powierzchni od 1 do 5 ha stanowiły 60,9% ogółu (1 440 gospodarstw). Najmniej było gospodarstw których powierzchnia wynosiła powyżej 15 ha (11 gospodarstw) – stanowiły zaledwie 0,6% gospodarstw ogółem. Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosiła 5,1 ha.

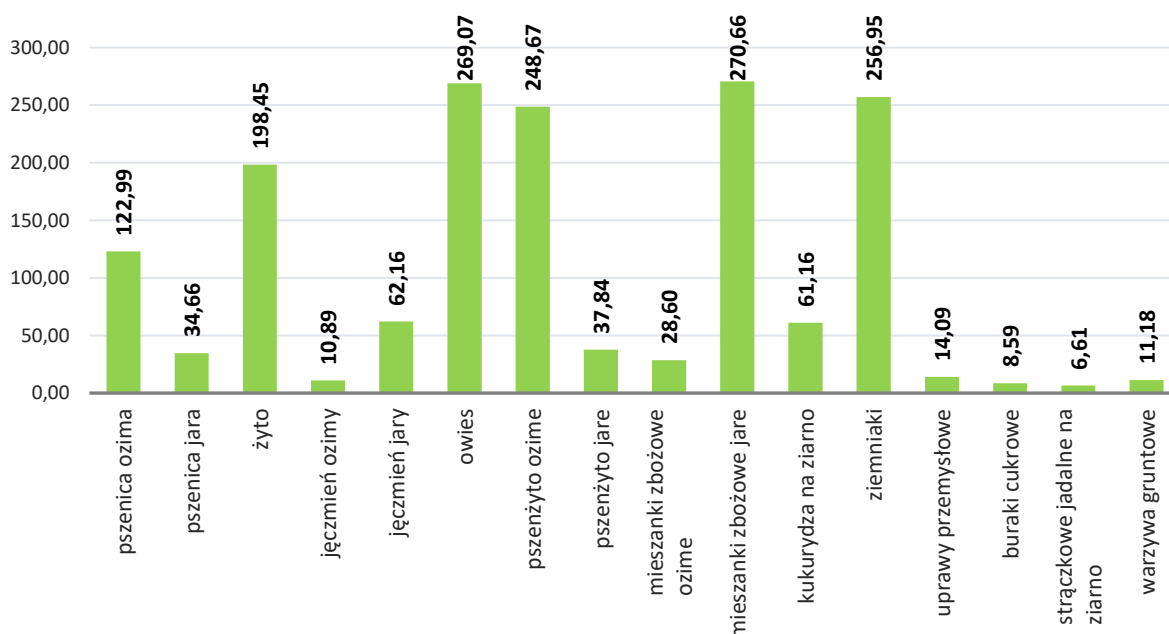
Tabela 5. Gospodarstwa rolne na terenie Gminy Biłgoraj według grup obszarowych

Grupy obszarowe gospodarstw rolnych	Liczba gospodarstw rolnych	
	Gospodarstwa rolne ogółem	Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą
do 1 ha	906 (34,0%)	412 (22,0%)
1 - 5 ha	1 428 (53,6%)	1 140 (60,9%)
5-10 ha	297 (11,2%)	289 (15,4%)
10-15 ha	21 (0,8%)	19 (1,0%)
15 ha i więcej	11 (0,4%)	11 (0,6%)
Ogółem	2 663 -	1 871 -

Grupy obszarowe gospodarstw rolnych	Powierzchnia użytków rolnych	
	Gospodarstwa rolne ogółem	Gospodarstwa rolne prowadzące działalność rolniczą
do 1 ha	995,6 (8,9%)	566,33 (6,0%)
1 - 5 ha	6596,2 (59,1%)	5 460,75 (57,5%)
5-10 ha	2947,4 (26,4%)	2 869,02 (30,2%)
10-15 ha	347,5 (3,1%)	314,35 (3,3%)
15 ha i więcej	281,5 (2,5%)	281,46 (3,0%)
Ogółem	11 168,1 -	9 491,9 -

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Istotnym uwarunkowaniem rozwoju społeczno-gospodarczego gminy jest **niskiej jakości rolnicza przestrzeń produkcyjna**. Potencjał rolniczy Gminy Biłgoraj jest relatywnie słabszy w porównaniu z innymi regionami województwa lubelskiego. Według oceny Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa — Państwowego Instytutu Badawczego w Puławach, wskaźnik jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej dla tego obszaru wynosi 54,5 pkt, wobec 74,1 pkt dla województwa lubelskiego i 66,6 pkt dla kraju. Na dość niską wartość wskaźnika oprócz klimatu, warunków wodnych, rzeźby terenu, wpływ mają gleby, które na analizowanym obszarze w zakresie gruntów ornych występują z przewagą klas bonitacyjnych V, IVb i IVa oraz w zakresie użytków zielonych z przewagą klas bonitacyjnych Vz i IVz. Niewielkie, mozaikowo rozmieszczone gleby klasy III, znajdującą się głównie w rejonie miejscowości Sól, Ciosmy i Dereźnia. Na terenie gminy występują głównie gleby bielcowe i pseudobielcowe.

Wykres 13. Struktura upraw według powierzchni zasiewów na terenie Gminy Biłgoraj (ha)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Struktura klas bonitacyjnych gleb oraz duży udział gleb słabej i średniej jakości determinuje **kierunki upraw polowych** – niekorzystne uwarunkowania rolnicze gminy bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów, rodzaj upraw i kierunki hodowli. W zakresie upraw na analizowanym obszarze dominują zboża, które stanowią 80,5% powierzchni

zasiewów na terenie gminy, a wśród nich mieszanki zbożowe, pszenżyto, owies, żyto i pszenica oraz ziemniaki. Przewaga takich kierunków upraw w stosunkowo niewielkich gospodarstwach nie jest zjawiskiem korzystnym: według opracowań eksperckich małe gospodarstwa (do 5 ha) mogą być bardzo opłacalne pod warunkiem prowadzenia produkcji warzyw, owoców, produkcji wyspecjalizowanej i ekologicznej. W hodowli zwierząt gospodarskich dominują tradycyjne kierunki – najwięcej gospodarstw na obszarze gminy prowadzi hodowlę drobiu, trzody chlewnej i bydła.

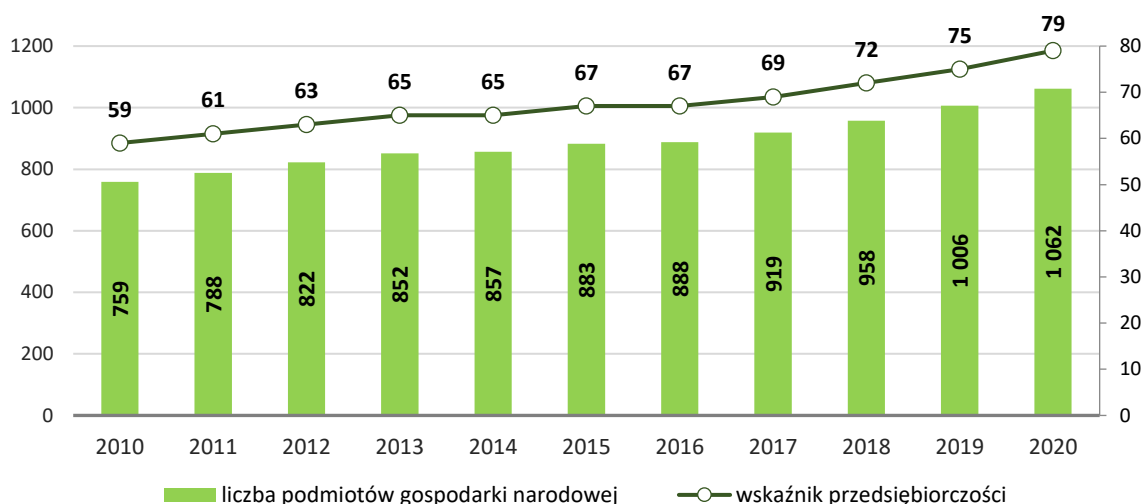
Obszar gminy charakteryzuje się niską towarowością produkcji rolnej, niewiele gospodarstw rolnych produkuje towar na rynek, a zajmują się one przede wszystkim produkcją na własne potrzeby. Wśród gospodarstw rolnych dominują tradycyjne metody produkcji, bez nadmiernego stosowania środków chemicznych do nawożenia i ochrony upraw. Czynnikiem ten jest atutem do rozwoju rolnictwa ekologicznego i wyrobu tradycyjnych produktów lokalnych oraz przetwórstwa. Według danych Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych na terenie Gminy Biłgoraj na koniec 2019 r. zarejestrowanych było 3 producentów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego (w miejscowościach Sól, Wola Dereźniańska, Korczów).

SEKTOR POZAROLNICZY

Na obszarze Gminy Biłgoraj na koniec 2020 r. w **rejestrze REGON** zaewidencjonowane były 1 062 podmioty, czyli 12,1% podmiotów zarejestrowanych w powiecie biłgorajskim oraz 0,6% ogółu podmiotów w województwie lubelskim. W rozkładzie wewnątrzgminnym w 2020 r. najwięcej podmiotów zarejestrowanych było w miejscowościach: Sól (193 podmioty, co stanowi 18,2% przedsiębiorstw zarejestrowanych na obszarze gminy), Gromada (86 podmiotów, co stanowi 8,1% przedsiębiorstw) oraz Dereźnia Solska (85 podmiotów, co stanowi 8,0% przedsiębiorstw). Najmniej podmiotów zarejestrowanych było w miejscowościach: Edwardów (1 podmiot), Wolaniny (2 podmioty), Kajetanówka (3 podmioty) oraz Teodorówka (3 podmioty).

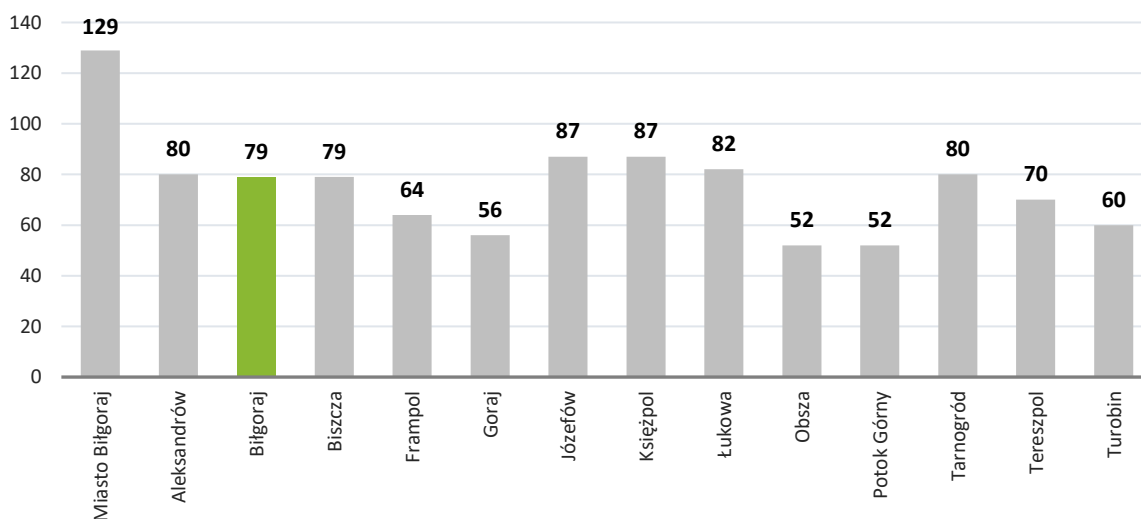
W ostatniej dekadzie liczba podmiotów gospodarki narodowej na terenie Gminy Biłgoraj wzrosła o 303 przedsiębiorstwa, co stanowi 39,9% liczby podmiotów zarejestrowanych w 2010 r. Dynamika wzrostu zaobserwowana na obszarze gminy w analizowanym okresie była zdecydowanie większa od dynamiki odnotowanej na terenie powiatu biłgorajskiego (wzrost o 21,7%) oraz województwa lubelskiego (wzrost o 17,5%). Najwyższy procentowy wzrost w stosunku do 2010 r. nastąpił w miejscowościach: Ruda Solska – o 113,3% (16 podmiotów), Wola Duża – o 115,0% (23 podmioty), Majdan Gromadzki – o 113,3% (17 podmiotów) oraz Podedwórze – o 100,0% (5 podmiotów). Z kolei najwięcej nowych przedsiębiorstw zarejestrowano na terenie miejscowości: Sól – 56 podmiotów (wzrost o 40,9%), Dereźnia Solska – 36 podmiotów (84,8%) oraz Gromada – 30 podmiotów (53,6%).

Wykres 14. Liczba podmiotów gospodarki narodowej oraz wskaźnik przedsiębiorczości na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (podmioty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wskaźnik przedsiębiorczości Gminy Biłgoraj, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców, na koniec 2020 r. wynosił 79. Pomimo, iż wskaźnik ten z roku na rok wzrasta, nadal jest on istotnie niższy od średniej wartości dla powiatu biłgorajskiego (87) oraz województwa lubelskiego (92). Biorąc pod uwagę pozostałe jednostki samorządu terytorialnego powiatu biłgorajskiego, w 2020 r. Gmina Biłgoraj uplasowała się na 7. miejscu – korzystniejszy wskaźnik przedsiębiorczości zaobserwowano w Mieście Biłgoraj (129) oraz gminach: Józefów (87), Księżpól (87), Łukowa (82), Aleksandrów (80) oraz Tarnogród (80).

Wykres 15. Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (podmioty)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Biorąc pod uwagę **podział podmiotów według sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD)**⁶ na terenie Gminy Biłgoraj najwięcej podmiotów prowadziło działalność w Sekcji F – **„Budownictwo”** - 303 podmioty (28,5%). W tej grupie najliczniej reprezentowane były firmy z działu 43 – „Roboty budowlane specjalistyczne”, które stanowiły 78,9% podmiotów w sekcji. Drugą pod względem liczebności grupę jednostek gospodarczych na terenie gminy były przedsiębiorstwa z Sekcji G **„Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle”**, które stanowiły 20,1% ogółu firm działających na tym obszarze (213 podmiotów). Warto zauważyć, że w tej grupie najwięcej przedsiębiorstw zajmowało się działalnością z działu 47 – „Handel detaliczny, z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi” – firmy te stanowiły 68,1% podmiotów w sekcji. Znacznie mniej przedsiębiorstw prowadziło działalność w zakresie handlu hurtowego i detalicznego pojazdami samochodowymi oraz naprawy pojazdów samochodowych (dział 45) – 16,4% oraz handlu hurtowego, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi (dział 46) – 15,5%. Kolejno największa liczba podmiotów prowadziła działalność w Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe” – 14,9%, Sekcjach S „Pozostała działalność usługowa” oraz T „Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby” – 6,2%, H „Transport i gospodarka magazynowa” – 5,7% oraz M „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” – 5,4%. Należy nadmienić, że aż 51,3% podmiotów prowadzących działalność w ramach Sekcji C **„Przetwórstwo przemysłowe”** zajmowało się produkcją wyrobów z drewna oraz korka, z wyłączeniem mebli; produkcją wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania (dział 16), 18,4% produkcją metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń (dział 25), a 8,2% naprawą, konserwacją i instalowaniem maszyn i urządzeń, w tym metalowych wyborów gotowych (dział 33).

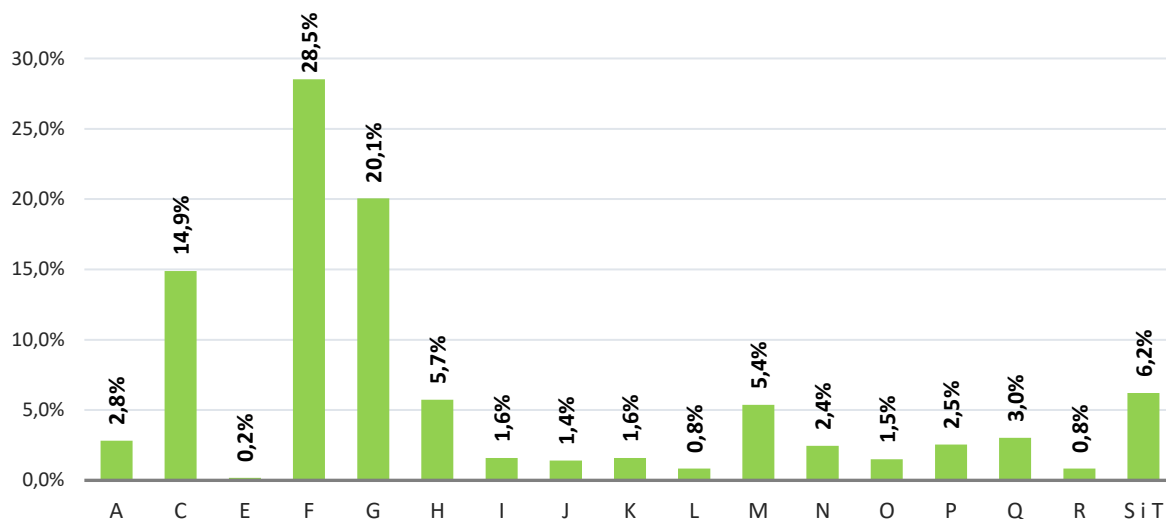
Biorąc pod uwagę liczbę podmiotów zaewidencjonowanych w rejestrze REGON, na obszarze Gminy Biłgoraj zaobserwowano ponadprzeciętną koncentrację podmiotów prowadzących działalność w Sekcji C „Przetwórstwo przemysłowe” oraz Sekcji F

---

⁶ Sekcje Polskiej Klasyfikacji Działalności 2007: Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo; Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie; Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe; Sekcja D – wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych; Sekcja E – dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją; Sekcja F – Budownictwo; Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle; Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa; Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi; Sekcja J – Informacja i komunikacja; Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości; Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna; Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca; Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne; Sekcja P – Edukacja; Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna; Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją; Sekcja S – Pozostała działalność usługowa; Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne.

„Budownictwo” - współczynnik lokalizacji (LQ. – Location Quotient)⁷ obliczony dla omawianych sekcji osiągnął wartość 2,0 w odniesieniu do województwa lubelskiego, co świadczy o lokalnej specjalizacji sektorowej gminy. Ponadprzeciętną koncentrację podmiotów w Sekcji C odnotowano w ramach działu 16 – „Produkcja wyrobów z drewna oraz korka, z wyłączeniem mebli; produkcją wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania” (współczynnik lokalizacji to 3,9). Skupienie podmiotów na obszarze gminy widoczne jest również w ramach Sekcji A „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo”, gdzie współczynnik lokalizacji wyniósł 1,5.

Wykres 16. Podmioty gospodarki narodowej na terenie Gminy Biłgoraj według sekcji PKD w 2020 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Region biłgorajski, w tym Gmina Biłgoraj, to jeden z najbardziej skoncentrowanych okręgów w województwie lubelskim pod względem przetwórstwa drzewnego i produkcji mebli. Przedsiębiorstwa z terenu Gminy Biłgoraj oferują szeroki wachlarz wyspecjalizowanych usług w zakresie dostawy surowca drzewnego, jego obróbki, konserwacji, usług tartacznych. Ich działalność dała podstawę do powstania wielu podmiotów gospodarczych trudniących się produkcją mebli, dachów oraz drewnianych konstrukcji budowlanych. Na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonują liczne tartaki, wśród których można wymienić: „Drew-Hurt” (Gromada), „Faiter” (Korytków Duży) czy Zakład Drzewny „Kimex” (Nadrzecze). Na terenie gminy działalność prowadzą również przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją drewnianej stolarki drzwiowej i okiennej, m.in.: firma „POL-SKONE” oraz „JANBUD Mazurek”. Teren Gminy

⁷ Poziom wskaźnika lokalizacji, będący miarą koncentracji działalności na obszarze badanym w odniesieniu do obszaru referencyjnego (województwa lubelskiego), obliczono według wzoru:

$LQ = (E_{ib} / E_{tb}) / (E_{ir} / E_{tr})$ gdzie:

E_{ib} – zmienna w sektorze i, w obszarze badanym b, w danym okresie t,

E_{tb} – zmienna we wszystkich sektorach w badanym obszarze b, w danym okresie t,

E_{ir} – zmienna w sektorze i, w obszarze referencyjnym r, w danym okresie t,

E_{tr} – zmienna we wszystkich sektorach w obszarze referencyjnym r, w danym okresie t.

Biłgoraj daje również możliwości do rozwoju przemysłu spożywczego. Wśród najważniejszych przedsiębiorców prowadzących działalność w zakresie przetwórstwa rolno-spożywczego należy wymienić przede wszystkim następujące firmy: Ambra S.A. – producent, importer i dystrybutor win (Wola Duża), Ferma Drobiu Dzido – chów kur niosek i produkcja jaj konsumpcyjnych (Stary Bidaczów) oraz Zakład Mięсны WASĄG – producent wędlin ekologicznych (Hedwiżyn). Ponadto, do większych przedsiębiorstw działających na terenie gminy należy zaliczyć również: BK Siatmet – producent drutów i siatek metalowych (Sól) oraz Zakład Wapienno-Piaskowy – producent silikatów (Hedwiżyn).

W latach 2010-2020 w strukturze podmiotów według sekcji PKD zaszły nieznaczne zmiany. W porównaniu do roku 2010 **największy wzrost liczby podmiotów** odnotowano w sekcjach:

- F „Budownictwo” – wzrost o 179 podmiotów (144,4%);
- M „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” – wzrost o 37 podmiotów (185,0%);
- S „Pozostała działalność usługowa” oraz T „Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby” – wzrost o 24 podmioty (57,1%);
- Q „Opieka zdrowotna i pomoc społeczna” – wzrost o 22 podmioty (220,0%);
- N „Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca” – wzrost o 16 podmiotów (160,0%).

Na uwagę zasługują również wzrosty o stosunkowo niewielkiej liczebności, ale wysokiej dynamice zmian – wysoki procentowy wzrost przedsiębiorstw w porównaniu do 2010 r. nastąpił w sekcjach:

- L „Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości” – wzrost o 200,0% (6 podmiotów);
- J „Informacja i komunikacja” – wzrost o 150,0% (9 podmiotów);
- E „Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją” – wzrost o 100,0% (1 podmiot);
- R „Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją” – wzrost o 80,0% (4 podmioty).

Spadek liczby podmiotów odnotowano jedynie w trzech sekcjach:

- A „Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo” – spadek o 15 podmiotów (33,3%);
- P „Edukacja” – spadek o 7 podmiotów (20,6%);
- O „Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne” – spadek o 1 podmiot (5,9%).

Zdecydowana większość – 98,0% - zarejestrowanych podmiotów działała w sektorze prywatnym. W 2020 r. najliczniejszą grupę stanowiły **osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą** (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) – ich udział wyniósł 88,9% ogółu podmiotów prywatnych. Mniejszy udział w rejestrze miały stowarzyszenia i organizacje społeczne – 3,2%, spółki handlowe – 1,5%, fundacje – 0,3% i spółdzielnie – 0,2%. Struktura podmiotów według form prawnych na terenie Gminy Biłgoraj, w porównaniu ze strukturą w województwie lubelskim, wykazała znacznie wyższy udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą (o 10,0 pkt proc.), zaobserwowano

natomiast niższe udziały spółek handlowych (1,5 pkt proc.), spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego (1,1 pkt proc.), a także stowarzyszeń i organizacji społecznych (o 0,6 pkt proc.), fundacji (o 0,4 pkt proc.) oraz spółdzielni (o 0,2 pkt proc.).

W latach 2010-2020 liczba osób prowadzących działalność gospodarczą na terenie Gminy Biłgoraj systematycznie się zwiększała i w stosunku do 2010 r. wzrosła o 288 osób (45,2%), W odniesieniu do roku 2010 zauważalny jest również znaczący wzrost liczby spółek handlowych – o 6 podmiotów (60,0%). Zwiększyła się również liczba stowarzyszeń i organizacji społecznych – o 3 podmioty (10,0%) oraz fundacji – o 2 podmioty (200,0%) prowadzących działalność na analizowanym obszarze. W badanym okresie zmianie nie uległa natomiast liczby spółdzielni. Nie powstały również spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego.

Formy prawne prowadzonej działalności przekładają się na strukturę wielkościową przedsiębiorstw. W strukturze podmiotów gospodarki narodowej w Gminie Biłgoraj w 2020 r. zdecydowanie **dominowały mikroprzedsiębiorstwa** o liczbie pracujących do 9 osób – stanowiły one 97,6% zarejestrowanych podmiotów (1 036 mikroprzedsiębiorstw). Podmioty małe, liczące od 10 do 49 pracujących, obejmowały 2,3% (24 małe przedsiębiorstwa), a jednostki średnie od 50 do 249 pracujących stanowiły 0,2% wszystkich podmiotów (2 średnie przedsiębiorstwa). Na obszarze Gminy Biłgoraj nie jest zarejestrowane duże przedsiębiorstwo, czyli podmiot zatrudniający od 250 do 999 pracowników. Zbliżone wartości dotyczące struktury wielkościowej podmiotów odnotowano w województwie lubelskim. W latach 2010 - 2020 na terenie Gminy Biłgoraj nastąpił znaczący wzrost mikroprzedsiębiorstw o 314 podmiotów (43,5%). Spadła zaś liczba małych przedsiębiorstw – o 10 podmiotów (29,4%) oraz średnich przedsiębiorstw – o 1 podmiot (33,3%).

TURYSTYKA

Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania turystycznego, w skład którego wchodzi różnego rodzaju obiekty noclegowe i urządzenia towarzyszące, pozwalające turystom na przebywanie poza miejscem stałego zamieszkania jest **baza noclegowa**. Na bazę noclegową składa się ogół obiektów i miejsc noclegowych znajdujących się na określonym obszarze udostępnianych turystom sezonowo lub całorocznie. Charakter i struktura bazy noclegowej w znacznym stopniu zależą od uwarunkowań przyrodniczych oraz społeczno-ekonomicznych. Na zróżnicowanie bazy wpływa m.in. typ krajobrazu i warunki klimatyczne, specyficzne cechy ruchu turystycznego na danym terenie oraz charakter poszczególnych miejscowości i ich rola w recepcji ruchu turystycznego.

Na obszarze Gminy Biłgoraj w 2020 r. w Sekcji I „Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi” działało 17 podmiotów, przy czym warto zaznaczyć, iż w dziale 55 tej sekcji, obejmującym działalność związaną z zakwaterowaniem zarejestrowane były jedynie 3 podmioty. Według danych GUS (stan na dzień 31 lipca 2020 r.) na obszarze Gminy Biłgoraj zlokalizowany był jedynie 1 **obiekt zakwaterowania zbiorowego** objęty statystyką publiczną: obiekt hotelowy w Soli. W końcu lipca 2020 r. dla turystów przygotowanych było w nim 25 całorocznych miejsc noclegowych. Warto natomiast podkreślić, iż na terenie gminy

znajdują się obiekty noclegowe zakwaterowania indywidualnego – **kwatery prywatne i gospodarstwa agroturystyczne**, nieobjęte statystyką publiczną, które są miejscem odpoczynku oraz punktem wypadowym dla zwiedzania i korzystania z atrakcji dostępnych na tym obszarze. Gospodarstwa agroturystyczne działające na terenie gminy oferują nie tylko noclegi, ale również atrakcje w postaci wypożyczalni rowerów, przejażdżek konnych, kuligów, ognisk czy grzybobrania.

Ważnym elementem infrastruktury turystycznej gminy jest również istniejąca sieć szlaków i tras turystycznych – pieszych, rowerowych i samochodowych. Ruch turystyczny na obszarze Gminy Biłgoraj obejmuje różnego rodzaju trasy. Przez teren gminy przebiegają liczne szlaki rowerowe:

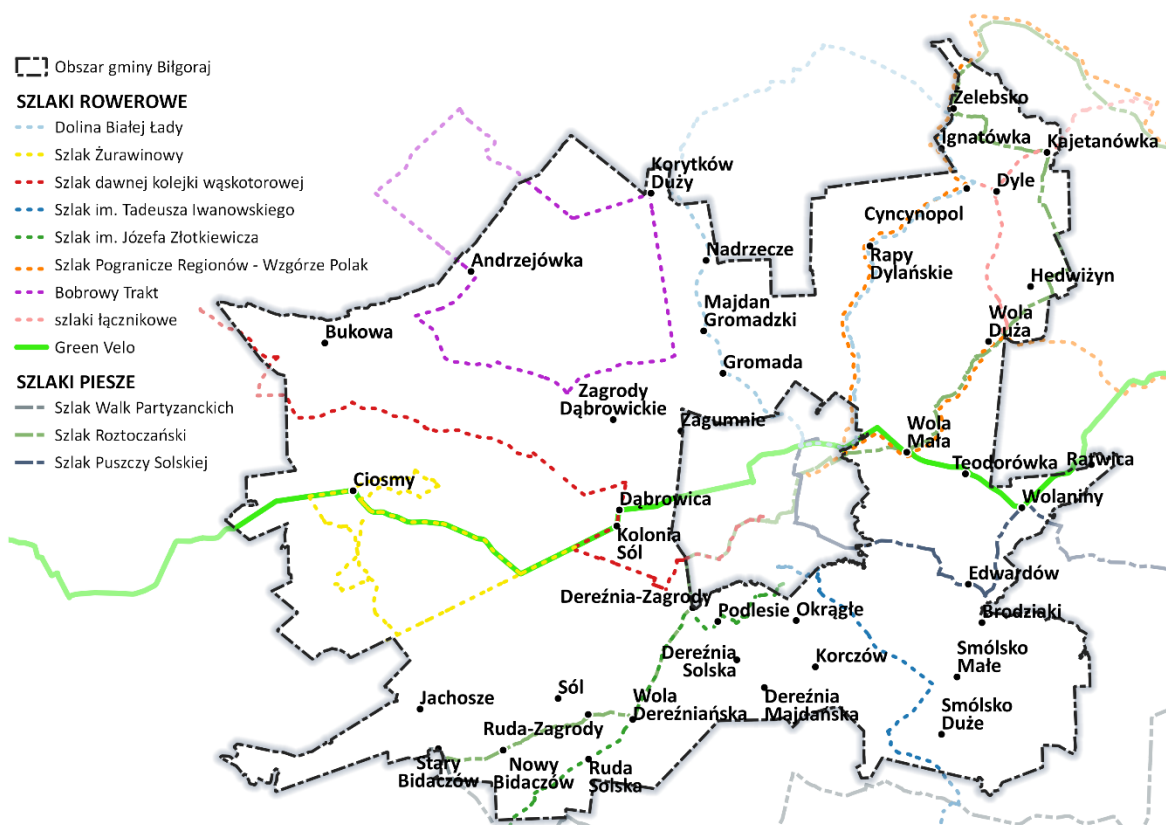
- **Szlak „Dolina Białej Łady”** – szlak znakowany kolorem czerwonym, o długości ok. 36 km prowadzący przez Równinę Biłgorajską i skrajem Roztocza Zachodniego (Biłgoraj – Rapy Dylańskie – Ignatówka – Żelebsko – Karolówka – Nadrzecze – Majdan Gromadzki – Gromada – Biłgoraj).
- **Szlak „Żurawinowy”** – znakowany kolorem czerwonym, o długości ok. 25km, prowadzący w lasach biłgorajskich pomiędzy Biłgorajem, a wsią Ciosmy (Koloniasól – Ciosmy Pszczelne – Ciosmy Knieja – Ciosmy – Koloniasól).
- **Szlak im. Tadeusza Iwanowskiego** – szlak znakowany kolorem niebieskim, o długości ok. 32,5 km (Biłgoraj – Smólsko Małe – Majdan Nowy – Króle – Lipowiec Nowy – Pisklaki – Szostaki – Podsośnina – Osuchy).
- **Szlak „Wokół Wielkiego Bagna** – o długości ok. 55 km (Biłgoraj - Edwardów – Brodziaki – Margole – Górecko Kościelne – Bukownica – Ratwica - Wolaniny – Teodorówka – Wola Mała – Biłgoraj).
- **Szlak dawnej kolejki wąskotorowej** – szlak znakowany kolorem niebieskim, o długości ok. 25 km, prowadzący dawnym torem kolejki wąskotorowej, która łączyła Biłgoraj z Lipą leżącą na trasie Rozwadów – Lublin (Biłgoraj – Koloniasól – Dąbrowica – Bukowa – Ujście).
- **Szlak im. Józefa Złotkiewicza** – znakowany kolorem zielonym, o długości ok. 27 km, prowadzący z Równiny Biłgorajskiej na Płaskowyż Tarnogrodzki. (Biłgoraj – Podlesie – Dereźnia – Wola Dereźniańska – Ruda Solska – Wólka Biska – Biszczka – Tarnogród).
- **Szlak Pogranicze regionów - Wzgórze Polak** – znakowany kolorem żółtym, o długości ok. 47 km, prowadzący krawędzią Roztocza i Równiny Biłgorajskiej na Wzgórze Polak – miejsce powstańczej bitwy oddziałów Marcina „Lelewela” Borelowskiego i Kajetana „Ćwiek” Cieszkowskiego (Biłgoraj – Rapy Dylańskie – Cyncynopol – Ignatówka – Żelebsko – Trzęsiny – Czarnystok – Lipowiec – Wzgórze Polak – Tereszpol – Bukownica – Wola Duża – Wola Mała – Biłgoraj).
- **Szlak dawnych rzemioł ludowych** – znakowany kolorem zielonym, o długości ok. 31 km, łączący stolicę polskiego sitarstwa Biłgoraj, Dąbrowicę słynącą z wyrobu łubów i gontów, Bukowę znaną z wyboru łyżek drewnianych oraz wiodący ośrodek tkacki, jakim był, Frampol (Biłgoraj – Dąbrowica – Bukowa – Andrzejówka – Siedem Chałup – Korytków Mały – Bagno Rakowskie – Cacanin – Frampol).

- **Szlak „Bobrowy Trakt”** – znakowany kolorem czerwonym, o długości ok. 29 km, wiodący przez lasy Puszczy Solskiej oraz Park Krajobrazowy Lasy Janowskie (Korytków Duży - Siedem Chałup – Cybulne Góry – kamienna droga – Gościniec Janowski – Andrzejówka – Bukowa – Gościniec Solski – Korytków Duży).
- **Zielony szlak łącznikowy** – znakowany kolorem zielonym, o długości ok. 5 km, umożliwia dotarcie z Równiny Biłgorajskiej na Roztocze Zachodnie do Lipowca, gdzie znajduje się węzeł szlaków (Dyle – Kajetanówka – Lipowiec).
- **Zielony szlak łącznikowy** – znakowany kolorem zielonym, o długości ok. 5 km, umożliwia dotarcie z czerwonego szlaku rowerowego Doliny Białej Łady do źródeł rzeki Stok (Cyncynopol – Dyle – Hedwiżyn – źródła rzeki Stok).

Nową inicjatywą turystyczną powstałą na terenie gminy Biłgoraj jest projekt **„Aktywnie i wirtualnie po Ziemi Biłgorajskiej”**, współfinansowany ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Celem projektu było zwiększenie atrakcyjności turystycznej Gminy Biłgoraj poprzez wykorzystanie potencjału walorów środowiska przyrodniczego. W ramach projektu został wyznaczony i oznakowany szlak rowerowy o łącznej długości 95 km. Trasa szlaku przebiega po najbardziej atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo terenach Gminy Biłgoraj, wykorzystując m.in. istniejące już rowerowe i piesze szlaki turystyczne. Warto również nadmienić, że przez gminę przebiega również **Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo**, najdłuższy, spójnie oznakowany szlak rowerowy w Polsce.

Trasy piesze, przebiegające przez obszar Gminy Biłgoraj to m.in.:

- **Szlak Walk Partyzanckich** – znakowany kolorem czarnym, o długości ok. 100 km (Bidaczów Stary - Budzisz - Zanie - Majdan Stary- Majdan Nowy - Lipowiec Stary – Aleksandrów - Górecko Kościelne - Sigła - Kozaki Osuchowskie - Osuchy – Fryszarka – Borowe Młyny – rezerwat „Nad Tanwią” - Susiec - Wólka Łosiniecka- Łosiniec – Siwa Dolina - Tomaszów Lubelski) oraz czerwonym, o długości ok. 63 km (Lipa - Świdry - Gwizdów - Łązek Ordynacki - Szklarnia - Porytowe Wzgórze -Ujście – Szeliga - Ciosmy - Bidaczów Stary). Szlak walk partyzanckich to główny szlak Równiny Biłgorajskiej, prowadzący z Lasów Lipskich przez Lasy Janowskie do Puszczy Solskiej. Szlak upamiętnia miejsca związane z niemiecką akcją skierowaną przeciwko partyzantom „Wicher I”, jaka miała miejsce w 1944 r.
- **Szlak Roztoczański** – znakowany kolorem żółtym, o długości ok. 54 km (Bidaczów Stary - Bidaczów Nowy - Ruda Zagrody - Wola Dereźniańska – Dereźnia Zagrody - Kolonia Sól - Biłgoraj - Wola Mała - Wola Duża - Hedwiżyn - Kajetanówka – Żelebsko - Trzęsiny - Lipowiec - Wzgórze Polak – Zwierzyniec). Szlak prowadzi z Równiny Biłgorajskiej przez Roztocze Zachodnie do stolicy Roztocza Środkowego Zwierzyńca.
- **Szlak Puszczy Solskiej** – znakowanym kolorem niebieskim, o długości ok. 27 km (Biłgoraj – Rożnówka - Edwardów - Górecko Kościelne). Szlak Puszczy Solskiej łączy stolicę powiatu miasto Biłgoraj z turystyczną stolicą Ziemi Biłgorajskiej, jaką jest Górecko Kościelne.

Mapa 6. Szlaki turystyczne na terenie Gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OpenStreetMap.

Ponadto, przed gminę przebiegają również trasy samochodowe: „**Szlakiem przenikania kultur i religii**”, o długości ok. 186 km (Biłgoraj – Korczów - Majdan Księżpolski – Księżpol – Biszczka – Gózd Lipiński – Harasiuki – Derylaki – Huta Krzeszowska – Gózd – Kurzyna – Dąbrowica – Ulanów – Bieliny – Krzeszów – Stary Jasiennik – Lipiny Dolne – Potok Górny – Zagródki – Luchów Górny – Tarnogród – Różaniec – Obsza – Zamch – Babice – Łukowa – Chmielek – Rakówka – Biłgoraj) oraz „**Szlakiem krain geograficznych: Równiny Biłgorajskiej, Rostocza Zachodniego i Wyżyny Lubelskiej**”, o długości ok. 104 km (Biłgoraj – Frampol – Goraj – Tarnawa – Turobin – Czernięcin – Gilów – Hosznia Ordynacka – Wólka Abramowska – Abramów – Radzięcin – Wola Radziecka – Wola Kątecka – Dyle Hedwiżyn – Biłgoraj).

Gmina Biłgoraj posiada **potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy** sprzyjający rozwojowi różnych form turystyki. Gminę wyróżnia duża lesistość, czyste środowisko, niski stopień urbanizacji oraz występowanie terenów chronionych: obszarów Natura 2000 oraz Szczebrzeszyńskiego Parku Krajobrazowego. Ponadto gmina znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie dużych kompleksów leśnych, Rostoczańskiego Parku Narodowego oraz Parku Krajobrazowego Lasy Janowskie. Ważnym potencjałem gminy są również jej walory krajoznawcze (stanowiące przedmiot zainteresowania turystów), które zawierają się przede wszystkim w bogactwie florystycznym i osobliwościach faunistycznych oraz rustykalnym krajobrazie, którego elementami są m.in. śródleśne osady.

Nie można również zapomnieć o bogatym dziedzictwie kulturowym obszaru, zarówno materialnym (zabytki, obiekty cenne kulturowo) oraz niematerialnym. Do najbardziej

charakterystycznych i znanych elementów kultury ludowej należy strój biłgorajsko – tarnogrodzki oraz pieśni biłgorajskie śpiewane tzw. białym śpiewem. Na terenie Gminy Biłgoraj znajduje się kilka czynnych ośrodków, gdzie nadal wykonuje się tradycyjne rzemiosła, takie jak struganie łubów, toczenie gromnic, wykonywanie bibułowych kwiatów czy łyżek z drewna. Ponadto region biłgorajski ściśle związany jest z historią sitarstwa. Warto również wspomnieć, że na liście produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi znajdują się produkty lokalne wyróżniające analizowany obszar: dżem żurawinowy biłgorajski, kiełbasa swojska biłgorajska, pieróg biłgorajski oraz żurawinówka biłgorajska.

Na terenie gminy Biłgoraj działa **Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju** zrzeszający kilkanaście gminnych zespołów śpiewaczych i śpiewaczo – obrzędowych, chór i kapelę ludową. Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju jest organizatorem wielu cyklicznych, plenerowych imprez kulturalnych do których można zaliczyć m.in.: Turniej Wsi w Okrągłym, Festiwal Sztuki Lokalnej „Biłgorajska Nuta” w Dylach, Bukowskie Jagodzianki w Bukowej, Lato na Żurawinowym Szlaku – w Ciosmach, Dożynki Gminne, czy Jesienny Piknik Historyczny w Brodziakach, Turniej Piłki Nożnej Drużyn Niezrzeszonych o Puchar Wójta Gminy Biłgoraj. W Nadrzeczu funkcjonuje **Fundacja Kresy 2000 Dom Służebny Polskiej Sztuce Słowa Muzyki i Obrazu**. Prowadzi ona w szczególności działalność na rzecz sztuki i kultury Ziemi Biłgorajskiej oraz ochrony historycznego dziedzictwa kulturowego, tradycji i zwyczajów kresowych. Fundacja jest miejscem działań twórczych, skupiających wybitnych polskich artystów teatru, filmu, malarstwa i muzyki oraz utalentowaną młodzież. Cyklicznie organizuje wystawy, sztuki teatralne, koncerty, spotkania autorskie, seminaria, plenery malarskie oraz warsztaty artystyczne. Ponadto w Nadrzeczu realizowany był projekt pn. **„Zachowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Biłgoraj poprzez rozbudowę remizo-świetlicy w Nadrzeczu”**, w ramach którego w zmodernizowanym i rozbudowanym budynku remizo – świetlicy powstał ośrodek mający na celu popularyzację dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego gminy Biłgoraj. W powstałej placówce organizowane są wydarzenia kulturalne, edukacyjne, historyczne z myślą nie tylko o lokalnych mieszkańcach, ale również turystach odwiedzających te tereny.

Do głównych form turystyki i rekreacji mających realne szanse rozwoju w gminie Biłgoraj należy zaliczyć:

- budownictwo rekreacyjne w wytypowanych rejonach gminy (w tym między innymi w takich miejscowościach jak Majdan Gromadzki i Nadrzecze),
- turystyka weekendowa, szczególnie dla mieszkańców Lublina i Zamościa preferujących indywidualne formy wypoczynku,
- turystyka zimowa, z możliwością rozwoju sportów zimowych (np. narciarstwo biegowe) i zimowych atrakcji rekreacyjnych (np. organizowanie kuligów),
- turystyka piesza i rowerowa, rozwijana głównie wzdłuż znakowanych szlaków turystycznych,
- turystyka religijna (wykorzystująca liczne elementy kultury katolickiej i judaistycznej na terenie gminy),

- agroturystyka oraz organizacja letniego wypoczynku dla dzieci w szkołach wiejskich (w oparciu o istniejącą infrastrukturę szkolną).

Walory przyrodnicze oraz środowiskowe obszaru, w połączeniu z bogactwem dziedzictwa kulturowego stwarzają możliwość rozwoju usług świadczonych w zakresie rekreacji i turystyki ukierunkowanych na wypoczynek weekendowy. Gmina Biłgoraj posiada ogromny potencjał do rozwoju turystyki wiejskiej, oferującej różne formy aktywnego wypoczynku powiązane z przyrodą, turystyką krajoznawczą, kulturową i etniczną, zdrowotną, wykorzystujące jednocześnie zasoby i walory wsi. Poprzez umiejętne wykorzystanie dostępnych zasobów kulturowych i naturalnych istnieje możliwość stworzenia sieciowych, kompleksowych produktów turystycznych, mających wpływ na rozwój turystyki, a w konsekwencji rozwój gospodarki i podniesienie poziomu życia mieszkańców gminy. Potencjał ten jest już częściowo wykorzystywany – na terenie gminy powstają prywatne domy letniskowe wykorzystywane do pobytów rekreacyjnych w szczególności dla mieszkańców miast, w tym sąsiadującego Biłgoraja.

ODNAWIALNE ŹRÓDŁA ENERGII

Obszar całego województwa lubelskiego należy do regionów posiadających jedno z najlepszych warunków wykorzystywania **energii słonecznej** w kraju i został, zgodnie z „Programem rozwoju odnawialnych źródeł energii dla województwa lubelskiego”, w całości zakwalifikowany do obszarów preferowanych dla lokalizacji urządzeń i instalacji wykorzystujących energię słoneczną. Potencjał wykorzystania energii słonecznej, określany przez roczną gęstość mocy promieniowania słonecznego, w obszarze regionu waha się w granicach od ok. 1 050 do ok. 1 150 kWh/m², podczas gdy w kraju potencjał ten zasadniczo zawiera się w przedziale 950 kWh/m² - 1 150 kWh/m². Ze względu na potencjał obszaru, potrzeby własne mieszkańców w zakresie produkcji energii elektrycznej i ciepłej mogą być zaspokajane poprzez stosowanie kolektorów słonecznych i paneli fotowoltaicznych. Należy jednak wziąć pod uwagę, że lokalizacja ogniw fotowoltaicznych nie powinna być realizowana na: obszarach o szczególnych walorach przestrzennych, obszarach i obiektach objętych ochroną konserwatorską oraz terenach cennych przyrodniczo. Usytuowanie wielkopowierzchniowych instalacji paneli fotowoltaicznych pożądane jest na terenach wyrobisk poeksploatacyjnych surowców mineralnych oraz na terenach składowisk odpadów komunalnych.

Województwo lubelskie posiada wysoki, ale w niewielkim stopniu wykorzystany potencjał produkcji **energii z biomasy**. Do głównych źródeł jej pozyskiwania należą: celowe uprawy roślin energetycznych, organiczne pozostałości i odpady produkcji rolniczej, odpady powstające w przemyśle rolno-spożywczym oraz odchody z ferm hodowlanych wykorzystywane do fermentacji metanowej. Całkowity, wstępnie oszacowany potencjał biomasy pochodzenia rolniczego, możliwy do wykorzystania na cele energetyczne w województwie lubelskim, jest wysoki i stanowi równowartość około 28,0 PJ energii rocznie, co stanowi ok. 11,0% energii krajowej. Obszar Gminy Biłgoraj, ze względu na występowanie

słabej i średniej jakości gleb, predysponowany jest do upraw roślin o małych wymaganiach glebowych, takich jak: żyto, ziemniaki, które również mogą być przeznaczane na cele energetyczne oraz do uprawy wieloletnich roślin energetycznych. Gmina Biłgoraj zalicza się również do obszarów o potencjalnie najwyższych zasobach drewna i potencjałe energetycznym z lasów, a także do obszarów o największej koncentracji potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z zakładów przemysłu rolno-spożywczego.

Gmina Biłgoraj już od wielu lat realizuje inwestycje dotyczące redukcji zużycia energii oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego swoich mieszkańców, a także budowanie proekologicznego wizerunku jednostki. W perspektywie finansowej 2007-2013 oraz 2014-2020 w ramach programów regionalnych gmina zrealizowała bądź jest w trakcie realizacji następujących projektów dotyczących odnawialnych źródeł energii:

- **Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń w gminie Biłgoraj poprzez zastosowanie przyjaznej środowisku energii słonecznej**

Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 - 2013. Projekt polegał na montażu zestawów solarnych dla potrzeb przygotowania ciepłej wody użytkowej w 1 334 budynkach mieszkalnych oraz w 29 budynkach użyteczności publicznej, rozproszonych w 36 miejscowościach Gminy Biłgoraj.

- **Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń w gminie Biłgoraj poprzez zastosowanie przyjaznej środowisku energii słonecznej - etap II**

Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 - 2013. Projekt obejmował montaż instalacji solarnych dla potrzeb przygotowania ciepłej wody użytkowej w 397 budynkach prywatnych.

- **Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń w gminie Biłgoraj poprzez zastosowanie przyjaznej środowisku energii słonecznej - etap III**

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020. Przedmiotem projektu jest montaż 446 instalacji kolektorów słonecznych na budynkach mieszkalnych o mocy 1 613,55 kW oraz 127 kotłów na biomasę w budynkach indywidualnych o mocy 3 005 kW na terenie gminy Biłgoraj.

PLANOWANIE PRZESTRZENNE I TERENY INWESTYCYJNE

Posiadanie **dokumentów planistycznych**, wyznaczających kierunki rozwoju przestrzennego i jednocześnie określających możliwe funkcje terenu oraz formy jego zagospodarowania, jest kluczowym czynnikiem ułatwiającym przyciągnięcie zewnętrznych inwestorów. W Gminie Biłgoraj polityka w zakresie planowania przestrzennego prowadzona

jest na podstawie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Według danych GUS na koniec 2019 r. na terenie Gminy Biłgoraj obowiązywało 36 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP), w tym 15 sporządzonych na podstawie ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym oraz 21 sporządzonych na podstawie ustawy z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Łączna powierzchnia objęta miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wynosi 18 215 ha, co stanowi 69,3% powierzchni gminy.

Gmina Biłgoraj posiada w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego duże tereny z przeznaczeniem pod inwestycje (działalność usługową, przemysłową i produkcyjną) w miejscowościach: Gromada, Dąbrowica, Hedwiżyn, Wola Duża. Łączna powierzchnia przedmiotowych terenów inwestycyjnych wynosi ok. 146 ha. Tereny inwestycyjne w Woli Dużej i Hedwierzynie to tereny zainwestowane, uzbrojone w infrastrukturę techniczną. Tereny niezainwestowane o łącznej powierzchni 126 ha położone są w miejscowościach Dąbrowica i Gromada. Tereny te znajdują się w posiadaniu osób prywatnych.

■ **Teren inwestycyjny w miejscowości Gromada**

Teren o powierzchni ok. 50 ha, położony w centralnej części Gminy Biłgoraj na granicy z miastem Biłgoraj. Jest to obszar w przeważającej części niezagospodarowany i niezabudowany. Obszar o wiodącej funkcji usługowej. Według miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dominująca funkcja to tereny z przeznaczeniem na obiekty produkcyjne, składy, magazyny oraz tereny zabudowy usługowej. Teren nieuzbrojony.

■ **Teren inwestycyjny w miejscowości Dąbrowica**

Teren o powierzchni ok. 76 ha, położony w centralnej części Gminy Biłgoraj. Obszar w przeważającej części niezagospodarowany i niezabudowany. Obszar bezpośrednio sąsiaduje z terenami inwestycyjnymi zlokalizowanymi w mieście Biłgoraj. Planowana dominująca funkcja dla tego obszaru to tereny obiektów produkcyjnych, składów, magazynów oraz tereny zabudowy usługowej. Teren nieuzbrojony.

■ **Teren inwestycyjny w miejscowości Wola Duża**

Teren o powierzchni ok. 15 ha, położony we wschodniej części gminy Biłgoraj. Zlokalizowany tu jest największy zakład produkcyjny na terenie gminy – AMBRA S.A. Obszar odizolowany od innych obszarów zurbanizowanych, położony wśród kompleksów leśnych. Obszar położony na terenach oznaczonych jako tereny potencjalnych funkcji miejskich, ośrodki usługowe podmiejskie. Dominująca funkcja obszaru to tereny obiektów produkcyjnych, składów, magazynów. Teren uzbrojony w sieć elektroenergetyczną, gazową, wodociągową i kanalizacyjną.

■ **Teren inwestycyjny w miejscowości Hedwiżyn**

Teren o powierzchni ok. 5, ha położony we wschodniej części gminy Biłgoraj, bezpośrednio przy drodze wojewódzkiej nr 858. W obszarze tym zlokalizowany jest Zakład Wapienno – Piaskowy MEGOLA. Obszar ogrodzony i zagospodarowany. Teren

potencjalnych funkcji miejskich, ośrodek usług podmiejskich. Teren uzbrojony w sieć elektroenergetyczną, gazową, wodociągową i kanalizacyjną.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- W strukturze użytkowania gruntów w Gminie Biłgoraj zdecydowanie dominują grunty leśne oraz tereny zadrzewione i zakrzewione, które zajmują ponad połowę obszaru gminy (60,1%). Obszar gminy wyróżnia się bardzo wysoką lesistością – 58,8%, ponad dwukrotnie przewyższającą średnią dla województwa lubelskiego. Kompleksy leśne na terenie gminy są nierównomiernie rozmieszczone, a największe skupiska lasów znajdują się w części zachodniej, północnej i wschodniej. Rozległe kompleksy borów sosnowych, o zwartej powierzchni drzewostanów, niewątpliwie stanowią potencjał przyrodniczy gminy, lecz jednocześnie ograniczają możliwości przestrzennej ekspansji większości miejscowości.
- Użytki rolne zajmują 35,5% powierzchni gminy, a ich struktura użytkowania wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują użytki orne, następnie łąki trwałe oraz pastwiska.
- Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 2,0% obszaru. Osadnictwo w gminie wykorzystuje przede wszystkim tereny odlesione i rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa, z dominującą zabudową jednorodzinną i zagrodową.
- Dotychczasowe zagospodarowanie, wykorzystujące determinanty środowiskowe, gospodarcze, komunikacyjne i infrastrukturalne, wytworzyło harmonijną całość funkcjonalno-strukturalną. Zachowanie wspomnianej równowagi i ładu przestrzennego wymaga uwzględnienia m.in.: ochrony przed zmianą użytkowania lasów, wykorzystywania zasobów wodnych bez ich degradowania w zakresie jakościowym i ilościowym, zachowania funkcji ekologicznej zbiorowisk roślinnych oraz, utrzymania wysokich parametrów powietrza atmosferycznego.
- Cechą szczególną zagospodarowania przestrzennego gminy, wynikającą z jej położenia, jest jej ścisły związek funkcjonalno-przestrzenny z miastem Biłgoraj.
- Według danych GUS, uzyskanych w ramach Powszechnego Spisu Rolnego z 2020 r., na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonowało 1 185 gospodarstw rolnych. Obszar charakteryzuje się niekorzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatu biłgorajskiego - dominują małe gospodarstwa rolne o powierzchni od 1 do 5 ha (60,9%) oraz gospodarstwa o powierzchni do 1 ha (22,0%).
- Potencjał rolniczy Gminy Biłgoraj jest relatywnie słabszy w porównaniu z innymi regionami województwa lubelskiego. Niekorzystne uwarunkowania rolnicze gminy bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów, rodzaj upraw i kierunki hodowli. W zakresie upraw dominują zboża, które stanowią 80,5% powierzchni zasiewów oraz ziemniaki. W hodowli zwierząt gospodarskich przeważają tradycyjne kierunki – najwięcej gospodarstw na obszarze gminy prowadzi hodowlę drobiu, trzody chlewnej i bydła.
- Przewaga takich kierunków upraw w stosunkowo niewielkich gospodarstwach nie jest zjawiskiem korzystnym. Biorąc pod uwagę niską klasę bonitacyjną występujących na obszarze gleb należałoby zastanowić się nad wyspecjalizowaniem sektora rolniczego np. w kierunku rozwoju rolnictwa ekologicznego. Według danych Inspekcji Jakości

Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych na terenie Gminy Biłgoraj na koniec 2019 r. zarejestrowanych było jedynie 3 producentów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego. Szansą dla lokalnych producentów może być również utworzenie grup producenckich oraz postawienie na promocję produktów lokalnych.

- Na obszarze Gminy Biłgoraj na koniec 2020 r. w rejestrze REGON zaewidencjonowane były 1 062 podmioty. W ostatniej dekadzie liczba podmiotów gospodarki narodowej wzrosła o 303 przedsiębiorstwa (39,9%), a dynamika wzrostu zaobserwowana na obszarze gminy była zdecydowanie większa od tej odnotowanej na terenie powiatu biłgorajskiego oraz województwa lubelskiego.
- Gmina charakteryzuje się jednak dość niskim stopniem nasycenia przedsiębiorczością – wskaźnik przedsiębiorczości obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców, na koniec 2020 r. wynosił 79 i był niższy od średniej wartości dla powiatu biłgorajskiego i województwa lubelskiego. Ma to zapewne związek z położeniem gminy w bezpośrednim sąsiedztwie miasta powiatowego - niezależnie od pozytywnego wpływu, miasto Biłgoraj oddziałuje również negatywnie na gospodarkę gminy, głównie przez jego konkurencyjność – jako obszaru szczególnego rozwoju przedsiębiorczości – wobec terenów wiejskich.
- Na obszarze gminy przeważają firmy prowadzące działalność w branży budowlanej, podmioty gospodarcze o profilu handlowym i usługowym oraz podmioty wykorzystujące lokalne zasoby - zakłady drzewne i meblarskie oraz zakłady przetwórstwa rolno – spożywczego. Region biłgorajski, w tym Gmina Biłgoraj, to jeden z najbardziej skoncentrowanych okręgów w województwie lubelskim pod względem przetwórstwa drzewnego i produkcji mebli. Na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonują liczne tartaki oraz przedsiębiorstwa zajmujące się produkcją drewnianej stolarki drzwiowej i okiennej.
- Zdecydowana większość – 98,0% - zarejestrowanych podmiotów działała w sektorze prywatnym. Najliczniejszą grupę stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) – ich udział wynosi 88,9% ogółu podmiotów prywatnych. Formy prawne prowadzonej działalności przekładają się na strukturę wielkościową przedsiębiorstw. W strukturze podmiotów gospodarki narodowej w Gminie Biłgoraj zdecydowanie dominują mikroprzedsiębiorstwa o liczbie pracujących do 9 osób – stanowią one 97,6% zarejestrowanych podmiotów.
- Gmina Biłgoraj posiada potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i kulturowy sprzyjający rozwojowi różnych form turystyki. Gminę wyróżnia duża lesistość, czyste środowisko, niski stopień urbanizacji, występowanie terenów chronionych oraz dużych kompleksów leśnych. Przez teren gminy przebiegają liczne oznakowane szlaki turystyczne: rowerowe, piesze, samochodowe. Nie można również zapomnieć o bogatym dziedzictwie kulturowym obszaru, zarówno materialnym (zabytki, obiekty cenne kulturowo) oraz niematerialnym. Na terenie gminy Biłgoraj prężnie działa Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju zrzeszający kilkanaście gminnych zespołów śpiewaczych i śpiewaczo-obrzędowych oraz organizujący wiele cyklicznych, plenerowych imprez kulturalnych.

- Do głównych czynników ograniczających rozwój sektora turystyki w gminie należy zaliczyć: niewystarczającą infrastrukturę turystyczną, w tym przede wszystkim brak odpowiedniej liczby obiektów gastronomicznych i noclegowych, niezbędnej do stworzenia kompleksowej oferty turystycznej i zapewnienia zadawalającej jakości usług oraz brak spójnej oferty turystycznej zdolnej przyciągnąć i zatrzymać na dłużej turystów (sieciowych produktów turystycznych).
- Walory przyrodnicze oraz środowiskowe obszaru, w połączeniu z bogactwem dziedzictwa kulturowego stwarzają możliwość rozwoju usług świadczonych w zakresie rekreacji i turystyki ukierunkowanych na wypoczynek weekendowy. Gmina Biłgoraj posiada ogromny potencjał do rozwoju turystyki wiejskiej, oferującej różne formy aktywnego wypoczynku powiązane z przyrodą, turystyką krajoznawczą, kulturową i etniczną, zdrowotną, wykorzystujące jednocześnie zasoby i walory wsi. Poprzez umiejętne wykorzystanie dostępnych zasobów kulturowych i naturalnych istnieje możliwość stworzenia sieciowych, kompleksowych produktów turystycznych, mających wpływ na rozwój turystyki, a w konsekwencji rozwój gospodarki i podniesienie poziomu życia mieszkańców gminy. Potencjał ten jest już częściowo wykorzystywany – na terenie gminy powstają prywatne domy letniskowe wykorzystywane do pobytów rekreacyjnych w szczególności dla mieszkańców miast, w tym sąsiadującego Biłgoraja.
- Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają warunki do rozwoju energetyki odnawialnej. Obszar gminy zalicza się do obszarów preferowanych dla lokalizacji urządzeń i instalacji wykorzystujących energię słoneczną. Obszar Gminy Biłgoraj, ze względu na występowanie słabej i średniej jakości gleb predysponowany jest do upraw roślin o małych wymaganiach glebowych, takich jak: żyto, ziemniaki, które również mogą być przeznaczane na cele energetyczne oraz do uprawy wieloletnich roślin energetycznych. Gmina Biłgoraj zalicza się również do obszarów o potencjalnie najwyższych zasobach drewna i potencjale energetycznym z lasów, a także do obszarów o największej koncentracji potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu, pochodzącej z zakładów przemysłu rolno-spożywczego.
- W Gminie Biłgoraj polityka w zakresie planowania przestrzennego prowadzona jest na podstawie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Według danych GUS na koniec 2019 r. na terenie Gminy Biłgoraj obowiązywało 36 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (MPZP), a udział powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego stanowił 69,3% powierzchni gminy.
- Gmina Biłgoraj posiada w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego duże tereny z przeznaczeniem pod inwestycje (działalność usługową, przemysłową i produkcyjną) w miejscowościach: Gromada, Dąbrowica, Hedwiżyn, Wola Duża. Łączna powierzchnia przedmiotowych terenów inwestycyjnych wynosi ok. 146 ha. Tereny inwestycyjne w Woli Dużej i Hedwiżynie to tereny zainwestowane, uzbrojone w infrastrukturę techniczną. Tereny niezainwestowane o łącznej powierzchni 126 ha położone są w miejscowościach Dąbrowica i Gromada. W celu wzmocnienia atrakcyjności

inwestycyjnej Gminy Biłgoraj oraz podniesienia jej konkurencyjności w celu pozyskiwania inwestorów zewnętrznych konieczne jest kompleksowe przygotowanie i uzbrojenie wymienionych terenów.

- Gospodarka gminy oparta jest obecnie o rolnictwo, które – m.in. ze względu na występujące na obszarze gminy słabe gleby – nie jest dostateczną bazą zapewniającą niezbędne dochody. Z punktu widzenia potrzeb ekonomicznych lokalnej społeczności istotne jest dążenie do dywersyfikacji źródeł zatrudnienia, a także tworzenia sprzyjających warunków do podejmowania i prowadzenia działalności gospodarczej. Procesy te powinny jednak następować z poszanowaniem dziedzictwa i krajobrazu kulturowego, istotnych wartości społecznych oraz środowiska przyrodniczego, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Infrastruktura techniczna, utożsamiana z dostępnością i jakością urządzeń, jak i sieci przesyłowej (m.in. energetycznej, ciepłowniczej, gazowej), a także ze świadczeniem określonych usług w istotnym stopniu decyduje o atrakcyjności lokalizacyjnej gminy, wpływa na produktywność czynników wytwórczych, a także określa poziom życia jej mieszkańców.

INFRASTRUKTURA KOMUNIKACYJNA

Jednym z kluczowych elementów organizacji przestrzeni, warunkującym rozwój społeczno-gospodarczy obszaru, jest jego dostępność komunikacyjna. Infrastrukturę komunikacyjną na obszarze Gminy Biłgoraj tworzy: infrastruktura drogowa, infrastruktura kolejowa oraz infrastruktura informatyczna.

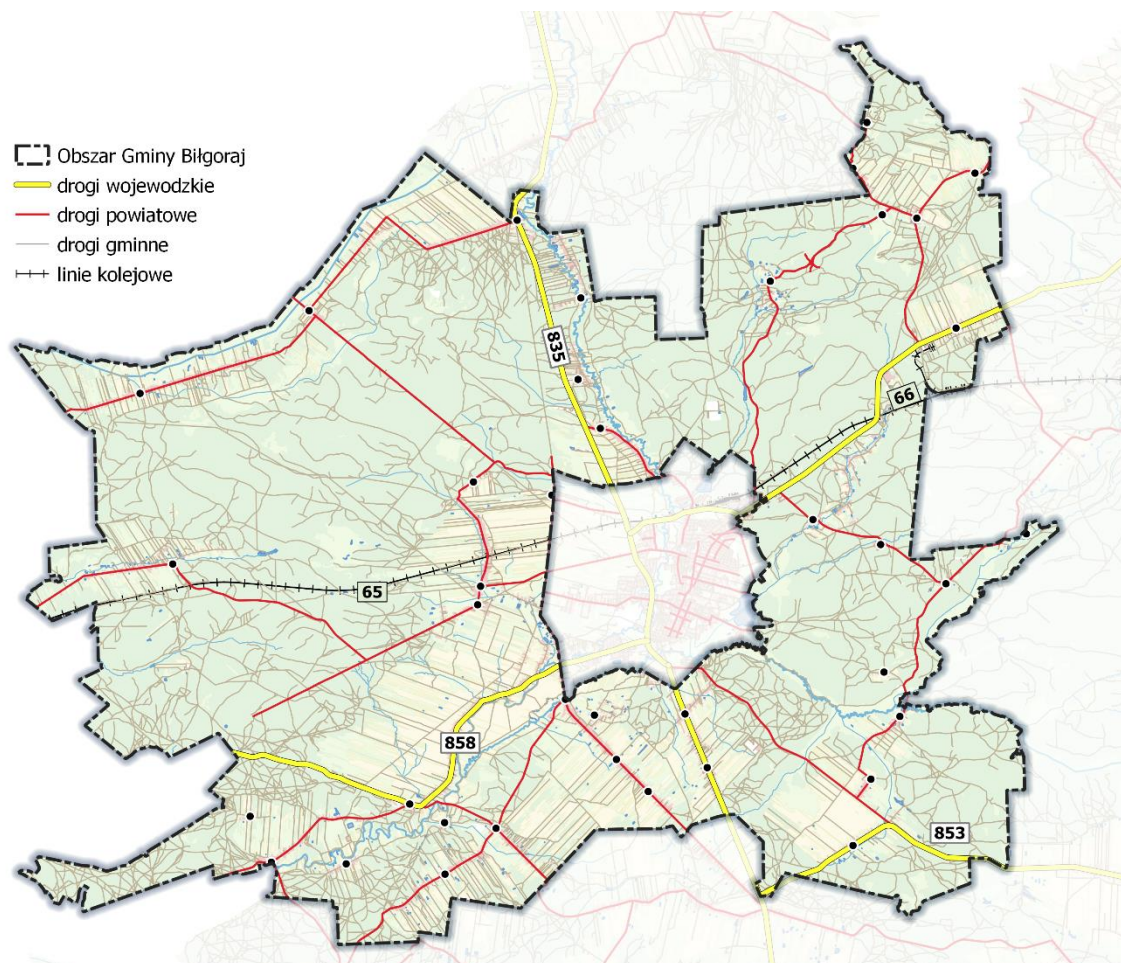
Na układ funkcjonalny podstawowych powiązań drogowych obszaru gminy składają się drogi wojewódzkie oraz sieć dróg powiatowych i gminnych o łącznej długości 876 km. Przez obszar gminy nie przebiega żadna droga krajowa. Główny szkielet układu komunikacyjnego stanowi sieć dróg wojewódzkich o układzie promienistym, będących ważnymi ciągami komunikacyjnymi w skali całego regionu:

- **droga wojewódzka nr 835** (Lublin – Wysokie – Biłgoraj – Sieniawa – Przeworsk – Kańczuga – Dynów – Grabownica Starzeńska). Jest to najdłuższa w Polsce droga wojewódzka licząca 220 km, biegnąca z północy na południe. Przechodzi przez Miasto i Gminę Biłgoraj łącząc stolicę województwa lubelskiego z miastami województwa podkarpackiego (Przeworskiem, Przemyślem i Sanokiem). Miejscowości z Gminy Biłgoraj leżące przy trasie: Korytków Duży, Majdan Gromadzki, Gromada, Zagumnie, Dereźnia-Solska, Korczów.
- **droga wojewódzka nr 858** (Zarzecze – Biłgoraj - Zwierzyniec – Szczeczeszyn), przebiegająca równoleżnikowo w województwach podkarpackim i lubelskim. Łączy drogę krajową nr 19 w Zarzeczcu, położonym 4 km na północ od Niska z drogą krajową nr 74 w Szczeczeszynie, położonym 20 km na zachód od Zamościa. Droga zapewnia połączenie z miastem Biłgoraj, Zwierzyniec i Szczeczeszynem. Miejscowości z Gminy Biłgoraj leżące przy trasie: Bidaczów Stary, Sól, Kolonia Sól, Wola Duża, Hedwiżyn.
- **droga wojewódzka nr 853** (Nowy Majdan - Tomaszów Lubelski) o długości 52 km. Droga przebiega przez południowo – wschodnią część Gminy Biłgoraj, równoleżnikowo, z zachodu na wschód. Droga łączy się z drogą wojewódzką nr 835 w południowej części gminy oraz zapewnia połączenie z Józefowem i Tomaszowem Lubelskim. Miejscowość leżąca przy trasie to Smólsko Duże.

W odległości blisko 20 km od granic administracyjnych Gminy Biłgoraj biegnie **droga krajowa nr 74**, przebiegająca przez teren gminy miejsko-wiejskiej Frampol, położonej na północ od Biłgoraja. Łączy ona Janów Lubelski z Zamościem i przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie (Walichnowy - Wieluń - Bełchatów - Piotrków Trybunalski - Sulejów - Żarnów - Kielce

- Łagów - Opatów - Annopol - Kraśnik - Janów Lubelski - Frampol - Gorajec - Szczepieszyn - Zamość - Hrubieszów - Zosin - granica państwa z Ukrainą). Jest to jednocześnie jedyna droga krajowa przebiegająca przez teren powiatu biłgorajskiego.

Na poprawę zewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy wpłynie realizacja inwestycji pn. **Rozbudowa drogi wojewódzkiej Nr 835 Lublin - Wysokie - Biłgoraj - Sieniawa - Przeworsk - Kańczuga - Dynów - Grabownica Starzeńska na odcinku od km 90+490 do km 115+875 – na odcinku od miasta Biłgoraj do granicy województwa lubelskiego**, współfinansowanej ze środków europejskich w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. W ramach przedmiotowej inwestycji przebudowany zostanie ostatni 25-kilometrowy odcinek drogi na terenie Miasta Biłgoraj oraz gmin: Biłgoraj, Księżpol i Tarnogród. Zakończenie prac planowane jest na rok 2022.

Mapa 7. Układ komunikacyjny Gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne.

Wewnętrzna komunikację w Gminie Biłgoraj zapewniają głównie drogi powiatowe i gminne. Przez obszar gminy Biłgoraj przebiega 16 **dróg powiatowych** o łącznej długości 98 km. Właścicielem dróg jest Zarząd Dróg Powiatowych w Biłgoraju. Do dróg powiatowych przebiegających przez Gminy Biłgoraj należą:

- droga powiatowa nr 2821L: Janów Lubelski (ul. Wojska Polskiego) - Andrzejówka – Biłgoraj;

- droga powiatowa nr 2913L: Wola Radziecka - Żelebsko – Hedwiżyn;
- droga powiatowa nr 2917L: Cyncynopol - Rapy Dylańskie - Biłgoraj (ul. Droga Straceń);
- droga powiatowa nr 2918L: droga powiatowa nr 2919L - Kajetanówka -Dyle;
- droga powiatowa nr 2921L: Tereszpól - Bukownica – Smółsko;
- droga powiatowa nr 2922L: Rapy – Wolaniny;
- droga powiatowa nr 2923L: Biłgoraj (ul. Motorowa) – Smółsko;
- droga powiatowa nr 2924L: Biłgoraj (ul. Batorego) – Banachy;
- droga powiatowa nr 2925L: Korytków Duży - Andrzejówka - Bukowa – Ujście;
- droga powiatowa nr 2926L: Huta Krzeszowska - Ciosmy – Biłgoraj;
- droga powiatowa nr 2927L: Zagrody – Dąbrowica;
- droga powiatowa nr 2928L: Sól - Majdan Nowy;
- droga powiatowa nr 2929L: Dereźnia - Ruda Solska – Budziarze;
- droga powiatowa nr 2930L: Biłgoraj (ul. Graniczna) - Sól - Dereźnia - Majdan Nowy;
- droga powiatowa nr 2931L: Sól - Bidaczów Stary;
- droga powiatowa nr 2936L: Bidaczów Stary - Budziarze - Biszczka - Bukowina - Luchów Górny.

Dopełnieniem układu komunikacyjnego jest sieć **dróg gminnych**, po których odbywa się ruch lokalny. Drogi gminne posiadają łączną długość 745 km, przy czym jedynie 45 km ma nawierzchnię twardą. Największe zagęszczenie dróg gminnych występuje w północno – zachodniej części gminy.

Do głównych problemów w zakresie infrastruktury transportowej należy zaliczyć **niedorozwój techniczny i ilościowy lokalnej sieci drogowej**. Problemem gminy w zakresie infrastruktury komunikacyjnej jest stosunkowo duże rozproszenie znacznej części mniejszych jednostek osadniczych oraz ich często peryferyjne położenie. Układ powiązań wewnątrzgminnych, tj. między poszczególnymi jednostkami osadniczymi, jest niekorzystny i wymaga przejazdów przez miasto Biłgoraj oraz nakładania ruchów lokalnych na tranzytowe. Sieć dróg lokalnych, w szczególności utwardzonych, jest niepełna w stosunku do struktury osadniczej i rozproszonej zabudowy. Należy również wskazać, że analiza dostępności transportowej województwa lubelskiego, przeprowadzona na potrzeby aktualizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 r., wykazuje, że na terenie Gminy Biłgoraj występują liczne obszary o utrudnionej dostępności funkcji regionalnych i ponadregionalnych. Co więcej, na podstawie analizy rozmieszczenia i czasowego dostępu ośrodków usług lokalnych i ponadlokalnych, można stwierdzić, że poza zasięgiem izochrony 30 min dojazdu do miasta znajduje się znaczna część terenów gminy. W celu poprawy wewnętrznej dostępności komunikacyjnej niezbędne jest uzupełnienie sieci dróg w gminie w celu pełniejszej integracji jej systemu osadniczego i lepszych powiązań z miastem jako ośrodkiem centralnym.

Ponadto, w ostatnich latach obserwuje się nasilenie ruchu kołowego, który wpływa na degradację i pogorszenie stanu ciągów komunikacyjnych. Pomimo podejmowanych działań

i ponoszonych nakładów inwestycyjnych, ze względu na zły stan techniczny, sieć drogowa na obszarze Gminy Biłgoraj jest niekorzystna i wymaga podjęcia intensywnych działań zmierzających do przebudowy oraz remontów dróg i obiektów mostowych. Ponadto znaczna część dróg nie jest przystosowana do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu drogowego, szczególnie towarowego (pojazdy ciężarowe). Ruch tranzytowy przebiegający przez sieć osadniczą, m.in. poprzez emisję spalin i hałasu, wpływa na zmniejszenie poziomu bezpieczeństwa, prowadzi do nadmiernego zatłoczenia dróg oraz obniża poziom życia mieszkańców gminy.

Problemem struktury komunikacyjnej gminy Biłgoraj jest również źle prosperująca infrastruktura piesza i rowerowa. Wiele odcinków dróg nie posiada wydzielonych ciągów dla pieszych i rowerzystów, co wpływa na pogorszenie jakości ich użytkowania i obniżenie poziomu bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego. Pomimo istnienia chodników na niektórych odcinkach, wymagają one bieżących remontów.

Przez teren gminy przebiega normalnotorowa, jednotorowa, niezelektryfikowana **linia kolejowa nr 66** Zwierzyniec – Stalowa Wola z przystankami i stacją (w Mieście Biłgoraj). Ponadto, równolegle do niej biegnie **szerokotorowa Linia Hutniczo-Siarkowa nr 65** relacji Hrubieszów - Sławków Południowy łącząca Biłgoraj z Zamościem i Centralnym Okręgiem Przemysłowym (Stalowa Wola, Tarnobrzeg, Skarżysko, Starachowice). Długość kolei normalnotorowej i linii szerokotorowej LHS wynosi 14 km.

W Gminie Biłgoraj dosyć dobrze funkcjonuje **sieć komunikacji autobusowej**. Komunikacja zbiorowa opiera się na usługach przewozowych Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej (PKS) w Biłgoraju Sp. z o.o. Ponadto istotną rolę w przewozach pasażerskich mieszkańców gminy odgrywa komunikacja busowa. Gmina Biłgoraj posiada dogodne połączenie komunikacyjne lokalne i dalekobieżne. Przez gminę przebiegają linie wykraczające poza powiat biłgorajski, łącząc go z pobliskimi miastami (Chełmem, Kraśnikiem, Krasnymstawem, Stalową Wolą, Tarnobrzegiem i Zamościem). Gmina ma również bezpośrednie połączenia autobusowe z Warszawą i miastami wojewódzkimi: Lublinem, Krakowem, Rzeszowem. Najbliższy dworzec autobusowy, pełniący rolę lokalnego węzła komunikacyjnego znajduje się w granicach miasta Biłgoraj.

Najbliższymi lotniskami są oddalone o około 85 km Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka i Port Lotniczy Lublin-Świdnik. Odległość od największego lotniska w Polsce im. Chopina w Warszawie wynosi około 270 km.

Infrastruktura telekomunikacyjna o wysokich przepustowościach stanowi obecnie element podstawowej infrastruktury technicznej zapewniającej dostęp do usług i informacji. Na obszarze gminy istnieje sieć szerokopasmowa z pięcioma węzłami dostępowymi, znajdującymi się w miejscowościach: Bukowa (BIL/BUK/DN), Korytków Duży (BIL/KRT/DN), Gromada (BIL/GRO/DN), Sól (BIL/SOL/DN) oraz Hedwiżyn (BIL/HED/DN). Dostęp do Internetu szerokopasmowego na terenie Gminy Biłgoraj oferowany jest przez CYFROTEL Spółka jawna. Usługi telekomunikacyjne, związane z dostawą Internetu na terenie Gminy Biłgoraj świadczą

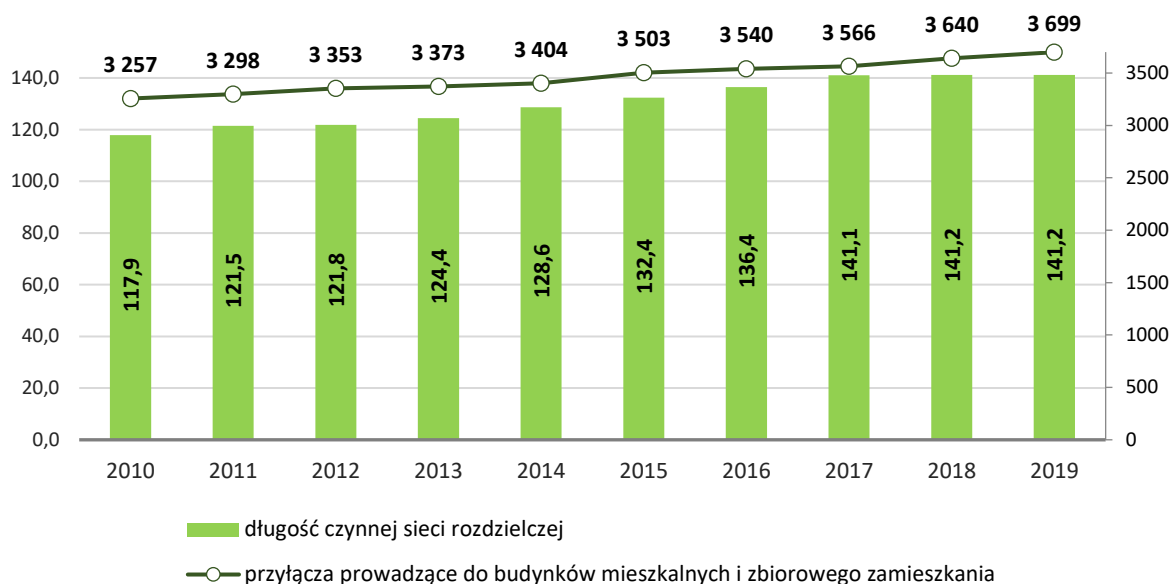
również m.in.: Orange, Plus, Play, T-mobile, GloboNet Polska, Multimedia, Netia, Cyfrowy Polsat, VIKOM Spółka z o.o.

Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec pozytywny wzrost poziomu pokrycia gminy infrastrukturą szerokopasmową, umożliwiającą korzystanie z usług dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. Należy jednak zauważyć, że pod koniec 2019 r. na obszarze gminy nadal istniało wiele miejsc (punktów adresowych), które nie znajdowały się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającej świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 30 Mb/s (tzw. białe plamy). Według stanu na koniec roku 2019 średnia penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s na obszarze Gminy Biłgoraj wyniosła ok. 49% (wobec 39% w województwie lubelskim i 49% w Polsce), jednak była bardzo zróżnicowana. Najwyższą penetracją zasięgów tego typu charakteryzowały się miejscowości położone w bliskim sąsiedztwie Miasta Biłgoraj, natomiast obszarami o skrajnie niskiej penetracji opisywanych zasięgów były tereny peryferyjne (w szczególności miejscowości Ciosmy i Rapy Dylańskie). Realizacja inwestycji w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa pozwoli na zwiększenie średniej penetracji budynkowej zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s do poziomu ok. 66%.

INFRASTRUKTURA WODNO-KANALIZACYJNA

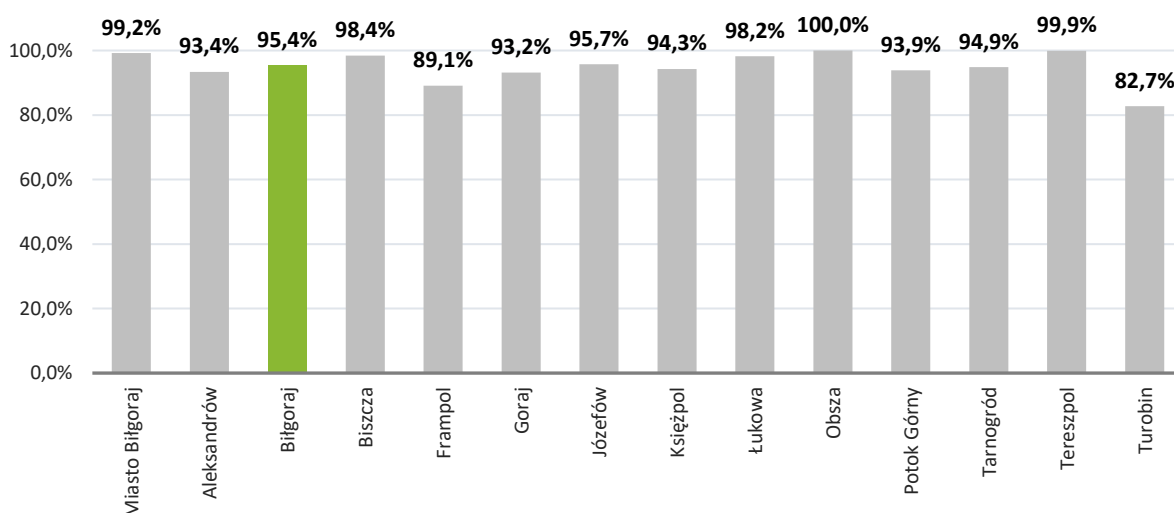
Według stanu na koniec 2019 r. **sieć wodociągowa** na obszarze Gminy Biłgoraj osiągnęła długość 141,2 km. W porównaniu do 2010 r. długość sieci wodociągowej zwiększyła się o 23,3 km, co stanowi 19,8% długości sieci w 2010 r. W 2019 r. liczba przyłączy do budynków mieszkalnych i budynków zbiorowego zamieszkania wyniosła 3 699 i zwiększyła się w stosunku do roku 2010 r. o 13,6%. System sieci wodociągowej gminy Biłgoraj wykorzystuje ujęcia wód podziemnych w Hedwiżynie, Okrągłym, Dylach, Majdanie Gromadzkim, Soli, Dąbrowicy, Ciosmach (Stara Huta) i Żelebsku.

Wykres 17. Długość rozdzielczej sieci wodociągowej oraz liczba przyłączy prowadzących do budynków na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (km, szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Gminę Biłgoraj wyróżnia stosunkowo wysoki stopień zaopatrzenia mieszkańców wodę z gminnej sieci wodociągowej. **Odsetek ludności korzystającej z wodociągów** w Gminie Biłgoraj w 2019 r. wynosił 95,4%, wobec 95,5% w powiecie biłgorajskim oraz 87,3% w województwie lubelskim. Z wyjątkiem wsi Rapy Dylańskie i Ratwica, cały obszar gminy jest zwodociągowany. Na przestrzeni lat 2009 – 2019 odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej wzrósł o 7,9 pkt proc., co związane jest z wysoką dynamiką rozwoju sieci w gminie.

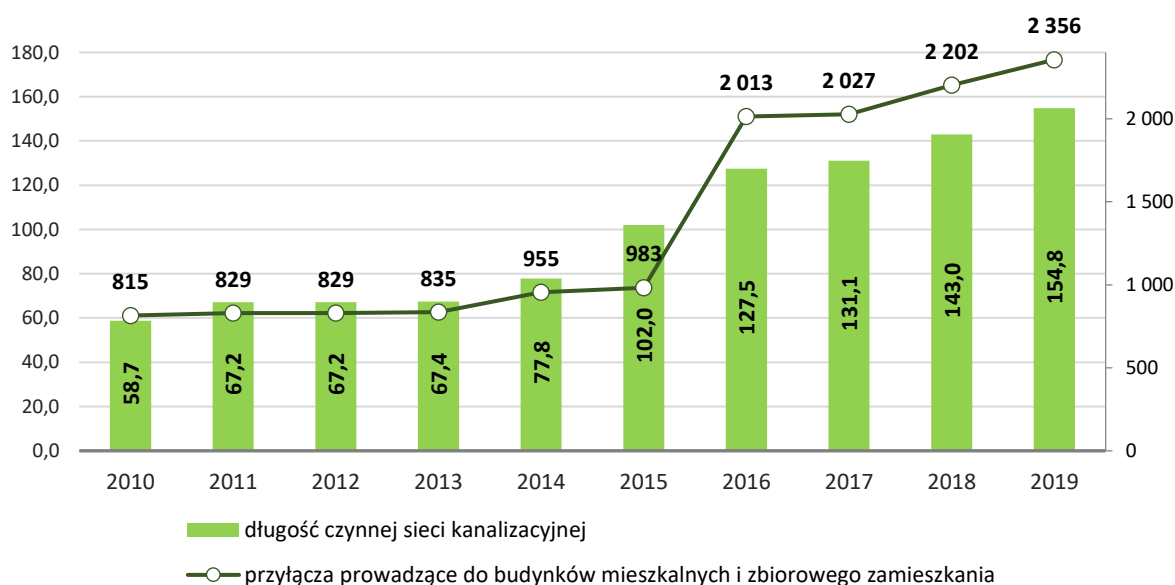
Wykres 18. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według danych GUS w 2019 r. do gospodarstw domowych dostarczono wodę w ilości 335,7 dam³. **Przeciętne zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu**

na 1 mieszkańca w 2019 r. w Gminie Biłgoraj wyniosło 25,2 m³ i było niższe niż przeciętne zużycie wody w powiecie biłgorajskim (26,9 m³) oraz województwie lubelskim (29,0 m³). Ponadto należy zauważyć, że w latach 2010-2019 nastąpił dość znaczący wzrost zużycia wody na 1 jednego mieszkańca – o 4,7 m³ (22,9%), co jest zapewne związane z dynamiczną rozbudową sieci wodociągowej na terenie gminy.

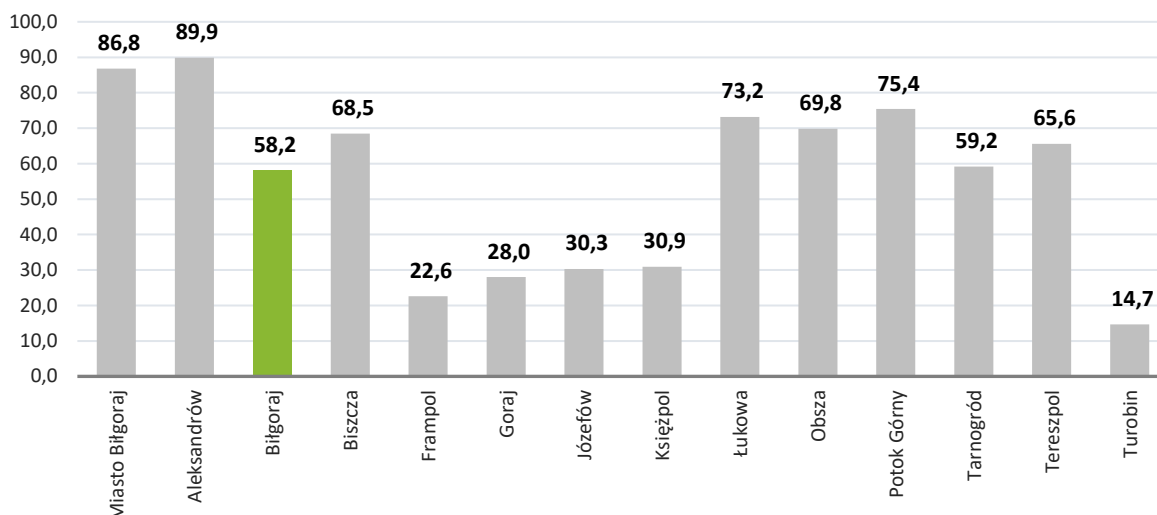
Gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do **sieci kanalizacyjnej**. Długość kanalizacji sanitarnej na obszarze Gminy Biłgoraj w 2019 r. wyniosła łącznie 154,4 km, w tym 150,8 km sieci znajdowało się w zarządzie gminy. Na koniec 2019 r. liczba przyłączy do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania wyniosła 2 356 szt. **Ilość ścieków odprowadzonych od gospodarstw domowych** siecią kanalizacyjną w 2019 r. wyniosła łącznie 230,2 dam³.

Wykres 19. Długość rozdzielczej sieci wodociągowej oraz liczba przyłączy prowadzących do budynków na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (km, szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Pomimo, że przyrost długości sieci kanalizacyjnej w latach 2010-2019 był bardzo dynamiczny i osiągnął wielkość 96,1 km, co stanowi 163,7% długości sieci w 2010 r., wciąż jest niewystarczający – w 2019 r. z kanalizacji korzystało bowiem 58,2% mieszkańców obszaru. Należy jednak zauważyć, że tym samym okresie **odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej** w powiecie biłgorajskim wynosił 59,7%, a województwie lubelskim jedynie 53,6%. Rozbudowa sieci kanalizacyjnej w pierwszej kolejności wymagana jest w miejscowościach: Smółsko Małe, Smółsko Duże, Brodziaki, Edwardów, Ciosmy, Stary Bidaczów, Nowy Bidaczów, Wola Mała, Wola Duża, Dyle, Cyncynopol, Ignatówka, Kajetanówka oraz na terenach usługowo - przemysłowych w miejscowości Gromada.

Wykres 20. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną część mieszkańców gminy korzysta z **przydomowych systemów do odprowadzania ścieków** – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Z danych GUS wynika, że w 2019 r. na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonowały 1 433 zbiorniki bezodpływowe oraz 47 przydomowych oczyszczalni ścieków. Od kilku lat obserwowany jest systematyczny spadek liczby zbiorników bezodpływowych, zwiększa się natomiast liczba przydomowych oczyszczalni ścieków. Liczba zbiorników bezodpływowych od 2009 r. spadła o 532, podczas gdy liczba przydomowych oczyszczalni ścieków wzrosła o 44. **Ilość nieczystości ciekłych** (ścieków bytowych) odebranych w ciągu 2019 r. wyniosła łącznie 1 364,0 m³.

Nieczystości ciekłe były odbierane od właścicieli ze zbiorników bezodpływowych i dostarczane do oczyszczalni ścieków w Biłgoraju lub stacji zlewnych. Na analizowanym obszarze na koniec 2019 r. funkcjonowała 1 stacja zlewna. W Gminie Biłgoraj brak jest oczyszczalni ścieków, obsługującej w sposób kompleksowy cały obszar gminy. Część obszaru gminy wchodzi w skład aglomeracji utworzonej wspólnie z Miastem Biłgoraj. **Aglomeracja Biłgoraj** obejmuje swoim zasięgiem Miasto Biłgoraj oraz miejscowości: Andrzejówka, Bukowa, Dąbrowica, Dereźnia Majdańska, Dereźnia Solska, Dereźnia Zagrody, Gromada, Hedwiżyn, Kolonia Sól, Korczów, Korytków Duży, Majdan Gromadzki, Nadrzecze, Okrągłe, Podlesie, Sól, Wola Duża (fragment), Wola Mała (fragment), Zagrody Dąbrowickie. Ścieki ze skanalizowanego obszaru Aglomeracji Biłgoraj kierowane są do Miejskiej Oczyszczalni Ścieków zlokalizowanej przy ul. Krzeszowskiej 21 w Biłgoraju, prowadzonej przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. w Biłgoraju. Oczyszczalnia ścieków w Biłgoraju to oczyszczalnia typu mechaniczno-biologicznego. Przepustowość technologiczna oczyszczalni wynosi maksymalnie 8 000 m³/d ścieków. Obecnie oczyszczalnia przyjmuje średnio 4500-5000 m³/d, zaś średnio 25-30 m³/d jest dowożone taborem asenizacyjnym. Oczyszczane ścieki odprowadzane są do rzeki Czarna Łada.

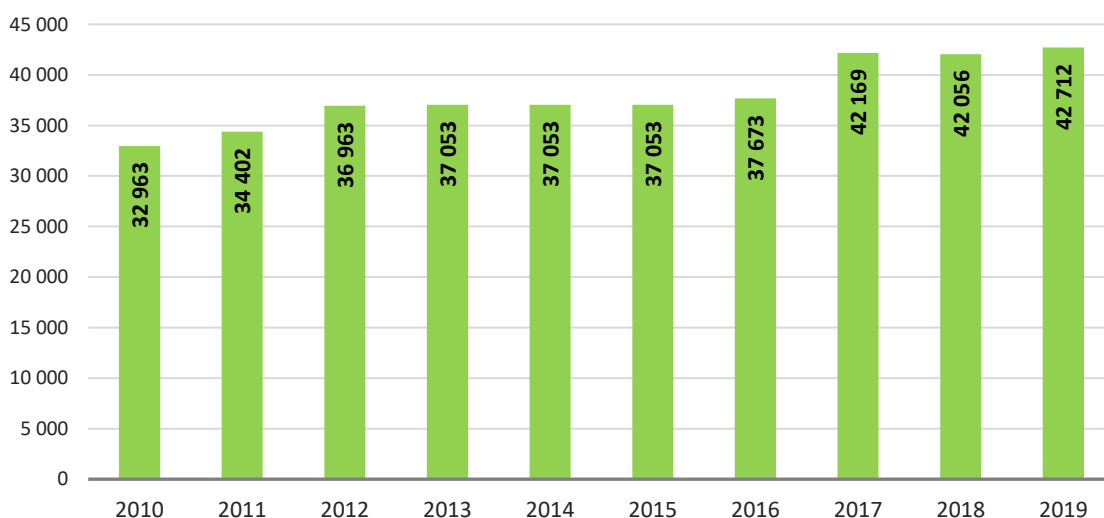
INFRASTRUKTURA ENERGETYCZNA

Gmina dysponuje dobrze rozwiniętą siecią elektroenergetyczną, stan techniczny linii energetycznych jest również zadowalający i zaspokaja zapotrzebowanie na energię na poziomie obecnie obowiązującego standardu. Przez obszar Gminy Biłgoraj przebiegają cztery odcinki linii elektroenergetycznej wysokiego napięcia (WN), o łącznej długości 21,48 km:

- linia 110kV relacji Biłgoraj – Harasiuki,
- linia 110kV relacji Biłgoraj – Szczepieszyn,
- linia 110kV relacji Biłgoraj – Biłgoraj Południowy,
- linia 110 kV Biłgoraj Południowy – Tarnogród.

Do zasilania odbiorców przemysłowych, komunalnych oraz oświetlenia ulicznego wykorzystywana są linie energetyczne średniego napięcia (SN) 30 kV i 15kV, o łącznej długości w granicach gminy wynoszącej 145,6 km. Ponadto za zasilanie przemysłowych i komunalnych odbiorców końcowych odpowiadają linie elektroenergetyczne niskiego napięcia (NN). Sieć ta wykorzystywana jest również, jako wydzielone obwody oświetlenia ulicznego. Łączna długość sieci niskich napięć (bez przyłączy) na obszarze Gminy Biłgoraj wynosi 147,2 km, z czego 97,9 km to linie napowietrzne, natomiast 49,3 km są to linie kablowe. Obszar gminy jest zasilany z GPZ 110/30/15 kV Biłgoraj, oraz GPZ 110/15kV Biłgoraj Południe za pośrednictwem linii kablowych, napowietrznych średniego napięcia, a także stacji transformatorowych. Stacje 110/30/15 kV Biłgoraj, jak również 110/15 kV Biłgoraj Południe znajdują się na terenie Miasta Biłgoraj i zasilają obszar miasta oraz sąsiednie gminy, w tym Gminę Biłgoraj.

Gminę Biłgoraj zasila gazociąg wysokiego ciśnienia relacji Zaklików-Biłgoraj. Ponadto na terenie gminy zlokalizowane są dwie stacje gazowe SRP I° i SRP II°. Do gazociągu podłączone są miejscowości: Gromada, Dąbrowica, Dereźnia Zagrody, Dereźnia Solska i Dereźnia Majdańska. Wykonane zostały także gazociągi przesyłowe zasilające południowo-zachodni rejon gminy.

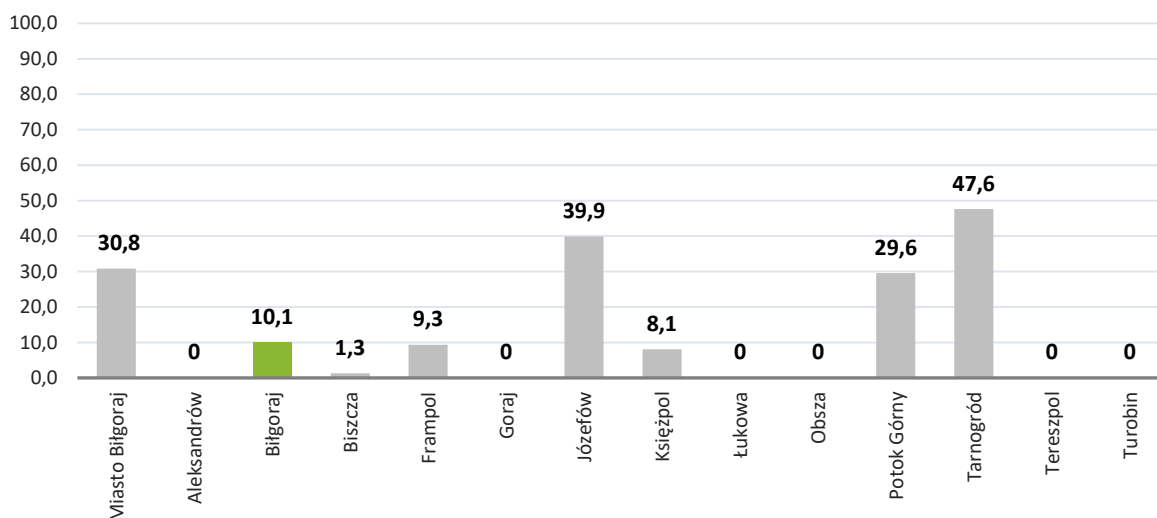

Wykres 21. Długość rozdzielczej sieci gazowej na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (m)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według danych GUS na koniec 2019 r. długość czynnej **sieci gazowej** na terenie Gminy Biłgoraj wynosiła 49 824 m, z czego 42 712 m stanowiła sieć rozdzielcza. W porównaniu do roku 2010 sieć rozdzielcza wydłużyła się o 9 749 m (29,6%). Wzrost zauważalny jest również w liczbie odbiorców gazu, w 2019 r. z gazu korzystało 308 odbiorców i była to wartość o 20,8% większa niż w roku 2010. Aktualnie na terenie Gminy Biłgoraj z sieci gazowej korzysta 1 345 osób, co stanowi jedynie 10,1% ogólnej liczby mieszkańców. **Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej** na terenie powiatu biłgorajskiego oraz województwa lubelskiego był w tym okresie wyższy i osiągnął odpowiednio wartość 17,9% oraz 41,9%.

Wykres 22. Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wraz ze wzrostem liczby odbiorców w latach 2014-2019 wzrosło również **zużycie gazu** – z 1 550,2 MWh w 2014 r. do 2 155,8 MWh w roku 2019. Jest to również związane ze wzrostem znaczenia gazu jako paliwa do ogrzewania - w 2019 r. 69,2% odbiorców używało gazu do ogrzewania mieszkań. Obecnie na cele grzewcze zużywanych jest ok. 84,5% ogólnej wartości zużycia.

Gmina Biłgoraj nie ma zorganizowanej gospodarki w zakresie zaopatrzenia i pokrycia potrzeb ciepłych zarówno mieszkańców, jak i przemysłu. **Gospodarka cieplna** w gminie opiera się na lokalnych kotłowniach oraz indywidualnych systemach grzewczych opalanych paliwem stałym lub gazem ziemnym. W gminie nie funkcjonuje centralny system ciepłowniczy zaspokajający zbiorowe potrzeby gminy w zakresie wytwarzania, przesyłu i dystrybucji ciepła. Budynki użyteczności publicznej ogrzewane są za pomocą kotłów węglowych i pieców na biomasę. Funkcjonujące systemy grzewcze opalane paliwem stałym są głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego w gminie.

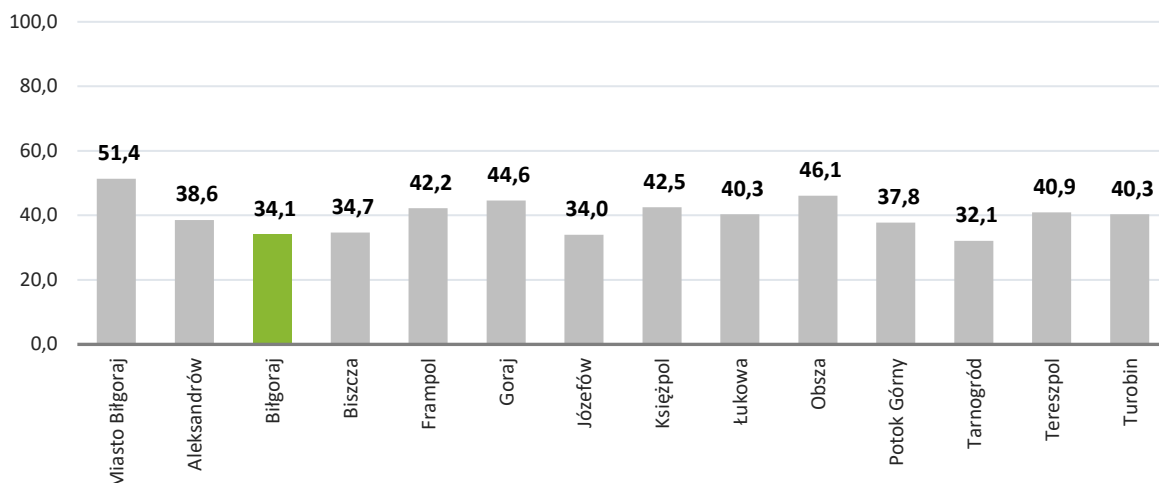
GOSPODARKA ODPADAMI

Nieodłączną cechą ludzkiej działalności jest wytwarzanie odpadów. Odpady oznaczają każdą substancję lub przedmiot, których posiadacz pozbywa się, zamierza się pozbyć lub do których pozbycia jest obowiązany. Uciążliwość odpadów dla środowiska przejawia się przede wszystkim zanieczyszczeniem wód i gleb, skażeniem powietrza, niszczeniem walorów estetycznych i krajobrazowych oraz wyłączeniem z użytkowania terenów rolnych i leśnych zajmowanych pod składowanie odpadów. Głównym wyzwaniem w gospodarce odpadami na najbliższe lata jest przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym, poprzez minimalizowanie ilości wytwarzanych odpadów oraz wykorzystywanie odpadów nieuniknionych jako zasobu, dzięki procesom recyklingu.

Zgodnie ze zmienioną ustawą z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, ustanawiającą nowe zasady gospodarowania odpadami, od 1 lipca 2013 r. odpowiedzialność za odbiór i właściwe zagospodarowanie odpadów została przekazana gminom. Celem znowelizowanej ustawy jest ograniczenie składowania zmieszanych odpadów komunalnych i odpadów ulegających biodegradacji na składowiskach, zwiększenie udziału odzysku i recyklingu odpadów opakowaniowych (papieru, szkła, tworzyw sztucznych, metali), zmniejszenie ilości dzikich wysypisk śmieci oraz spalania odpadów w domowych kotłowniach.

W 2020 r. w Gminie Biłgoraj wytworzono 1 951,15 ton **odpadów komunalnych** i odnotowano wzrost wytworzenia o 28,8% w stosunku do roku 2017 r. Większość wytworzonych odpadów komunalnych w 2020 r. (88,9% – 1 735,10 ton) zostało odebranych od gospodarstw domowych. Na jednego mieszkańca gminy w 2020 r. przypadało 146 kg odpadów komunalnych (wobec 187 kg w powiecie biłgorajskim oraz 248 kg w województwie lubelskim).

W 2020 r. w sposób selektywny zebrano 666,29 ton odpadów komunalnych, z czego 624,42 ton z gospodarstw domowych. Należy zauważyć, że **ilość odpadów komunalnych zebranych selektywnie** w Gminie Biłgoraj z roku na rok rośnie – w 2017 r. selektywna zbiórka stanowiła 29,6% zebranych odpadów komunalnych, natomiast w 2020 r. zebrano selektywnie 34,1% ogółu wytworzonych odpadów komunalnych. Należy jednak odnotować, że w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego Gmina Biłgoraj wyróżnia się bardzo niskim udziałem odpadów zebranych w sposób selektywny – niższy odsetek zaobserwowano jedynie w Gminie Józefów (34,0%) oraz Gminie Tarnogród (32,1%).

Wykres 23. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Biorąc pod uwagę powyższe oraz w kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, zakładającą minimalizację oraz eliminację powstawania odpadów, jak również wspieranie efektywnego zużycia zasobów przez ponowne ich wykorzystanie, niezwykle ważny jest dalszy **rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów**, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu. **Poziomy recyklingu** jakie muszą osiągnąć gminy w odniesieniu do poszczególnych rodzajów odpadów określone zostały w ustawie z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach. Za rok 2020 gminy były zobowiązane osiągnąć następujące poziomy:

- przygotowania do ponownego użycia i recyklingu następujących frakcji odpadów komunalnych: papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła w wysokości co najmniej 50% wagowo;
- recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych stanowiących odpady komunalne w wysokości co najmniej 70% wagowo.

Ponadto, gminy były zobowiązane ograniczyć masę odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania do nie więcej niż 35% wagowo całkowitej masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania – w stosunku do masy tych odpadów wytworzonych w 1995 r. Zgodnie z **„Analizą stanu gospodarki odpadami komunalnymi na terenie Gminy Biłgoraj za 2020 r.”** osiągnięty poziom przygotowania do ponownego użycia i recyklingu papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła to 57,12%, natomiast poziom recyklingu i przygotowania do ponownego użycia i odzysku odpadów budowlanych i rozbiórkowych wyniósł 100%. Poziom ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania w Gminie Biłgoraj to 0%.

Należy jednak zauważyć, że regulacja dotycząca sposobu obliczania poziomów przygotowania do ponownego użycia i recyklingu w 2020 r. dotyczyła w głównej mierze tylko czterech wybranych frakcji (papieru, metalu, tworzywa sztucznego i szkła). Jednakże, na podstawie ustawy z dnia 17 grudnia 2020 r. o zmianie ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach oraz niektórych innych ustaw od 31 grudnia 2020 r. wprowadzono nowe poziomy przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych. Począwszy od 2021 r. gminy są obowiązane osiągnąć poziom przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych w wysokości co najmniej: 20% wagowo – za rok 2021; 25% – za rok 2022; 35% – za rok 2023; 45% – za rok 2024; 55% – za rok 2025. Poziom przygotowania do ponownego użycia i recyklingu będzie wyliczany w stosunku do wszystkich odpadów komunalnych. Oznacza to, że w stosunku do metody obowiązującej w 2020 r., od 2021 r. do osiąganego poziomu będą uwzględniane dodatkowe frakcje odpadów, takie jak bioodpady, tekstylia oraz inne odpady komunalne nieuwzględniane dotychczas. Osiągnięcie wymaganych poziomów recyklingu odpadów komunalnych liczonych na nowych zasadach, może przekraczać możliwości budżetowe jednostek samorządu terytorialnego. Wymaga to odpowiedniego przygotowania pod względem infrastrukturalnym, zabezpieczenia instalacji prowadzących recykling odpadów surowcowych oraz bioodpadów. Kluczowe będą również działania na rzecz zmniejszenia ilości wytwarzanych odpadów ogółem.

Główne problemy w zakresie gospodarki odpadami to:

- wysokie ceny za odbiór odpadów komunalnych wynikające m.in.: z braku konkurencji spowodowanej zmianami prawnymi, wysokich kosztów składowania i przetwarzania odpadów, niedoboru instalacji mogących zagospodarować odpady, wysokich kosztów zagospodarowania frakcji kalorycznej (palnej), czyli przetworzonych odpadów zmieszanych przeznaczonych do spalania w postaci tzw. paliwa alternatywnego;
- problemy na rynku surowców przeznaczonych do recyklingu, głównie papieru i tworzyw sztucznych: spadek cen surowców wtórnych odzyskiwanych przez instalacje, potężna podaż i słaby popyt na segregowane odpady;
- rosnąca masa odpadów komunalnych;
- niska jakość selektywnej zbiórki odpadów;
- niska świadomość i zaangażowanie mieszkańców w kwestie związane z gospodarką odpadami.

Na terenie Gminy Biłgoraj znajduje się jedno składowisko odpadów, na których unieszkodliwiane są odpady komunalne - składowisko odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne w Korczowie. Terenem składowiska zarządza Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Spółka z o. o. w Biłgoraju.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- Na układ funkcjonalny podstawowych powiązań drogowych obszaru gminy składają się drogi wojewódzkie oraz sieć dróg powiatowych i gminnych o łącznej długości 876 km. Główny szkielet układu komunikacyjnego stanowi sieć dróg wojewódzkich o układzie promienistym – przez teren gminy przechodzą trzy drogi wojewódzkie nr 835, nr 858 oraz nr 853. W bliskiej odległości od granic administracyjnych Gminy Biłgoraj biegnie droga krajowa nr 74, łącząca Janów Lubelski z Zamościem i przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie.
- Wewnętrzną komunikację w Gminie Biłgoraj zapewniają głównie drogi powiatowe i gminne. Przez obszar Gminy Biłgoraj przebiega 16 dróg powiatowych o łącznej długości 98 km. Dopełnieniem układu komunikacyjnego jest sieć dróg gminnych, po których odbywa się ruch lokalny. Drogi gminne posiadają łączną długość 745 km, przy czym jedynie 45 km ma nawierzchnię twardą.
- Do głównych problemów w zakresie infrastruktury transportowej należy zaliczyć niedorozwój techniczny i ilościowy lokalnej sieci drogowej. Problemem gminy w zakresie infrastruktury komunikacyjnej jest stosunkowo duże rozproszenie znacznej części mniejszych jednostek osadniczych oraz ich peryferyjne położenie. Sieć dróg lokalnych, w szczególności utwardzonych, jest niepełna w stosunku do struktury osadniczej i rozproszonej zabudowy. W celu poprawy wewnętrznej dostępności komunikacyjnej niezbędne jest uzupełnienie sieci dróg w gminie w celu pełniejszej integracji jej systemu osadniczego i lepszych powiązań z miastem jako ośrodkiem centralnym.
- Pomimo podejmowanych działań i ponoszonych nakładów inwestycyjnych, ze względu na zły stan techniczny, sieć drogowa na obszarze Gminy Biłgoraj jest niekorzystna i wymaga podjęcia intensywnych działań zmierzających do przebudowy oraz remontów dróg i obiektów mostowych. Ponadto znaczna część dróg nie jest przystosowana do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu drogowego, szczególnie towarowego (pojazdy ciężarowe).
- Problemem struktury komunikacyjnej Gminy Biłgoraj jest również źle prosperująca infrastruktura pieszka i rowerowa. Wiele odcinków dróg nie posiada wydzielonych ciągów dla pieszych i rowerzystów, co wpływa na pogorszenie jakości ich użytkowania i obniżenie poziomu bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego.
- Przez teren gminy przebiega normalnotorowa, jednotorowa, niezelektryfikowana linia kolejowa nr 66 Zwierzyniec – Stalowa Wola z przystankami i stacją (w Mieście Biłgoraj). Ponadto, równoległe do niej biegnie szerokotorowa Linia Hutniczo-Siarkowa nr 65 relacji Hrubieszów - Sławków Południowy, łącząca Biłgoraj z Zamościem i Centralnym Okręgiem Przemysłowym.
- W Gminie Biłgoraj dosyć dobrze funkcjonuje sieć komunikacji autobusowej. Komunikacja zbiorowa opiera się na usługach przewozowych Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej (PKS) w Biłgoraju Sp. z o.o. Ponadto istotną rolę w przewozach pasażerskich mieszkańców gminy odgrywa komunikacja busowa.

- Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec pozytywny wzrost poziomu pokrycia gminy infrastrukturą szerokopasmową, umożliwiającą korzystanie z usług dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. Według stanu na koniec roku 2019 średnia penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s na obszarze Gminy Biłgoraj wyniosła ok. 49% (wobec 39% w województwie lubelskim i 49% w Polsce), jednak była bardzo zróżnicowana. Najwyższą penetracją zasięgów tego typu charakteryzowały się miejscowości położone w bliskim sąsiedztwie Miasta Biłgoraj, natomiast obszarami o skrajnie niskiej penetracji opisywanych zasięgów były tereny peryferyjne (w szczególności miejscowości Ciosmy i Rapy Dylańskie).
- Gminę Biłgoraj wyróżnia stosunkowo wysoki stopień zaopatrzenia mieszkańców wodę z gminnej sieci wodociągowej. Odsetek ludności korzystającej z wodociągów w Gminie Biłgoraj w 2019 r. wynosił 95,4%, wobec 95,5% w powiecie biłgorajskim oraz 87,3% w województwie lubelskim. Z wyjątkiem wsi Rapy Dylańskie i Ratwica, cały obszar gminy jest zwodociągowany. Relatywnie niekorzystniej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do sieci kanalizacyjnej - w 2019 r. z kanalizacji korzystało bowiem jedynie 58,2% mieszkańców obszaru. Rozbudowa sieci kanalizacyjnej w pierwszej kolejności wymagana jest w miejscowościach: Smólsko Małe, Smólsko Duże, Brodziaki, Edwardów, Ciosmy, Stary Bidaczów, Nowy Bidaczów, Wola Mała, Wola Duża, Dyle, Cycynopol, Ignatówka, Kajetanówka oraz na terenach usługowo - przemysłowych w miejscowości Gromada.
- Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną część mieszkańców gminy korzysta z przydomowych systemów do odprowadzania ścieków – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Pozytywny jest fakt, że od kilku lat obserwowany jest systematyczny spadek liczby zbiorników bezodpływowych, zwiększa się natomiast liczba przydomowych oczyszczalni ścieków.
- Gmina dysponuje dobre rozwiniętą siecią elektroenergetyczną, stan techniczny linii energetycznych jest również zadawalający i zaspokaja zapotrzebowanie na energię na poziomie obecnie obowiązującego standardu.
- Na terenie Gminy Biłgoraj z sieci gazowej korzysta jedynie 10,1% ogólnej liczby mieszkańców, wobec 17,9% w powiecie biłgorajskim oraz 41,9% w województwie lubelskim. Do gazociągu podłączone są miejscowości: Gromada, Dąbrowica, Dereźnia Zagrody, Dereźnia Solska i Dereźnia Majdańska. Wykonane zostały także gazociągi przesyłowe zasilające południowo-zachodni rejon gminy.
- W gminie nie funkcjonuje centralny system ciepłowniczy zaspokajający zbiorowe potrzeby gminy w zakresie wytwarzania, przesyłu i dystrybucji ciepła. Gospodarka cieplna w gminie opiera się na lokalnych kotłowniach oraz indywidualnych systemach grzewczych opalanych paliwem stałym lub gazem ziemnym. Funkcjonujące systemy grzewcze opalane paliwem stałym są głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego w gminie.
- W 2020 r. w Gminie Biłgoraj wytworzono 1 951,15 ton odpadów komunalnych i odnotowano wzrost wytworzenia o 28,8% w stosunku do roku 2017 r. Na jednego mieszkańca gminy w 2020 r. przypadało 146 kg odpadów komunalnych (wobec 187 kg w powiecie biłgorajskim oraz 248 kg w województwie lubelskim). Pomimo że ilość odpadów

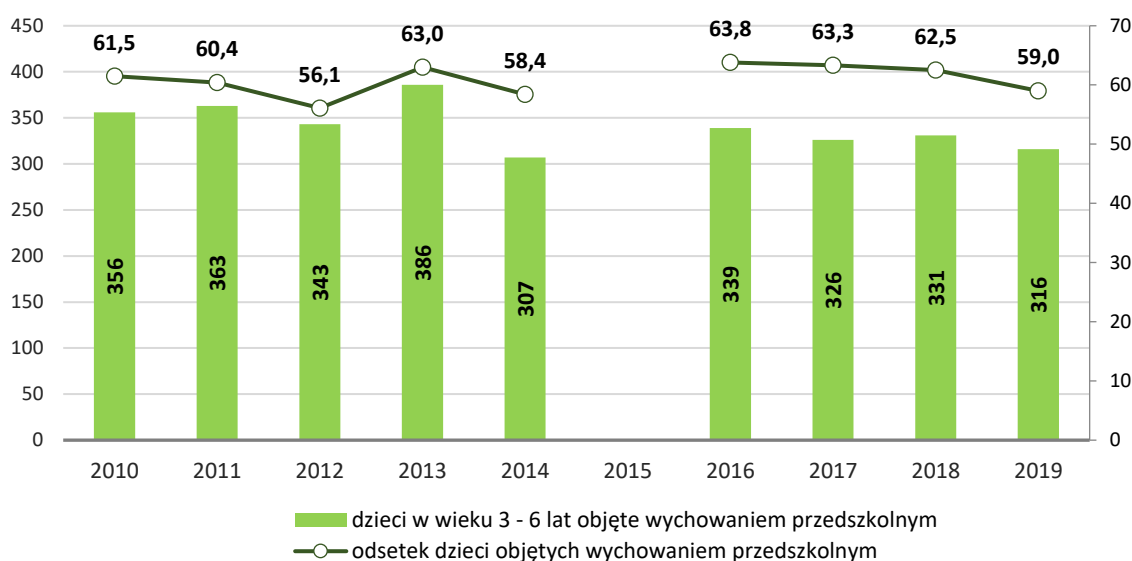

komunalnych zebranych selektywnie w Gminie Biłgoraj z roku na rok rośnie, w 2020 r. zebrano selektywnie jedynie 34,1% ogółu wytworzonych odpadów komunalnych. Należy jednak odnotować, że w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego Gmina Biłgoraj wyróżnia się bardzo niskim udziałem odpadów zebranych w sposób selektywny. W kontekście postępującego procesu przechodzenia na gospodarkę o obiegu zamkniętym, niezwykle ważny jest dalszy, intensywny rozwój systemu selektywnej zbiórki odpadów, w szczególności tych nadających się do odzysku i recyklingu.

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA

WYCHOWANIE I EDUKACJA

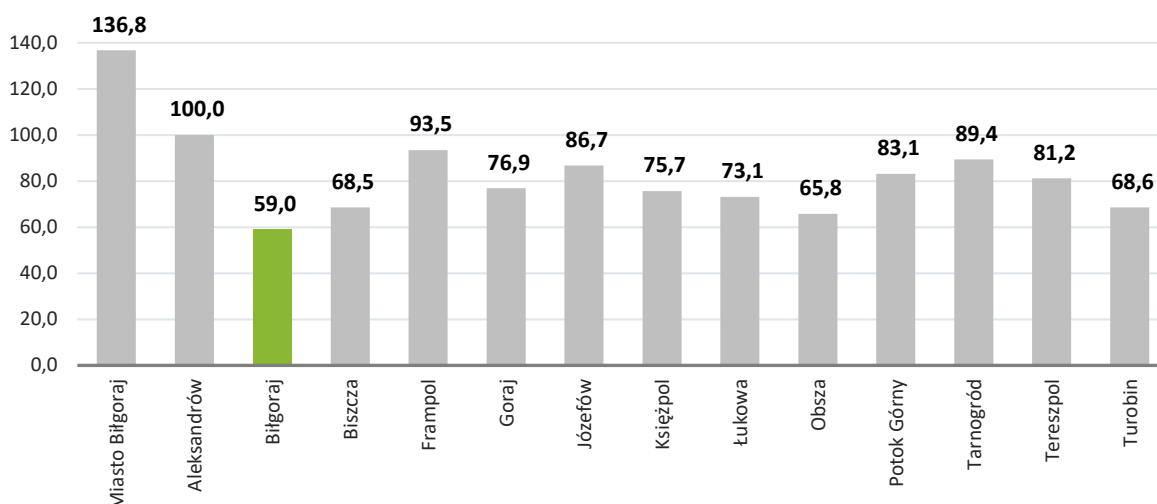
Według danych GUS w 2019 r. na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonowało 11 ośrodków wychowania przedszkolnego. **Wychowanie przedszkolne** w Gminie Biłgoraj realizuje pięć szkół podstawowych oraz jedno przedszkole, których organem prowadzącym jest gmina. Ponadto w szkołach podstawowych prowadzonych przez Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Gminie Biłgoraj funkcjonuje pięć oddziałów przedszkolnych.

Wykres 24. Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby, %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W ramach systemu oświaty w 2019 r. wychowaniem przedszkolnym objętych było 316 dzieci w wieku od 3 do 6 lat. **Wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej** wśród dzieci w wieku 3-6 lata wyniósł 59,0%, wobec 91,5% w powiecie biłgorajskim oraz 87,7% w województwie lubelskim. Jest to najniższy odsetek we wszystkich gminach powiatu biłgorajskiego. Ponadto, w latach 2010-2019 na analizowanym terenie zaobserwowano nieznaczny spadek powszechności wychowania przedszkolnego – w 2010 r. odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych edukacją przedszkolną wynosił 61,5%. Jednocześnie należy zauważyć, że w gminie miejskiej Biłgoraj zaobserwowano ponad 100% upowszechnienie edukacji przedszkolnej (136,8%), co oznacza, że ośrodki funkcjonujące na terenie miasta obejmują edukacją przedszkolną dzieci z terenów spoza miejsca ich zameldowania, w tym przede wszystkim z Gminy Biłgoraj.

Wykres 25. Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

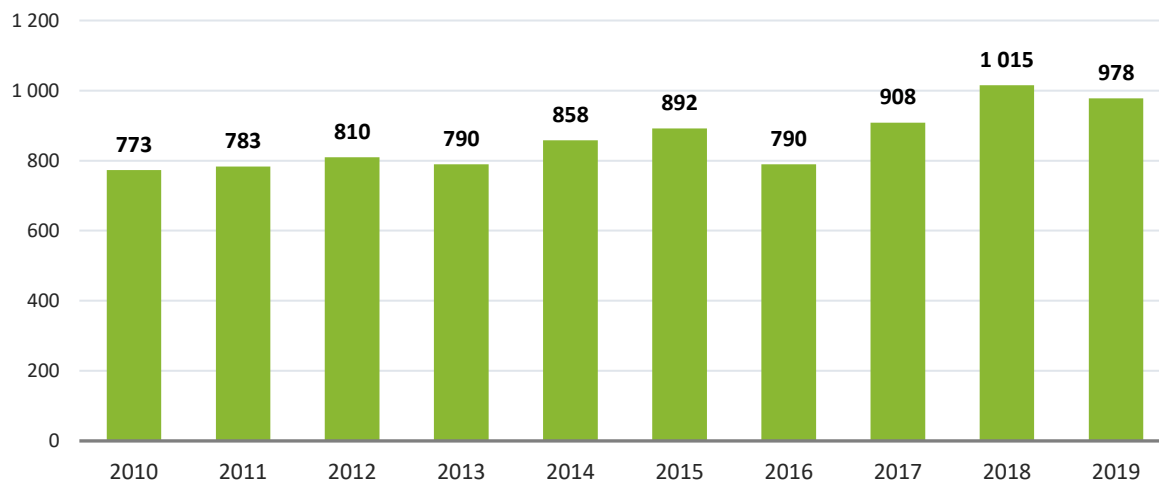
W ostatnich latach na sytuację szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego decydujący wpływ miała reforma systemu edukacji. Od 1 września 2017 r. 6-letnie szkoły podstawowe stały się 8-letnimi szkołami podstawowymi, zaś zasadnicze szkoły zawodowe stały się 3-letnimi szkołami branżowymi I stopnia. Rok szkolny 2018/2019 był ostatnim rocznikiem funkcjonowania gimnazjów, zaś od 1 września 2019 r. wydłużono o 1 rok kształcenie w liceach ogólnokształcących (z 3 do 4 lat) i technikach (z 4 do 5 lat).

Na obszarze Gminy Biłgoraj w 2019 r. funkcjonowało 11 **szkół podstawowych** (w tym 5 prowadzonych przez Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Gminie Biłgoraj), do których uczęszczało łącznie 978 uczniów. Na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonują:

- Szkoła Podstawowa im. ks. Jerzego Popiełuszki w Bukowej;
- Szkoła Podstawowa w Dąbrowicy;
- Szkoła Podstawowa im. Papieża Jana Pawła II w Dereźni Solskiej;
- Szkoła Podstawowa w Gromadzie;
- Szkoła Podstawowa w Hedwiżynie;
- Szkoła Podstawowa w Korczowie;
- Szkoła Podstawowa w Korytkowie Dużym;
- Szkoła Podstawowa w Smółsku;
- Zespół Szkoły Podstawowej i Przedszkola im. Mieczysława Pasiaka w Soli;
- Szkoła Podstawowa w Starym Bidaczowie;
- Szkoła Podstawowa w Woli Dereźniańskiej.

W latach 2010-2019 obserwowano fluktuację **liczby uczniów** w szkołach podstawowych, spowodowaną zarówno reformą edukacji, jak i zachodzącymi zmianami demograficznymi. Wpływ na liczbę uczniów podejmujących naukę w szkołach podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj ma również jej bezpośrednie sąsiedztwo z miastem powiatowym – pomimo iż sieć

szkolnictwa na terenie gminy zaspokaja potrzeby mieszkańców, duża rzesza uczniów podejmuje naukę w mieście.

Wykres 26. Liczba uczniów szkół podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Co więcej, w świetle danych demograficznych w 2019 r. **współczynnik skolaryzacji brutto** (relacja liczby osób uczących się na danym poziomie kształcenia niezależnie od wieku do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania) dla szkół podstawowych w Gminie Biłgoraj osiągnął wartość 77,8%, wobec 107,7% w gminie miejskiej Biłgoraj. Co istotne od 2010 r. widać stałą tendencję wzrostu tego współczynnika w gminie miejskiej Biłgoraj i spadku na terenie Gminy Biłgoraj, co świadczy o większej atrakcyjności szkół w Biłgoraju również dla mieszkańców obszaru wiejskiego.

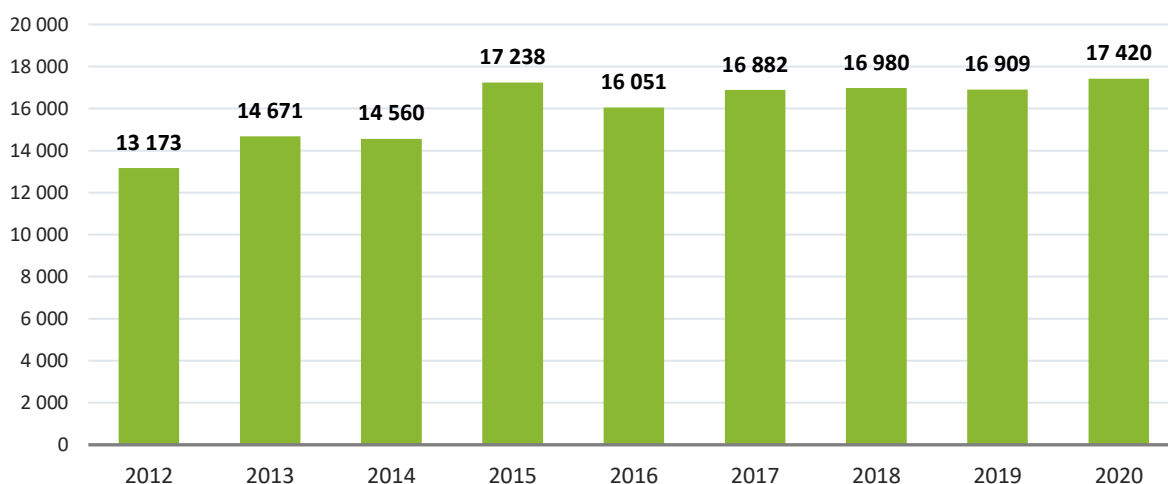
Szkoły w Gminie Biłgoraj posiadają dobrą bazę do prowadzenia zajęć dydaktycznych. Poprawie ulega zarówno stan techniczny budynków, jak również wyposażenie szkół w nowoczesne pomoce dydaktyczne oraz niezbędną infrastrukturę w zakresie TIK. Nowoczesny sprzęt pozwala na wykorzystywanie w codziennej pracy z uczniami, nowatorskich technik nauczania i programów multimedialnych. Nauczyciele systematycznie korzystają z możliwości podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych, co wpływa na jakość świadczonych usług edukacyjnych. W szkołach prowadzone są zajęcia pozalekcyjne dla uczniów, w tym rozwijające uzdolnienia uczniów, koła zainteresowań i koła przedmiotowe. Istotnym czynnikiem wpływającym na jakość nauczania jest także **liczba uczniów w oddziale**. Pod tym względem sytuacja w Gminie Biłgoraj jest korzystna – w 2019 r. oddziały w szkołach podstawowych średnio liczyły 11 uczniów wobec 19 w gminie miejskiej Biłgoraj, 14 w powiecie biłgorajskim oraz 15 w województwie lubelskim. Na podstawie analizy wyników uczniów z egzaminu ósmoklasisty w 2019 roku w powiatach i gminach województwa lubelskiego, opublikowanych przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Krakowie można stwierdzić, wyniki uczniów szkół podstawowych z Gminy Biłgoraj były zbliżone lub wyższe do średniej powiatowej i wojewódzkiej, lecz jednocześnie niższe od wyników osiągniętych przez

uczniów szkół z terenu gminy miejskiej Biłgoraj. Biorąc pod uwagę powyższe konieczne są dalsze działania poprawiające jakość kształcenia w szkołach gminnych i wzbogacających ofertę edukacyjną dla uczniów.

OCHRONA ZDROWIA I POMOC SPOŁECZNA

Podstawowa opieka zdrowotna stanowi ważny szczebel w systemie ochrony zdrowia – to od jej skuteczności w ogromnym stopniu zależy efektywność całego procesu leczenia pacjenta i sprawność systemu opieki medycznej. Na terenie Gminy Biłgoraj działalność prowadzi jedna przychodnia lekarska - Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Ośrodek Zdrowia w Soli oraz jeden punkt apteczny. Ze względu na łatwy dostęp do miasta, mieszkańcy gminy korzystają z usług medycznych w Biłgoraju.

Według danych GUS w 2019 r. w przychodni udzielono 17 420 **porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej**. Na przestrzeni ostatnich dziewięciu lat liczba porad lekarskich udzielonych na terenie Gminy Biłgoraj zwiększyła się o 4 247 (32,2%). Rosnąca liczba udzielonych porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej może być zjawiskiem pozytywnym, związanym ze wzrostem świadomości w zakresie profilaktyki. Z drugiej strony w związku z tym, że korzystanie z porad może określać poziom zdrowia społeczeństwa, nie można również wykluczyć, że wzrost tej liczby związany jest z pogarszającym się stanem zdrowia mieszkańców. Wzrost liczby udzielonych porad w 2020 r. może być również następstwem wprowadzeniem szczególnych rozwiązań świadczenia usług medycznych w podstawowej opiece medycznej w formie teleporad.

Wykres 27. Liczba porad udzielonych w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2012-2020 (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Działania prowadzone w zakresie **pomocy społecznej** mają na celu umocnienie poczucia bezpieczeństwa socjalnego osób i rodzin oraz udzielanie im pomocy w przypadku trudnej sytuacji życiowej, której nie są w stanie przezwyciężyć przy wykorzystaniu własnych środków, możliwości i uprawnień. Obowiązek realizacji zadań pomocy społecznej spoczywa na jednostkach samorządu terytorialnego oraz organach administracji rządowej w zakresie przewidzianym ustawą o pomocy społecznej. Realizacją zadań z zakresu pomocy społecznej, na terenie Gminy Biłgoraj, zajmuje się **Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Biłgoraju**, który działa na podstawie ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej. Ustawa ta nakłada na gminę obowiązek świadczenia następujących form pomocy i wsparcia:

- przyznawanie i wypłacanie zasiłków stałych osobom samotnie gospodarującym jak również osobom w rodzinie,
- przyznawanie i wypłacanie zasiłków okresowych, w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień do świadczeń z innych systemów zabezpieczenia społecznego,
- przyznawanie i wypłacanie zasiłków celowych,
- udzielenie schronienia, zapewnienia zasiłku oraz niezbędnego ubrania osobom tego pozbawionym,
- dożywianie dzieci,
- sprawienie pogrzebu,
- realizacji indywidualnego programu wychodzenia z bezdomności,
- realizacji indywidualnego programu zatrudnienia socjalnego,
- prowadzenie i zapewnienie miejsc w domach pomocy społecznej i ośrodkach wsparcia,

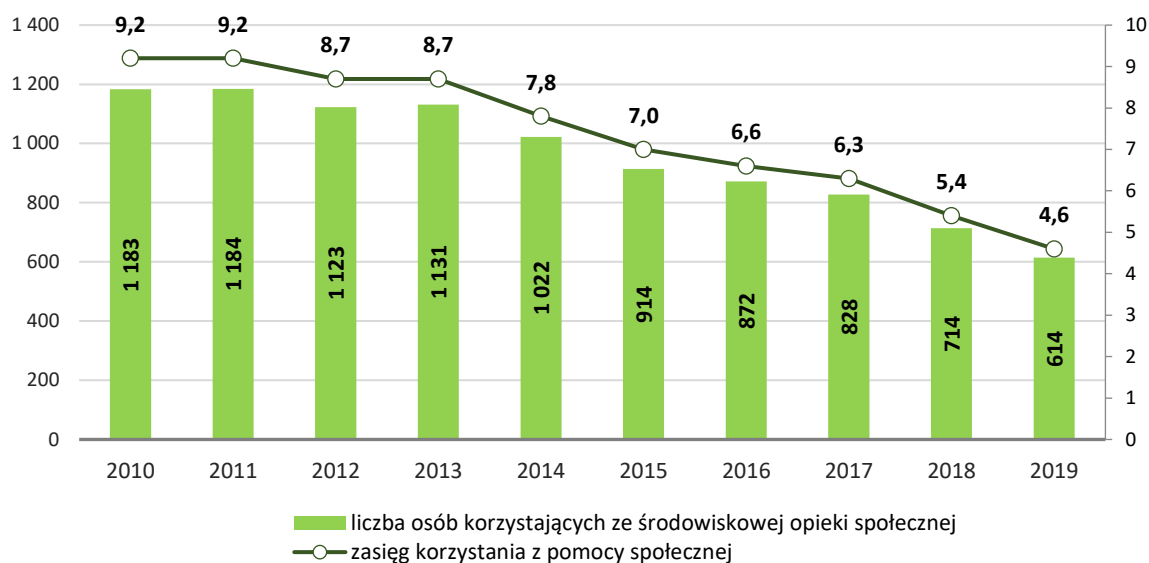
W ramach zadań własnych, Gmina zobowiązana jest także do prowadzenia pracy socjalnej, organizowania i świadczenia usług opiekuńczych, w tym specjalistycznych, w miejscu zamieszkania, z wyłączeniem specjalistycznych usług opiekuńczych dla osób z zaburzeniami psychicznymi, kierowania do domów pomocy społecznej i ponoszenia odpłatności za pobyt mieszkańca w tym domu, prowadzenia i zapewnienia miejsc w mieszkaniach chronionych.

W 2019 r. na terenie Gminy Biłgoraj ze środowiskowej pomocy społecznej skorzystało 235 gospodarstw domowych, w tym 163 gospodarstwa z dochodem poniżej kryterium dochodowego⁸. **Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej** wyniosła 614 osób i była o 569 osób mniejsza niż w 2010 r. (48,1%).

---

⁸ Prawo do świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej przysługuje W 2019 r. kwota tego kryterium dla osoby w rodzinie wynosiła 528 zł, a dla osoby samotnie gospodarującej 701 zł.

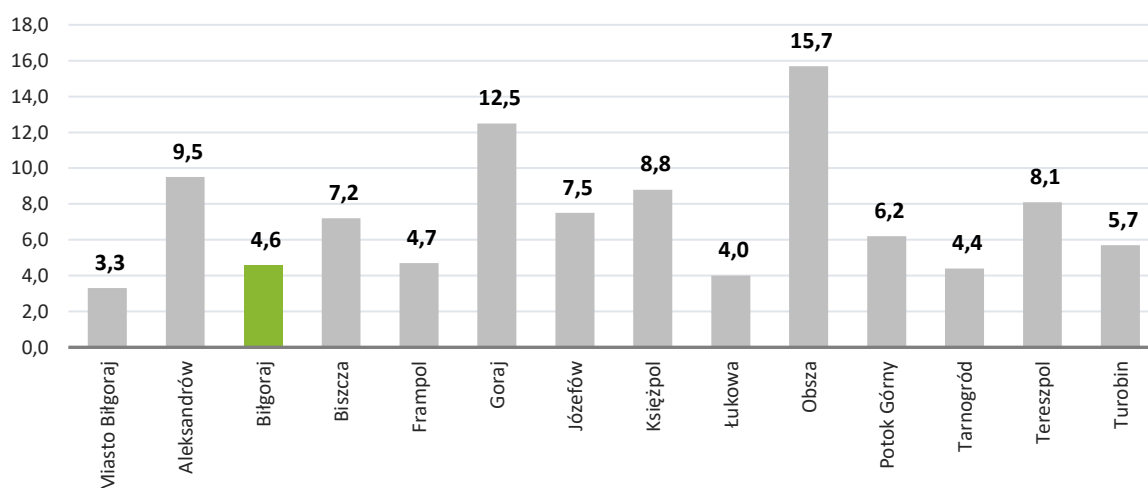

Wykres 28. Liczba beneficjentów oraz zasięg korzystania z pomocy społecznej w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby, %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział beneficjentów w ogólnej liczbie ludności na terenie Gminy Biłgoraj zmniejszył się o 4,6 pkt proc. w stosunku do roku 2010 i wyniósł 4,6% (wobec 4,7% w powiecie biłgorajskim oraz województwie lubelskim). Należy również podkreślić, że w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego Gmina Biłgoraj wyróżnia się bardzo niską wartością przedmiotowego wskaźnika – w 2019 r. zasięg korzystania z pomocy społecznej był niższy jedynie w Tarnogrodzie (4,4%), Łukowej (4,0%) oraz Biłgoraju (3,3%).

Wykres 29. Zasięg korzystania z pomocy społecznej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Najczęstszą przyczyną przyznawania pomocy społecznej w Gminie Biłgoraj zarówno pod względem liczby rodzin, jak i liczby osób korzystających ze świadczeń było ubóstwo. Rodziny

korzystające ze wsparcia z powodu ubóstwa stanowiły 35,2% ogółu przyznanych świadczeń w gminnym ośrodku pomocy społecznej. Na drugim miejscu pod względem liczby korzystających ze wsparcia znajduje się bezrobocie (19,9% rodzin) oraz niepełnosprawność (18,5% rodzin).

W 2019 r. na obszarze Gminy Biłgoraj ze **świadczeń rodzinnych na dzieci** skorzystały 632 rodziny, a liczba dzieci na które przyznano zasiłek rodzinny wyniosła 1 294. Według danych GUS w ostatnim dziesięcioleciu liczba rodzin otrzymujących zasiłki rodzinne na dzieci na obszarze gminy spadła o 261 rodzin, co stanowi 29,2% liczby rodzin otrzymujących takie zasiłki w roku 2010. Analizując udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (tj. w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym) należy zauważyć, iż choć w ostatnim dziesięcioleciu wartość tego wskaźnika zmalała, to i tak rokrocznie wartość dla Gminy Biłgoraj była wyższa od wartości dla powiatu biłgorajskiego i całego województwa lubelskiego. W 2019 r. blisko połowa osób w wieku przedprodukcyjnym (45,2%) na terenie gminy była objęta wsparciem w ramach zasiłku rodzinnego.

Do głównych form wsparcia osób starszych w ramach usług społecznych należą usługi opiekuńcze. Usługi opiekuńcze są organizowane i świadczone przez Gminę Biłgoraj na jej terenie (jako zadanie własne gminy z zakresu pomocy społecznej o charakterze obowiązkowym). Realizacja usług opiekuńczych odbywa się w miejscu zamieszkania osoby starszej i w jej najbliższym otoczeniu. Postępujący proces starzenia się populacji, zwiększający się udział osób starszych w społeczeństwie (w tym osób niesamodzielnych), zmiany w tradycyjnym modelu rodziny (odejście od modelu rodziny wielopokoleniowej, wzrastająca liczba rodzin niepełnych) oraz niewysoki status ekonomiczny seniorów, w szczególności osób samotnych, sprawiają, że usługi opiekuńcze świadczone w miejscu zamieszkania ze strony gminy to forma usług społecznych o coraz większym zasięgu i znaczeniu społecznym.

Od 2019 r. na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonuje **Dzienny Dom "Senior +" w Bukowej**. Dom powstał w ramach realizacji Wieloletniego Programu "Senior+" na lata 2015-2020, przy współfinansowaniu ze środków Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Bieżące funkcjonowanie placówki współfinansowane jest ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. Na realizację 3-letniego projektu pn. „Dzienny Dom „Senior+” w Gminie Biłgoraj” gmina otrzymała dotację w wysokości 1 915 931 zł. Placówka gwarantuje osobom starszym warunki do spotkań towarzyskich i samodzielnej organizacji czasu wolnego oraz podstawowe usługi opiekuńcze. Placówka zapewnia seniorom m. in.: usługi zwiększające aktywność ruchową, warsztaty edukacyjne, zajęcia komputerowe, terapię zajęciową, muzykoterapię, zajęcia rekreacyjno-towarzyskie, imprezy integracyjne, wycieczki, zajęcia z psychologiem, porady prawne oraz inne formy aktywności dostosowane do potrzeb i możliwości uczestników.

W gminie funkcjonuje, prowadzony przez Powiat Biłgorajski, **Dom Pomocy Społecznej w Teodorówce**. To placówka stacjonarna dla osób niepełnosprawnych intelektualnie: dorosłych dzieci i młodzieży. W Domu Pomocy Społecznej w Teodorówce mieszka 151 osób

niepełnosprawnych intelektualnie. Dom świadczy m.in. usługi bytowe (tj. zapewnia miejsce zamieszkania, wyżywienie, odzież) oraz usługi społeczne: opiekuńcze (polegające na udzielaniu pomocy w podstawowych czynnościach życiowych, pielęgnacji, pomocy w załatwianiu spraw osobistych, utrzymywanie kontaktu z rodzinami mieszkańców), wspomagające (polegające na podnoszeniu sprawności i aktywności mieszkańców poprzez udział w zajęciach pracowni terapii zajęciowej oraz w zabiegach rehabilitacyjnych), edukacyjne (zapewnienie możliwości realizowania obowiązku szkolnego dla dzieci i młodzieży), religijne i kulturalne. Ponadto na terenie Gminy Biłgoraj od 2009 r. funkcjonuje **Placówka Wsparcia Dziennego „Skrzydła” w Bukowej**, z filią w Gromadzie i Woli Dereźniańskiej. Realizuje ona Program Umacniania Rodziny w Gminie Biłgoraj. Jest to program dedykowany rodzinom zmagającym się z problemami społeczno-psychologicznymi: bezrobociem, ubóstwem, uzależnieniami, samotnym rodzicielstwem, zaburzeniami psychicznymi, przemocą w rodzinie oraz niewydolnością wychowawczą, które często są powielane z pokolenia na pokolenie. Rodziny objęte pomocą w ramach programu charakteryzuje niski poziom umiejętności rodzicielskich, który może skutkować odseparowaniem dziecka od rodziców.

GOSPODARKA MIESZKANIOWA

Według stanu na 31 grudnia 2019 r. **zasoby mieszkaniowe** Gminy Biłgoraj liczyły 3 774 mieszkania o łącznej powierzchni użytkowej wynoszącej 362 814 m², w których znajdowało się 16 130 izb. Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania wynosiła 96,1 m². W porównaniu do 2010 r. liczba mieszkań na terenie gminy zwiększyła się o 512 (15,7%), jednocześnie ich łączna powierzchnia zwiększyła się o 63 454 m² (21,2%). Wskaźnik liczby mieszkań na 1 000 mieszkańców, stanowiący statystyczną miarę dostępności mieszkań, wzrósł pomiędzy 2010 a 2019 r. z 252,8 do 282,6, lecz i tak jest wyraźnie niższy od wartości dla powiatu biłgorajskiego – 318,9 i województwa lubelskiego – 373,6. W 2019 r. oddano do użytkowania 128 mieszkań - deweloperzy przekazali do eksploatacji 70 mieszkań, natomiast inwestorzy indywidualni – 53.

Powolna poprawa sytuacji ma miejsce zarówno w zakresie zwiększania liczby i powierzchni mieszkań, jak i ich **wyposażenia w podstawowe instalacje**. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę wynosi obecnie 27,2 m² powierzchni użytkowej mieszkania, wobec 23,2 m² w 2010 r. Ponadto, z danych GUS wynika, że w 2019 r. 93,2% mieszkań na terenie gminy wyposażonych było w wodociąg (wobec 92,0% w 2010 r.), 81,7% ustęp spłukiwany (wobec 78,3% w 2010 r.), 78,3% w łazienkę (wobec 74,6% w 2010 r.), 68,0% w centralne ogrzewanie (wobec 62,7% w 2010 r.), natomiast jedynie 10,1% w gaz sieciowy (wobec 8,3% w 2010 r.). Rosnący odsetek mieszkań wyposażonych w te instalacje wskazuje na poprawę warunków mieszkaniowych ludności gminy, jednak nadal w porównaniu do obszarów miejskich oraz średniej dla województwa lubelskiego utrzymują się znaczące dysproporcje w wyposażeniu mieszkań w podstawowe instalacje.

KULTURA

Instytucje kultury prowadzą wielokierunkową działalność społeczno-kulturalną, integrują poszczególne przedsięwzięcia kulturalne, a przygotowując zróżnicowane oferty skierowane do ludzi w każdym wieku, kreują postawy aktywnego uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnym danej społeczności. Ponadto instytucje te zapewniają, zwłaszcza dzieciom i młodzieży, atrakcyjne formy wypełnienia wolnego czasu. W Gminie Biłgoraj działalność kulturalną prowadzą przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju, Gminna Biblioteka Publiczna w Biłgoraju z siedzibą w Soli wraz z filiami w Dąbrowicy, Bukowej, Hedwiżynie, Dereźni, Korytkowie Dużym oraz remizo – świetlice.

Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju służy zaspokojeniu potrzeb zbiorowych mieszkańców gminy w zakresie upowszechniania kultury, prowadzenia zespołów i kół zainteresowań, kultywowania tradycji ludowych regionu, sprawowania opieki i promocji nad amatorskim ruchem artystycznym i twórczością regionalną. Jest inicjatorem działań kulturalnych na terenie gminy, animatorem lokalnego środowiska i pomysłodawcą wielu artystycznych przedsięwzięć. Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju zrzesza pod swoją opieką 16 zespołów: śpiewaczych i obrzędowo – śpiewaczych, w tym zespół dziewczęcy, chór i kapelę ludową. Ośrodek współpracuje również z twórcami ludowymi, którzy kultywują ginące rzemiosła i umiejętności, takie jak łubiarstwo, toczenie gromnic z wosku, wyrób drewnianych łyżek, palm i pisanek wielkanocnych.

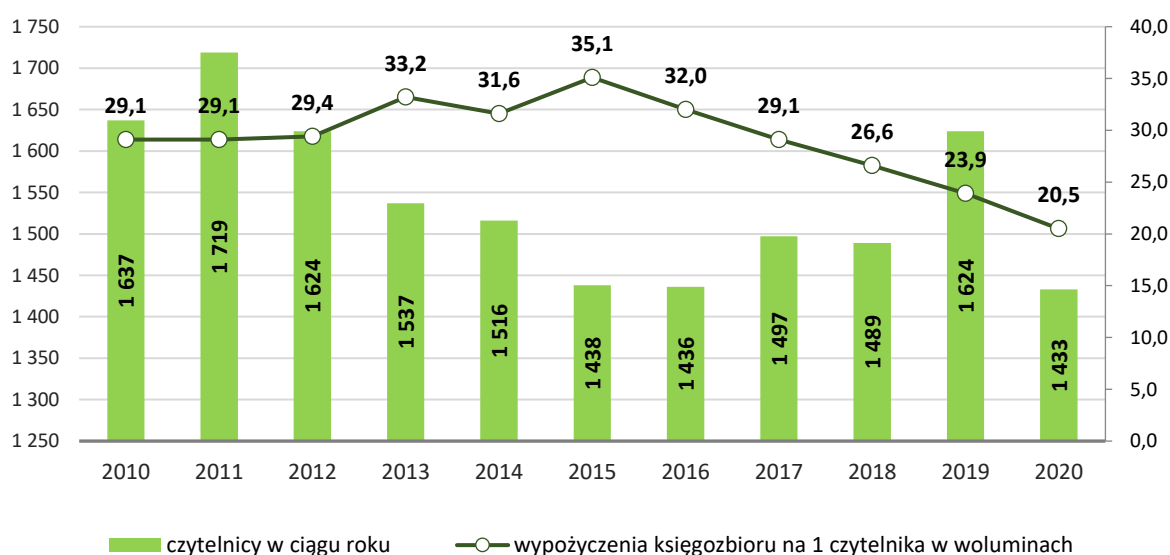
Oprócz codziennej działalności kulturalnej, GOK organizuje szereg imprez cyklicznych, do których należy zaliczyć: Gminny Przegląd Kolęd i Pastorałek w Hedwiżynie, Gminny Dzień Kobiet na Ludowo, Koncert Pieśni Pasyjnej i Pokutnej Chórów Ziemi Biłgorajskiej w Korytkowie Dużym, Turniej Wsi w Okrągłym, Festiwal Sztuki Lokalnej „Biłgorajska Nuta” w Dylach, Piknik Rodzinny „Tradycja i Współczesność” w Dąbrowicy, Bukowskie Jagodzianki w Bukowej, Lato na Żurawinowym Szlaku w Ciosmach, Dożynki Gminno – Parafialne, Jesienna Biesiada Kulturalna czy Piknik Historyczny w Brodziakach. Konkursy cyklicznie organizowane przez placówkę to Międzyszkolne Konfrontacje Teatralne w Smółsku, Eliminacje Gminne Konkursu Recytatorskiego „Przebudzeni do życia”, Małego Konkursu Recytatorskiego i Jesiennego Konkursu Recytatorskiego oraz Konkursy Wielkanocny i Bożonarodzeniowy.

Od 2012 r. Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju jest wydawcą Kwartalnika Gminy Biłgoraj Kultura. Inne wydawnictwa GOK w Biłgoraju to dwa śpiewniki z płytami - Kapeli Ludowej „Krążałka „Hej od Biłgoraja” i Zespołu Śpiewaczego z Rudy Solskiej „Dolo, moja dolo ...”, dwie monografie filmowe: „Jasio konie poił” o Zespole Śpiewaczym z Rudy Solskiej (nagrodzony w Ogólnopolskim Konkursie na najciekawsze wydarzenie folklorystyczne 2010 roku Oskarem Ludowym w kategorii wydawnictwa) i „Jarzębina” (historia zespołu śpiewaczo-obrzędowego „Jarzębina” z Bukowej), dwa zestawy płyt nagrane przez Zespół Folkowy „Podkowa” i Kapelę Ludową „Krążałka”: „Jasio konie poił” z utworami ludowymi i „Zaśpiewajmy kolędę...” z kolędami i pastorałkami, płyty CD: „ Ej kolęda kolęda” - Kapela Ludowa „Krążałka”, „Przy starym młynie” – wybrane piosenki ludowe w wykonaniu zespołów działających na terenie Gminy Biłgoraj, „Baby z kopytem” – Zespół Śpiewaczy z Rudy Solskiej i Zespół Folkowy

„Podkowa”, Zespół śpiewaczy – obrzędowy „Jarzębina” z towarzyszeniem Kapeli Ludowej „Krażałka”, Męski Zespół Śpiewaczy z Bukowej z towarzyszeniem Kapeli Ludowej „Krażałka”, film: „Tradycyjne rzemiosła i umiejętności w Gminie Biłgoraj”. Publikacje wydane przez GOK w Biłgoraju to: „Jarzębina” z Bukowej – 40 lat z kulturą ludową Ziemi Biłgorajskiej”, „Wspomnienia” Wojciech Malec, „Zabrali nam dzieciństwo – wspomnienia wojenne mieszkańców podbiłgorajskich wsi” cz. I, II, III, współudział w realizacji: płyta CD: Erotyki Ludowe –Makaruk Zespół Śpiewaczy z Rudy Solskiej oraz „Partyzancka Mapa Puszczy Solskiej” cz. I i cz.2.

Dalszy rozwój działalności Gminnego Ośrodka Kultury w Biłgoraju będzie zależał między innymi od ograniczenia występujących problemów związanych z zapewnieniem odpowiedniej bazy lokalowej dla ćwiczących zespołów, zwiększeniem ilości kadry instruktorskiej oraz wyposażeniem ośrodka w niezbędny sprzęt do organizowania imprez plenerowych.

Ważną rolę w szerzeniu działalności kulturalno-oświatowej w gminie pełnią **placówki biblioteczne**. Na terenie gminy działa 6 placówek bibliotecznych - Gminna Biblioteka Publiczna w Biłgoraju z siedzibą w Soli oraz 5 filii bibliotecznych: w Dąbrowicy, Bukowej, Hedwizynie, Dereźni, Korytkowie Dużym. Biblioteki publiczne dysponowały księgozbiorem składającym się z 28 470 woluminów. W placówkach bibliotecznych na terenie gminy w 2020 r. było zarejestrowanych 1 433 czytelników, co stanowi jedynie 10,7% mieszkańców gminy. Biorąc pod uwagę lata 2010-2020 liczba czytelników na terenie Gminy Biłgoraj spadła o 204 osoby (12,5%). Pomimo opisanego spadku w 2020 r. czytelnictwo, mierzone liczbą wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach, w Gminie Biłgoraj osiągnęło wartość 20,5 i było na wyższym poziomie niż wartość ww. wskaźnika dla powiatu biłgorajskiego (19,4) oraz województwa lubelskiego (16,5 wypożyczeń książek na czytelnika).

Wykres 30. Liczba czytelników oraz czytelnictwo w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby, szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Ważną funkcję kulturalną w życiu mieszkańców gminy pełnią również **remizo-świetlice strażackie**, funkcjonujące przy jednostkach Ochotniczych Straży Pożarnych. Na terenie gminy funkcjonuje 17 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, spośród których dwie jednostki włączone są do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (w Smółsku oraz Soli). Oprócz wypełniania ważnych zadań z zakresu bezpieczeństwa publicznego, strażnice są zwykle najważniejszym centrum życia kulturalnego na wsi. Stanowią też doskonałe narzędzie do mobilizowania (szczególnie młodych ludzi) do aktywności społecznej. Obiektem ważnym pod względem infrastruktury kulturalnej jest rozbudowana i zmodernizowana remizo – świetlica w Nadrzeczu, pełniąca funkcję ośrodka popularyzującego treści związane z dziedzictwem kulturalno-przyrodniczym gminy Biłgoraj.

SPORT I REKREACJA

W Gminie Biłgoraj **baza sportowo-rekreacyjna** jest stale rozbudowywana i dostosowywana do potrzeb mieszkańców. Obecnie zajęcia sportowe w szkołach podstawowych są prowadzone na czterech salach gimnastycznych w miejscowościach: Gromada, Dąbrowica, Dereźnia Solska, Smółsko Duże, boiskach wielofunkcyjnych w miejscowościach: Bukowa, Dąbrowica, Dereźnia Solska, Gromada, Hedwiżyn i wielofunkcyjnych kompleksach boisk sportowych „Moje Boisko – Orlik 2012” w Soli i Korytkowie Dużym. Stan wyposażenia szkół podstawowych w obiekty sportowe prezentuje poniższa tabela.

Tabela 6. Stan wyposażenia szkół podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj w obiekty sportowe

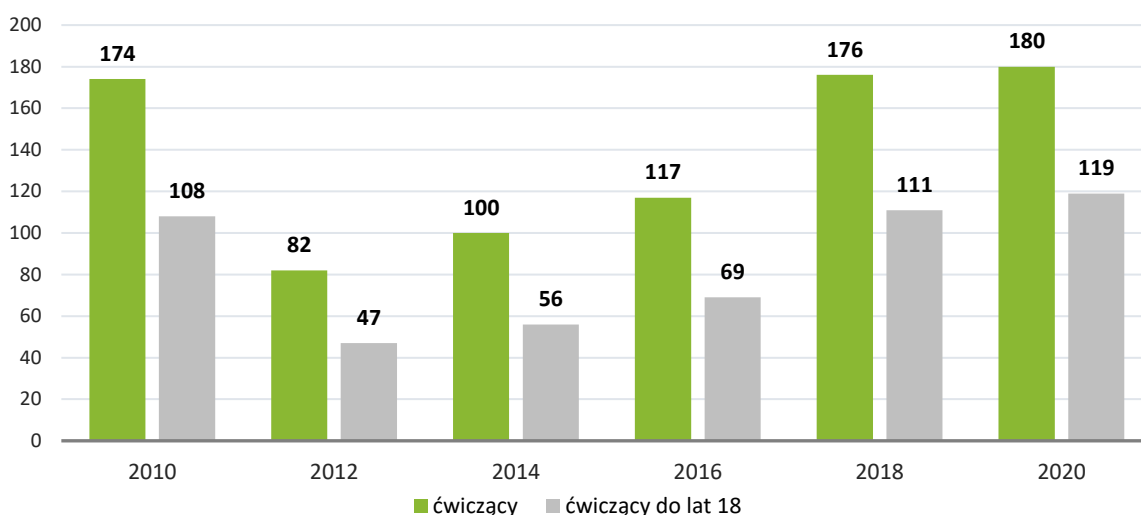
Szkoła	Posiadana przez szkoły infrastruktura sportowa	
	Sale gimnastyczne	Boiska sportowe
Szkoła Podstawowa w Starym Bidaczowie	Sala gimnastyczna zastępcza	Boisko przyszkolne o nawierzchni naturalnej
Szkoła Podstawowa w Bukowej	Sala gimnastyczna zastępcza	Boisko wielofunkcyjne
Szkoła Podstawowa w Dąbrowicy	Sala gimnastyczna wymiarowa	Boisko wielofunkcyjne
Szkoła Podstawowa w Dereźni Solskiej	Sala gimnastyczna wymiarowa	Boisko wielofunkcyjne
Szkoła Podstawowa w Gromadzie	Sala gimnastyczna wymiarowa	Brak boiska przyszkolnego, boisko wielofunkcyjne oddalone od szkoły
Szkoła Podstawowa w Hedwiżynie	Sala gimnastyczna zastępcza	Boisko wielofunkcyjne
Szkoła Podstawowa w Korczowie	Sala gimnastyczna zastępcza	Brak boiska
Szkoła Podstawowa w Korytkowie Dużym	Sala gimnastyczna zastępcza	Kompleks boisk sportowych „Moje Boisko – Orlik 2012”
Szkoła Podstawowa w Smółsku	Sala gimnastyczna wystarczająca	Boisko przyszkolne o nawierzchni naturalnej

Szkoła Podstawowa w Soli	Sala gimnastyczna w przebudowie	Kompleks boisk sportowych „Moje Boisko – Orlik 2012”
Szkoła Podstawowa w Woli Dereźniańskiej	Brak sali gimnastycznej	Boisko przyszkolne o nawierzchni naturalnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gminy Biłgoraj.

Boiska przyszkolne, w tym boiska wielofunkcyjne, są obiektami, z których korzystać mogą wszyscy zainteresowani uprawianiem różnego rodzaju sportów. Powyższe zestawienie należy uzupełnić o inne obiekty sportowe: stadiony sportowe w Dereźni Solskiej i Soli (wraz z rozbudowanym placem i infrastruktura towarzyszącą) oraz boiska wiejskie o nawierzchni trawiastej w Bukowej, Ciosmach, Dylach, Gromadzie i Okrągłym.

Obiekty sportowe służą rozwojowi działalności zorganizowanych klubów sportowych. W roku 2020 na terenie Gminy Biłgoraj działały 4 kluby sportowe, w których łącznie ćwiczyło 180 osób, z czego znacząca większość, bo aż 119 osób, to osoby w wieku do lat 18. Warto zauważyć, że liczba ćwiczących w klubach sportowych na terenie Gminy Biłgoraj stale rośnie.

Wykres 31. Ćwiczący w klubach sportowych na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Ponadto na terenie gminy funkcjonuje infrastruktura rekreacyjna w postaci pięciu Otwartych Stref Aktywności składających się z siłowni zewnętrznych i placów zabaw. Otwarte Strefy Aktywności zlokalizowane są w Smółsku Dużym, Gromadzie, Hedwiżynie, Nadrzeczcu, Majdanie Gromadzkim. Do infrastruktury rekreacyjnej należy włączyć również place zabaw, które znajdują się przy każdej szkole i w prawie każdej miejscowości gminnej, oraz siłownie zewnętrzne. Obiekty te często budowane w ramach funduszy sołeckich.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- Wychowanie przedszkolne w Gminie Biłgoraj realizuje pięć szkół podstawowych oraz jedno przedszkole, których organem prowadzącym jest gmina. Ponadto w szkołach podstawowych prowadzonych przez Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Biłgoraju funkcjonuje pięć oddziałów przedszkolnych.
- W 2019 r. wskaźnik upowszechnienia edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-6 lata w Gminie Biłgoraj wyniósł 59,0%, wobec 91,5% w powiecie biłgorajskim oraz 87,7% w województwie lubelskim. Jest to najniższy odsetek we wszystkich gminach powiatu biłgorajskiego. Jednocześnie należy zauważyć, że w gminie miejskiej Biłgoraj zaobserwowano ponad 100% upowszechnienie edukacji przedszkolnej (136,8%), co oznacza, że ośrodki funkcjonujące na terenie miasta obejmują edukacją przedszkolną dzieci z terenów spoza miejsca ich zameldowania, w tym przede wszystkim z Gminy Biłgoraj.
- Na obszarze Gminy Biłgoraj w 2019 r. funkcjonowało 11 szkół podstawowych (w tym 5 prowadzonych przez Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Biłgoraju), do których uczęszczało łącznie 978 uczniów. W latach 2010-2019 obserwowano fluktuację liczby uczniów w szkołach podstawowych, spowodowaną zarówno reformą edukacji, jak i zachodzącymi zmianami demograficznymi. Wpływ na liczbę uczniów podejmujących naukę w szkołach podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj ma również jej bezpośrednie sąsiedztwo z miastem powiatowym – pomimo iż sieć szkolnictwa na terenie gminy zaspokaja potrzeby mieszkańców, duża rzesza uczniów podejmuje naukę w mieście.
- W 2019 r. współczynnik skolaryzacji brutto (relacja liczby osób uczących się na danym poziomie kształcenia niezależnie od wieku do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania) dla szkół podstawowych w Gminie Biłgoraj osiągnął wartość 77,8%, wobec 107,7% w gminie miejskiej Biłgoraj. Co istotne od 2010 r. widać stałą tendencję wzrostu tego współczynnika w gminie miejskiej Biłgoraj i spadku na terenie Gminy Biłgoraj, co świadczy o większej atrakcyjności szkół w Biłgoraju również dla mieszkańców obszaru wiejskiego.
- Na podstawie analizy wyników uczniów z egzaminu ósmoklasisty w 2019 roku w powiatach i gminach województwa lubelskiego, opublikowanych przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Krakowie można stwierdzić, że wyniki uczniów szkół podstawowych z Gminy Biłgoraj były zbliżone lub wyższe do średniej powiatowej i wojewódzkiej, lecz jednocześnie niższe od wyników osiągniętych przez uczniów szkół z terenu gminy miejskiej Biłgoraj. Biorąc pod uwagę powyższe konieczne są dalsze działania poprawiające jakość kształcenia w szkołach gminnych i wzbogacających ofertę edukacyjną dla uczniów.
- Na terenie Gminy Biłgoraj działalność prowadzi jedna przychodnia lekarska - Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Ośrodek Zdrowia w Soli oraz jeden punkt apteczny. Ze względu na łatwy dostęp do miasta, mieszkańcy gminy korzystają z usług medycznych w Biłgoraju.
- W 2019 r. na terenie Gminy Biłgoraj ze środowiskowej pomocy społecznej skorzystało 235 gospodarstw domowych, a liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej wyniosła 614 osób. Zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział beneficjentów w ogólnej liczbie ludności na terenie Gminy Biłgoraj zmniejszył się o 4,6 pkt proc. w

stosunku do roku 2010 i wynosił 4,6% (wobec 4,7% w powiecie biłgorajskim oraz województwie lubelskim). Należy również podkreślić, że w porównaniu do pozostałych gmin powiatu biłgorajskiego Gmina Biłgoraj wyróżnia się bardzo niską wartością przedmiotowego wskaźnika. Najczęstszą przyczyną przyznawania pomocy społecznej w Gminie Biłgoraj zarówno pod względem liczby rodzin, jak i liczby osób korzystających ze świadczeń były ubóstwo, bezrobocie oraz niepełnosprawność.

- Analizując udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (tj. w populacji osób w wieku przedprodukcyjnym) należy zauważyć, iż choć w ostatnim dziesięcioleciu wartość tego wskaźnika zmalała, to i tak rokrocznie wartość dla Gminy Biłgoraj była wyższa od wartości dla powiatu biłgorajskiego i całego województwa lubelskiego. W 2019 r. blisko połowa osób w wieku przedprodukcyjnym (45,2%) na terenie gminy była objęta wsparciem w ramach zasiłku rodzinnego.
- Wskaźnik liczby mieszkań na 1 000 mieszkańców, stanowiący statystyczną miarę dostępności mieszkań, wzrósł pomiędzy 2010 a 2019 r. z 252,8 do 282,6, lecz i tak jest wyraźnie niższy od wartości dla powiatu biłgorajskiego – 318,9 i województwa lubelskiego – 373,6. W gminie obserwuje się duże zapotrzebowanie na nowe tereny budowlane, co jest głównie wynikiem związków funkcjonalno-przestrzennych z miastem.
- W ciągu ostatnich lat można zaobserwować powolną poprawę sytuacji w zakresie zwiększania liczby i powierzchni mieszkań, jak i ich wyposażenia w podstawowe instalacje. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na jedną osobę wynosi obecnie 27,2 m² powierzchni użytkowej mieszkania, wobec 23,2 m² w 2010 r. Rośnie również odsetek mieszkań wyposażonych w podstawowe instalacje, co wskazuje na poprawę warunków mieszkaniowych ludności gminy, jednak nadal w porównaniu do obszarów miejskich oraz średniej dla województwa lubelskiego utrzymują się znaczące dysproporcje w wyposażeniu mieszkań.
- W Gminie Biłgoraj działalność kulturalną prowadzą przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju, Gminna Biblioteka Publiczna w Biłgoraju z siedzibą w Soli wraz z filiami w Dąbrowicy, Bukowej, Hedwiżynie, Dereźni, Korytkowie Dużym oraz remizo – świetlice.
- Gminny Ośrodek Kultury w Biłgoraju jest inicjatorem działań kulturalnych na terenie gminy, animatorem lokalnego środowiska i pomysłodawcą wielu artystycznych przedsięwzięć. Zrzesza pod swoją opieką 16 zespołów: śpiewaczych i obrzędowo – śpiewaczych, w tym zespół dziewczęcy, chór i kapelę ludową. Ośrodek współpracuje również z twórcami ludowymi, którzy kultywują ginące rzemiosła i umiejętności, takie jak łubiarstwo, toczenie gromnic z wosku, wyrób drewnianych łyżek, palm i pisanek wielkanocnych. Dalszy rozwój działalności Gminnego Ośrodka Kultury w Biłgoraju będzie zależał między innymi od ograniczenia występujących problemów związanych z zapewnieniem odpowiedniej bazy lokalowej dla ćwiczących zespołów, zwiększeniem ilości kadry instruktorskiej oraz wyposażeniem ośrodka w niezbędny sprzęt do organizowania imprez plenerowych.
- Ważną rolę w szerzeniu działalności kulturalno-oświatowej w gminie pełnią placówki biblioteczne. Na terenie gminy działa 6 placówek bibliotecznych - Gminna Biblioteka

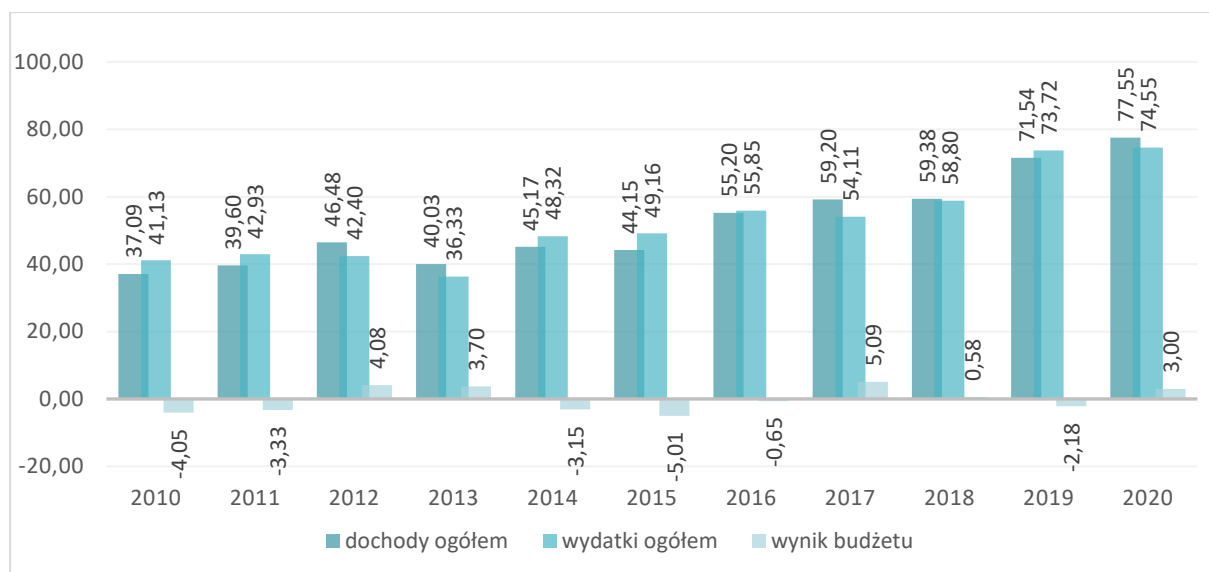
Publiczna w Biłgoraju z siedzibą w Soli oraz 5 filii bibliotecznych: w Dąbrowicy, Bukowej, Hedwiżynie, Dereźni, Korytkowie Dużym. Pomimo zaobserwowanego w latach 2010-2020 spadku liczby czytelników, w 2020 r. czytelnictwo, mierzone liczbą wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach, w Gminie Biłgoraj osiągnęło wartość 20,5 i było na wyższym poziomie niż wartość ww. wskaźnika dla powiatu biłgorajskiego (19,4) oraz województwa lubelskiego (16,5).

- W celu zrównoważonego rozwoju gminy należy chronić wszelkie przejawy działalności kulturowej i kulturotwórczej, przetrwać tradycje obrzędowe, plastyczne, strój ludowy oraz współczesne formy kontynuacji tradycji lokalnych. W tym celu należy zapewnić możliwość rozwijania działalności znajdujących się na terenie gminy twórców ludowych (np. poprzez urządzenie przeglądów, festiwali, warsztatów), a także wspomagać inicjatywy istniejących ośrodków kulturalnych i innych organizacji (fundacji, stowarzyszeń).
- W Gminie Biłgoraj baza sportowo-rekreacyjna jest stale rozbudowywana i dostosowywana do potrzeb mieszkańców. Obejmuje ona sale gimnastyczne w szkołach podstawowych, boiska wielofunkcyjne, kompleksy boisk sportowych, stadiony sportowe oraz boiska wiejskie o nawierzchni trawiastej. Obiekty sportowe służą rozwojowi działalności zorganizowanych klubów sportowych. W roku 2020 na terenie Gminy Biłgoraj działały 4 kluby sportowe, w których łącznie ćwiczyło 180 osób. Warto zauważyć, że liczba ćwiczących w klubach sportowych na terenie Gminy Biłgoraj stale rośnie. Ponadto na terenie gminy funkcjonuje infrastruktura rekreacyjna w postaci pięciu Otwartych Stref Aktywności składających się z siłowni zewnętrznych i placów zabaw.

JAKOŚĆ ZARZĄDZANIA I KAPITAŁ SPOŁECZNY

STRUKTURA BUDŻETU I SYTUACJA FINANSOWA

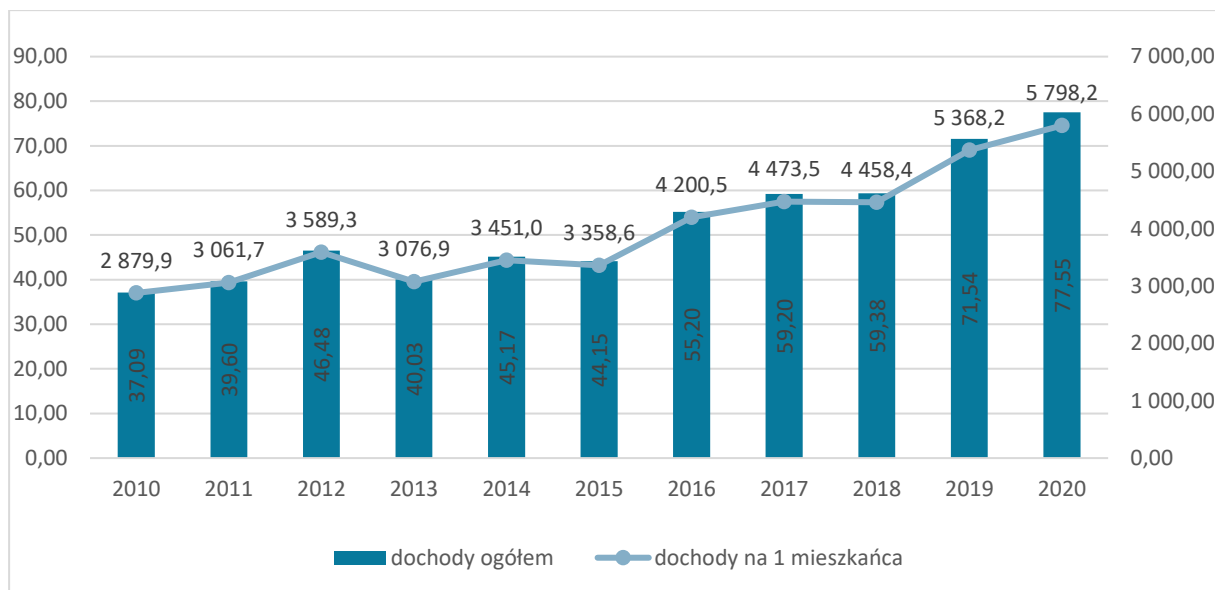
Wielkość dochodów oraz struktura wydatków jednostek samorządu terytorialnego świadczy o ich zdolności do inwestowania. W 2020 r. **dochody** Gminy Biłgoraj wyniosły 77 545 259,84 zł, a **wydatki** osiągnęły kwotę 74 546 554,80 zł. Wynik budżetu oszacowany został na kwotę 2 998 705,05 zł. W okresie 2010–2020 dochody i wydatki gminy wykazywały trend wzrostowy. Gmina w większości lat budżetowych analizowanego przedziału czasowego wykazywała ujemny wynik liczony jako różnica między całkowitymi dochodami i wydatkami budżetowymi. Dodatni wynik zanotowano w latach 2012, 2013, 2017 i 2018 i 2020.

Wykres 32. Budżet Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

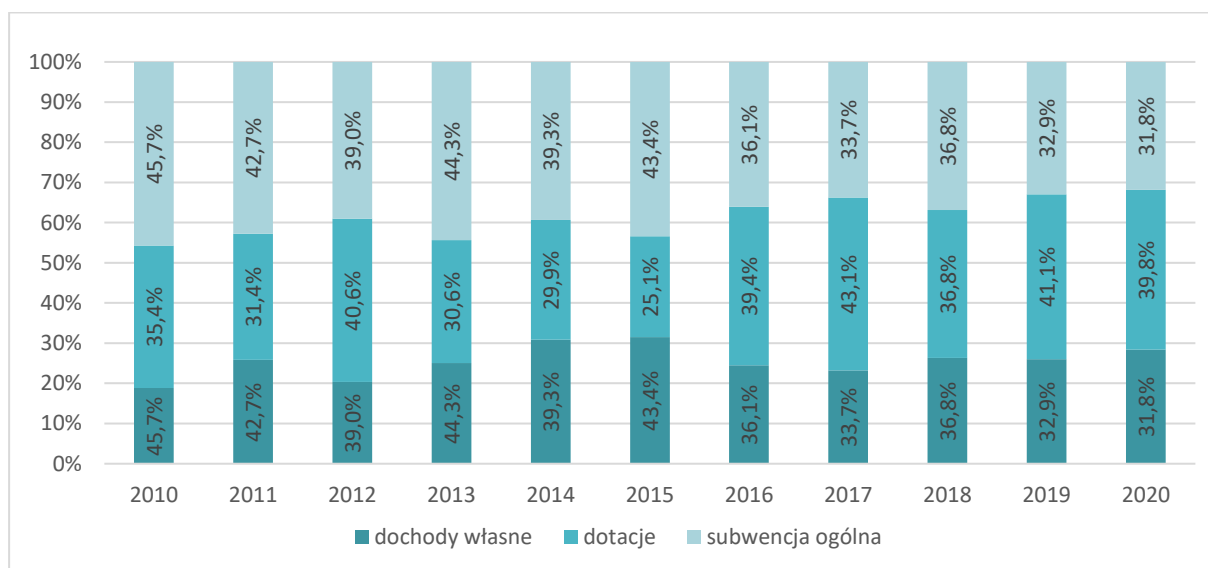
W ciągu ostatniej dekady można zaobserwować znaczący **wzrost dochodów** Gminy Biłgoraj – w odniesieniu do roku 2010 dochody wzrosły o 92,9% (34 454 679,75 zł). Ponadto, według danych GUS, średni **dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca** na terenie Gminy Biłgoraj w 2020 r. wyniósł 5 962,60 zł i był wyższy zarówno od dochodu *per capita* w powiecie biłgorajskim – 5 021,99 zł oraz w województwie lubelskim – 4 963,84 zł (dochody gmin bez miast na prawach powiatu). Ponadto zaobserwowano zdecydowany wzrost przedmiotowego wskaźnika w ostatnim dziesięcioleciu.

Wykres 33. Dochody Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W **strukturze dochodów** gminy w 2020 r. największy udział miały **dotacje**, tj. 39,8% (30 865 462,91 zł). **Subwencja ogólna** stanowiła 31,8% (24 682 515,00 zł), a **dochody własne** jedynie 26,0% (18 613 786,45 zł) dochodów ogółem.

Wykres 34. Struktura dochodów Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Struktura dochodów samorządu, a szczególnie udział dochodów własnych w dochodach ogółem, świadczy o kondycji finansowej jednostki samorządu terytorialnego, a także obrazuje samodzielność (autonomię) finansową i niezależność od transferów z budżetu państwa. Dochody własne stanowią bowiem wpływy z podatków, opłat, sprzedaży mienia komunalnego czy dzierżawy (tzw. dochody własne podstawowe), a także wpływy z tytułu udziału w podatkach od osób fizycznych (PIT) i prawnych (CIT), stanowiących dochody budżetu państwa.

To właśnie ta kategoria dochodów daje możliwość zmiany między innymi poziomu rozwoju infrastruktury społeczno-gospodarczej oraz poprawy warunków i poziomu życia społeczności lokalnej. Analiza struktury dochodów Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 wskazuje na **pogarszającą się sytuację finansową jednostki** od roku 2016. W roku tym, po wcześniejszym okresie wzrostu odsetka dochodów własnych, nastąpił znaczący spadek ich udziału. Jednocześnie, w tym samym okresie nastąpił wyraźnie zauważalny wzrost udziału dotacji w dochodach gminy.

Tabela 7. Struktura dochodów własnych Gminy Biłgoraj w 2020 r.

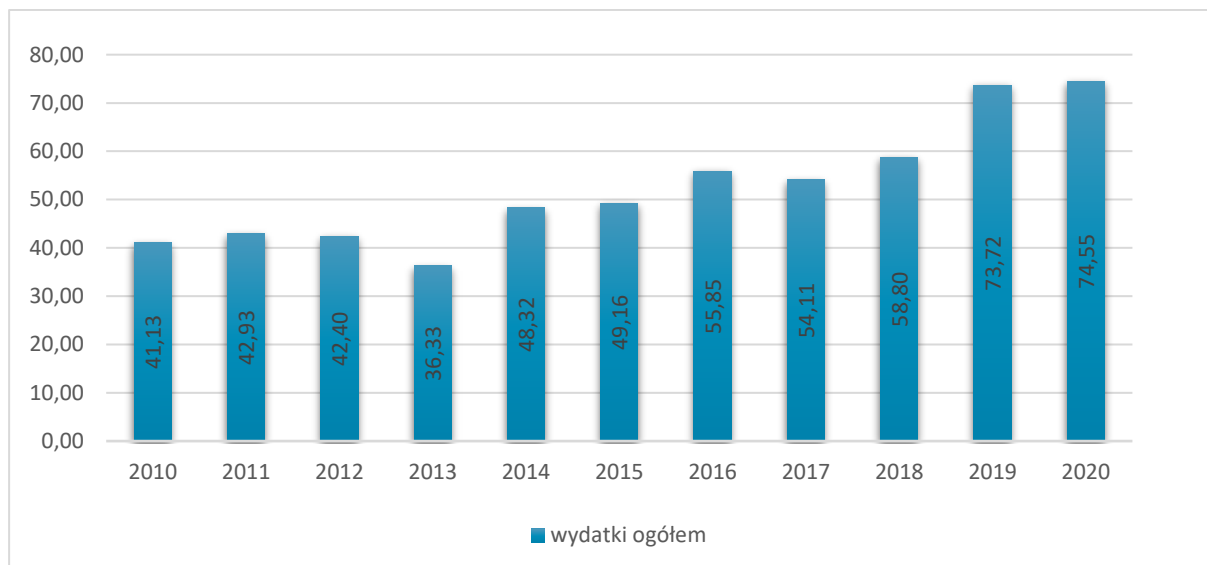
Dochody własne	Wartość (zł)	Udział (%)
podatek rolny	324 009,79	1,7%
podatek leśny	587 879,76	3,2%
podatek od nieruchomości	3 255 897,66	17,5%
podatek od środków transportowych	229 736,56	1,2%
podatek od spadków i darowizn	11 673,00	0,1%
podatek od czynności cywilnoprawnych	313 098,75	1,7%
podatek od działalności gospodarczej osób fizycznych, opłacany w formie karty podatkowej	1 580,58	0,0%
podatek dochodowy od osób fizycznych (PIT)	6 330 710,00	34,0%
podatek dochodowy od osób prawnych (CIT)	342 279,95	1,8%
wpływy z opłaty skarbowej	24 310,00	0,1%
wpływy z opłaty eksploatacyjnej	7 399,20	0,0%
wpływy z opłaty targowej	0,00	0,0%
dochody z majątku	48 617,48	0,3%
pozostałe dochody	7 136 593,72	38,3%
RAZEM	18 613 786,45	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Gminy Biłgoraj.

W **strukturze dochodów własnych** Gminy Biłgoraj największą pozycję stanowiły dochody z innych źródeł (wpływy z podatków ustalonych i pobieranych na podstawie innych ustaw, wpływy z usług oraz środki na dofinansowanie zadań własnych gminy pozyskane z innych źródeł) – 38,3% dochodów własnych gminy (7 136 593,72 zł). Kolejną pozycją były wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT), które stanowiły 34,0% dochodów własnych (6 330 710,00 zł). Znaczącym źródłem dochodów własnych gminy w 2020 r. był podatek od nieruchomości, którego udział wyniósł 17,5% (3 255 897,66 zł). Dochody z tytułu udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) stanowiły natomiast jedynie 1,8% dochodów własnych (342 279,95 zł). Inne pozycje dochodów własnych to m.in.: podatek leśny (3,2%), podatek rolny (1,7%), podatek od czynności cywilno-prawnych (1,7%) podatek od środków transportowych (1,2%).

W 2020 r. **wydatki ogółem** zwiększyły się o 32 584 717,01 zł (79,2%) w stosunku do 2010 r. **Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca** w Gminie Biłgoraj w 2019 r. wyniosły

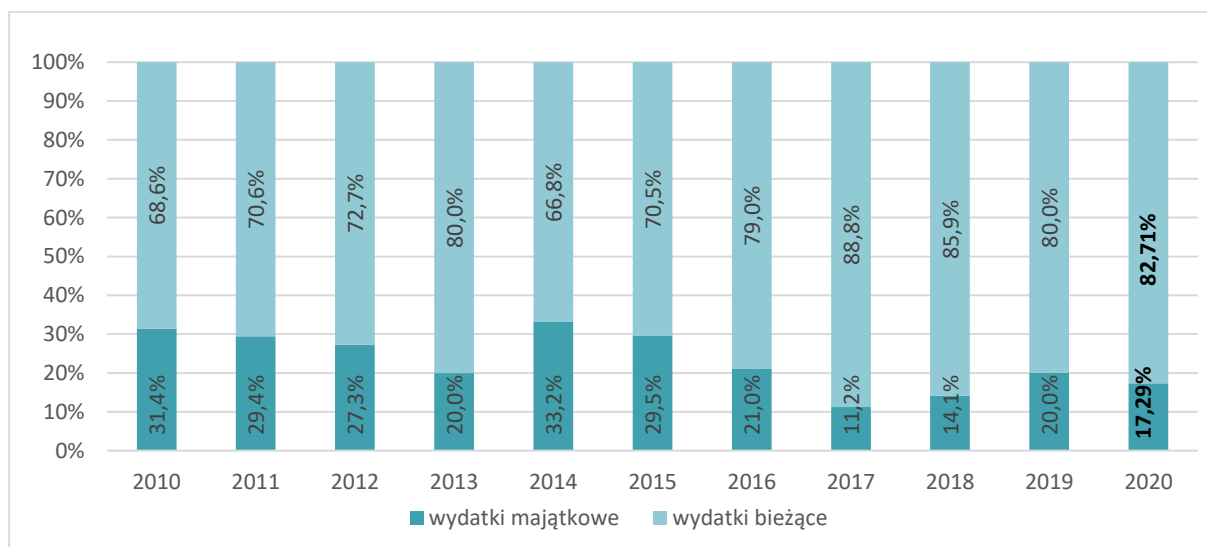
5 573,99 zł, wobec 5 042,81 zł w powiecie biłgorajskim oraz 4 956,34 zł w województwie lubelskim (wydatki gmin bez miast na prawach powiatu). Ponadto, w latach 2010-2020 odnotowano wzrost przedmiotowego wskaźnika – o 73,2% (2 337,40 zł).

Wykres 35. Wydatki Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W **strukturze wydatków** Gminy Biłgoraj w 2020 r. wydatki bieżące stanowiły aż 80% 61 650 209,33 zł, zaś wydatki majątkowe jedynie 12 896 345,47 zł wydatków ogółem. Niepokojący jest również stopniowo zwiększający się w ostatnich latach udział wydatków bieżących w wydatkach ogółem gminy – w 2014 r. wydatki majątkowe stanowiły 33,2% wydatków ogółem, natomiast w 2019 r. o 13,2 pkt proc. mniej.

Wykres 36. Struktura wydatków Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W ocenie potencjału dochodowego gmin z punktu widzenia możliwości finansowania ich zadań inwestycyjnych szczególnie przydatna jest kategoria **nadwyżki operacyjnej**. Wynik operacyjny określa poziom dochodów bieżących pozostających do dyspozycji samorządów po

sfinansowaniu obligacyjnych wydatków bieżących wraz z kosztami obsługi zadłużenia. Dodatni wynik bieżący (nadwyżka operacyjna) daje jednostce samorządu terytorialnego możliwość realizacji nowych przedsięwzięć majątkowych, zarówno bezpośrednio, przeznaczając tę kwotę na inwestycje lub pośrednio, spłacając wcześniej zaciągnięte zobowiązania na cele inwestycyjne. Ujemny wynik bieżący (deficyt operacyjny) oznacza, że bieżące wydatki jednostki samorządu terytorialnego przekraczają poziom jej dochodów bieżących. Analiza danych statystycznych GUS wskazuje, że w latach 2010-2019 saldo budżetu bieżącego Gminy Biłgoraj było dodatnie, co oznacza to, że wydatki bieżące jednostki znalazły pełne pokrycie w dochodach bieżących bez konieczności zaciągania zobowiązań, aby je sfinansować. Dodatkowo gmina posiadała nadwyżkę wolnych środków, które mogła przeznaczyć na wydatki o charakterze inwestycyjnym lub spłatę długu. Należy jednak zauważyć, że w ostatnich latach nadwyżka operacyjna ma tendencję malejącą, co wskazuje na pogarszanie się kondycji finansowej jednostki.

Tak ukształtowana struktura wydatków zmusza Gminę Biłgoraj do poszukiwania **zewnętrznych źródeł dofinansowania** dla podejmowanych działań inwestycyjnych. Gmina Biłgoraj w latach 2007 – 2019 pozyskała ponad 98 mln 563 tys. zł bezzwrotnych środków finansowych z następujących źródeł:

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 – 7 mln. 713 tys. zł;
- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013 i Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 – 17 mln 177 tys. zł;
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka na lata 2007-2013 – 3 mln 886 tys. zł;
- Program Operacyjny Kapitał Ludzki na lata 2007-2013 – 3 mln 585 tys. zł;
- Program Operacyjny Pomoc Techniczna na lata 2007-2013 – 1 mln 842 tys. zł;
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2007-2013 i Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 – 51 mln 617 tys. zł;
- Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej – 4 mln 948 tys. zł.
- Budżet Państwa, Samorząd Województwa, Fundusz Leśny – 7 mln 793 tys. zł.

W perspektywie finansowej 2014-2020 Gmina Biłgoraj aktywnie korzystała ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. W ramach programu regionalnego gmina – jako beneficjent wiodący lub partner projektu – zrealizowała 6 projektów o łącznej wartości ogółem wynoszącej 23 476 288,52 zł i otrzymała 15 584 891,16 zł dofinansowania z Unii Europejskiej (UE). Ponadto Gmina Biłgoraj realizowała 1 projekt współfinansowany ze środków Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020 o wartości 9 797 316,29 zł, przy dofinansowaniu UE w wysokości 4 665 783,62 zł.

Tabela 8. Projekty współfinansowanie ze środków Unii Europejskiej realizowane przez Gminę Biłgoraj w perspektywie finansowej 2014-2020

Program	Tytuł projektu	Wartość	Wkład UE (zł)

		ogółem (zł)	
Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014-2020	Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowościach Majdan Gromadzki, Nadrzecze, Korytków Duży oraz budowa kanalizacji sanitarnej i rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Podlesie	9 797 316,29	4 665 783,62
Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2014-2020	Zmniejszenie emisji zanieczyszczeń w gminie Biłgoraj poprzez wykorzystanie OZE - etap III	5 751 244,24	4 575 445,18
	Rozbudowa i remont systemu gospodarki wodnej na terenie Gminy Biłgoraj	7 448 776,84	3 920 172,07
	Budowa zbiornika na wodę na terenie SUW w Soli	541 765,80	377 347,30
	Zachowanie dziedzictwa kulturowego Gminy Biłgoraj poprzez rozbudowę remizo-świetlicy w Nadrzeczu.	1 439 942,10	910 761,38
	Dzienny Dom "Senior+" w Gminie Biłgoraj	2 057 109,48	1 748 543,05
	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów poprzez budowę i modernizację infrastruktury społecznej i socjalnej w miejscowościach Dyle i Nowy Bidaczów	6 237 450,06	3 476 261,70
RAZEM:		33 273 604,81	19 674 314,30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych SL2014

KAPITAŁ SPOŁECZNY

Kapitał społeczny zaliczany jest do jednego z istotnych, endogenicznych czynników rozwoju lokalnego. Jakość kapitału społecznego i jego zaangażowanie w proces zarządzania wspólnotą gminną jest obecnie jednym z głównych przejawów dobrego zarządzania na poziomie lokalnym. Zwykle kapitał społeczny oceniany jest w takich kategoriach jak: aktywność obywatelska (mierzona między innymi udziałem w wyborach i organizacjach społecznych), zaradność mieszkańców (połączona z chęcią współpracy i pomagania innym np. w ramach pomocy dobrosąsiedzkiej), poziom wzajemnego zaufania i bezpieczeństwa mieszkańców (również socjalnego), religijność oraz niski poziom występowania patologii społecznych.

Według danych GUS, na terenie Gminy Biłgoraj w 2020 r. działało 36 **organizacji pozarządowych** (33 stowarzyszenia i organizacje społeczne oraz 3 fundacje). Od 2010 r. liczba organizacji pozarządowych wzrosła o 5 organizacji pozarządowych (2 fundacje oraz 3 organizacje społeczne, stowarzyszenia). W 2020 r. w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców liczba organizacji pozarządowych na obszarze gminy wynosiła jedynie 2,7 i była mniejsza w porównaniu ze średnią w powiecie biłgorajskim wynoszącą 3,5 oraz województwie lubelskim wynoszącą – 3,9.

Lokalna społeczność Gminy Biłgoraj, w celu rozwoju i promocji swoich miejscowości, a także całego regionu, skupia się w stowarzyszeniach działających na rzecz integracji lokalnej i organizacji wszelkiego rodzaju przedsięwzięć kulturalnych, turystycznych, oświatowych czy gospodarczych. Spośród **organizacji społecznych** działających na terenie Gminy Biłgoraj należy wymienić m.in.:

- Klub Abstynenta „OPARCIE” w Nowym Bidaczowie;

- Stowarzyszenie „Moje Nadzeczce” w Nadzeczcu;
- Stowarzyszenie „Dąb” w Ciosmach;
- Stowarzyszenie „DOBROWOLA” Na Rzecz Wspierania i Rozwoju Sołectwa Wola w Woli Małej;
- Stowarzyszenie „JADWIŻANIE” w Hedwiżynie;
- Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych w Gminie Biłgoraj w Biłgoraju;
- Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju Wsi Sól i Kolonia Sól „WIĘŻ” w Soli;
- Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji Wsi – „BIDACZÓW NASZ DOM” w Bidaczowie Starym;
- Stowarzyszenie SOS Wioski Dziecięce w Polsce;
- Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju i Integracji Lokalnej „PATRIA” w Korytkowie Dużym;
- Związek Strzelecki „Strzelec” w Smółsku;
- Stowarzyszenie Młodzieży „Płomień” w Smółsku;
- Stowarzyszenie Wspierające Osoby Niepełnosprawne - mieszkańców Domu Pomocy Społecznej „Stokrotka” w Teodorówce.

Na terenie Gminy Biłgoraj działają cztery **koła Związku Młodzieży Wiejskiej**, które skupiają młodzież wiejską dążącą do poprawy sytuacji bytowej mieszkańców, rozwoju kulturalnego i integracji społeczności lokalnej, a także cztery **Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży**, które aktywnie włączają się w życie lokalnych społeczności. Ponadto na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonuje **17 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych**. Są to najdłużej działające stowarzyszenia, które realizują zadania z zakresu ochrony przeciwpożarowej, ochrony życia i mienia mieszkańców gminy, jak również z zakresu organizacji imprez kulturalnych, społecznych i sportowych. Na terenie Gminy Biłgoraj działalność prowadzą:

- Ochotnicza Straż Pożarna w Andrzejówce;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Brodziakach;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Bukowej;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Ciosmach;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Dąbrowicy;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Dereźni Solskiej;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Dylach;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Gromadzie;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Hedwiżynie;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Kajetanówce;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Korytkowie Dużym;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Nadzeczcu;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Rudzie Solskiej;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Smółsku Dużym (wpisana do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego);
- Ochotnicza Straż Pożarna w Soli (wpisana do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego);
- Ochotnicza Straż Pożarna w Starym Bidaczowie;
- Ochotnicza Straż Pożarna w Woli Dereźniańskiej.

W Gminie Biłgoraj funkcjonują również **kluby i zespoły sportowe**, które działają nie tylko na rzecz rozwoju kultury fizycznej i rekreacji, ale również dążą do aktywizacji młodzieży i wspierania potencjału turystycznego obszaru. Mieszkańcy zrzeszają się również w ramach **zespołów śpiewaczych i śpiewaczo-obrzędowych** – na terenie Gminy Biłgoraj działa 16 zespołów, które nie tylko integrują wokół siebie mieszkańców gminy lecz również są inicjatorami mniejszych i większych uroczystości skierowanych do lokalnej społeczności:

- Zespół Śpiewaczy z Rudy Solskiej;
- Zespół śpiewaczo – obrzędowy „Jarzębina” z Bukowej;
- Męski Zespół Śpiewaczy z Bukowej
- Zespół śpiewaczy „Sąsiadeczki” z Korczowa i Okrągłego;
- Zespół Koła Gospodyń Wiejskich z Dąbrowicy;
- Zespół śpiewaczy „Czeremcha” z Gromady;
- Zespół śpiewaczy „Lawenda” ze Smólska;
- Zespół śpiewaczy „Stok” z Hedwiżyna;
- Zespół Śpiewaczy z Bidaczowa;
- Zespół śpiewaczy „Więź” z Soli;
- Zespół „Moje Nadzeczce” z Nadzeczca;
- Zespół śpiewaczy „Zorza” z Dereżni;
- Zespół śpiewaczy „Polne Kwiaty” z Dyl i Hedwiżyna;
- Zespół „Rudzianeczki” z Woli Dereżniańskiej
- Chór z Korytkowa Dużego;
- Kapela Ludowa „Krężałka”;

Ponadto na terenie gminy zarejestrowanych jest 6 Kół Gospodyń Wiejskich:

- Koło Gospodyń Wiejskich w Dąbrowicy "Dąbrowiczanki"
- Koło Gospodyń Wiejskich w Gromadzie "Gromadzianki"
- Koło Gospodyń Wiejskich w Hedwiżynie
- Koło Gospodyń Wiejskich "Lawenda" w Smólsku
- Koło Gospodyń Wiejskich w Dereżni Solskiej
- Koło Gospodyń Wiejskich "Jagodzianki" w Bukowej

Skuteczność podejmowanych działań przez organizacje pozarządowe i inne podmioty społeczne zależy w dużym stopniu od ustalenia czytelnych zasad współpracy między gminą a tymi podmiotami, w określonych dziedzinach aktywności społecznej. Współpraca Gminy Biłgoraj z organizacjami pozarządowymi w 2020 r. opierała się na opracowanym i przyjętym Uchwałą Nr XVI/95/19 Rady Gminy Biłgoraj z dnia 19 listopada 2019 r. „**Programie współpracy Gminy Biłgoraj z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2020 rok**”. Zgodnie z przedmiotowym dokumentem do priorytetowych zadań publicznych, które mogły być zlecane do realizacji organizacjom prowadzącym działalność statutową w danej dziedzinie zaliczono:

- pomoc społeczną (pomoc rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin i osób, np. poprzez prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych; organizację wypoczynku dla dzieci; usługi opiekuńcze);
- ochronę i promocję zdrowia (działania na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin, świadczenia z zakresu rehabilitacji leczniczej);
- edukację (działania na rzecz dzieci i młodzieży szkolnej, w tym także dzieci i młodzieży niepełnosprawnej);
- turystykę i krajoznawstwo (organizacja imprez turystyczno-krajoznawczych i rekreacyjnych oraz konkursów);
- kulturę i sztukę (organizacja imprez kulturalnych; opracowanie i publikacja wydawnictw o charakterze regionalistycznym);
- wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej (organizacja imprez sportowo-rekreacyjnych, w tym także dla osób niepełnosprawnych, organizacja zawodów sportowych; organizacja i prowadzenie szkolenia w dyscyplinach sportowych oraz wspieranie rozwoju bazy sportowej);
- działalność na rzecz organizacji pozarządowych i innych podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego (organizacja gminnego konkursu grantowego dla lokalnych organizacji pozarządowych i innych podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego).

Współpraca finansowa realizowana była poprzez zlecanie zadań publicznych na zasadach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w trybie otwartych konkursów ofert. Współpraca z organizacjami pozarządowymi realizowana była także w formach pozafinansowych m.in. poprzez działania szkoleniowe, informacyjne, konsultacyjne, promocyjne i doradcze.

W tym miejscu warto również wspomnieć, że Gmina Biłgoraj, dążąc do wzmocnienia współpracy z organizacjami pozarządowymi znajdującymi się na jej terenie, w latach 2014-2015 realizowała projekt „**Współpracujemy profesjonalnie!**”, współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Projekt realizowany był przez Fundację Aktywności Obywatelskiej we współpracy z gminami w Biłgoraju, Frampolu, Lubyczy Królewskiej i Zwierzyńcu. Jego celem było poszerzenie zakresu współpracy pomiędzy administracją publiczną, a środowiskiem pozarządowym gminy. W ramach projektu przedstawiciele gminy wraz z przedstawicielami organizacji pozarządowych opracowali samoocenę jakości współpracy jednostek z samorządu terytorialnego z organizacjami non-profit, a także odpowiednie standardy:

- wzajemnego informowania się Gminy Biłgoraj i organizacji pozarządowych o planach, zamierzeniach i kierunkach działań;
- prowadzenia konsultacji założeń projektów i aktów normatywnych, zasad realizacji innych przedsięwzięć;
- realizacji zadań publicznych z wykorzystaniem form finansowych;
- realizacji zadań publicznych z wykorzystaniem form niefinansowych;
- spierania inicjatyw obywatelskich i organizacji pozarządowych;

- wspierania procesów integracji sektora organizacji pozarządowych.

Ponadto, Gmina Biłgoraj w 2014 r. realizowała projekt „**Akcja Konsultacja**”, również współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Celem projektu był wzrost jakości konsultacji społecznych w gminie, podkreślenie ich roli w procesie stanowienia lokalnego prawa i w podejmowaniu wspólnych decyzji istotnych dla wszystkich mieszkańców, a także stworzenie skutecznych technik i narzędzi konsultacji społecznych, które będą wykorzystywane po zakończeniu projektu.

W kontekście potencjału społeczności lokalnych należy zauważyć, iż na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonuje **Lokalna Grupa Działania „Ziemia Biłgorajska”**, zrzeszająca 13 gmin z powiatu biłgorajskiego i zamojskiego: Aleksandrów, Biłgoraj, Biszczka, Frampol, Goraj, Księżpol, Łukowa, Obsza, Potok Górny, Radecznica, Tarnogród, Terespol i Turobin. Główne cele grupy dotyczą działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz aktywizowania ludności wiejskiej w zakresie podejmowania inicjatyw oddolnych.

Innym przejawem istnienia bądź też tworzenia się kapitału społecznego jest świadomość ludzi o możliwości współdecydowania w sprawach istotnych dla społeczeństwa, w tym społeczności lokalnej. Za swoisty miernik społeczeństwa obywatelskiego i poziomu kapitału społecznego należy uznać **frekwencję w wyborach powszechnych**, w tym przede wszystkim w wyborach samorządowych, mających przełożenie na kierunki i charakter działań podejmowanych przez władze publiczne na rzecz rozwoju lokalnego. W Gminie Biłgoraj w wyborach samorządowych przeprowadzonych w 2018 r. frekwencja wyborcza podczas wyborów rady gminy oraz wójta (I tura) wyniosła odpowiednio 51,2% i 51,4% i kształtowała się poniżej średniej powiatowej (54,6% i 55,1%) i wojewódzkiej (54,6% i 54,4%).

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

- W 2019 r. dochody Gminy Biłgoraj wyniosły 71 541 551,78 zł, a wydatki osiągnęły kwotę 73 719 326,88 zł – wynikiem był deficyt finansowy w kwocie 2 177 775,10 zł. Gmina w latach 2010-2019 częściej wykazywała ujemny wynik, liczony jako różnica między całkowitymi dochodami i wydatkami budżetowymi. Dodatni wynik zanotowano jedynie w latach 2012, 2013, 2017 i 2018.
- Średni dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie Gminy Biłgoraj w 2019 r. wyniósł 5 368,17 zł i był wyższy zarówno od dochodu *per capita* w powiecie biłgorajskim – 5 021,99 zł oraz w województwie lubelskim – 4 963,84 zł (dochody gmin bez miast na prawach powiatu). Ponadto zaobserwowano zdecydowany wzrost przedmiotowego wskaźnika w ostatnim dziesięcioleciu.
- W strukturze dochodów gminy w 2019 r. największy udział miały dotacje, tj. 41,1% (29 372 211,33 zł). Subwencja ogólna stanowiła 32,9% (23 555 554,00 zł), a dochody własne jedynie 26,0% (18 613 786,45 zł) dochodów ogółem. Analiza struktury dochodów Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 wskazuje na pogarszającą się sytuację finansową jednostki od roku 2016. W roku tym, po wcześniejszym okresie wzrostu udziału dochodów własnych, nastąpił znaczący spadek. Jednocześnie, w tym samym okresie nastąpił wyraźnie zauważalny wzrost udziału dotacji w dochodach gminy.
- Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca w Gminie Biłgoraj w 2019 r. wyniosły 5 531,58 zł, wobec 5 042,81 zł w powiecie biłgorajskim oraz 4 956,34 zł w województwie lubelskim (wydatki gmin bez miast na prawach powiatu).
- W strukturze wydatków Gminy Biłgoraj w 2019 r. wydatki bieżące stanowiły aż 80% (58 964 492,33 zł), zaś wydatki majątkowe jedynie 20,0% (14 754 834,55 zł) wydatków ogółem. Niepokojący jest również stopniowo zwiększający się w ostatnich latach udział wydatków bieżących w wydatkach ogółem gminy – w 2014 r. wydatki majątkowe stanowiły 33,2% wydatków ogółem, natomiast w 2019 r. o 13,2 pkt proc. mniej.
- Analiza danych statystycznych GUS wskazuje, że w latach 2010-2019 saldo budżetu bieżącego Gminy Biłgoraj było dodatnie, co oznacza to, że wydatki bieżące jednostki znalazły pełne pokrycie w dochodach bieżących bez konieczności zaciągania zobowiązań, aby je sfinansować. Dodatkowo gmina posiadała nadwyżkę wolnych środków, które mogła przeznaczyć na wydatki o charakterze inwestycyjnym lub spłatę długu. Należy jednak zauważyć, że w ostatnich latach nadwyżka operacyjna ma tendencję malejącą, co wskazuje na pogarszanie się kondycji finansowej jednostki.
- Opisana struktura wydatków zmusza Gminę Biłgoraj do poszukiwania zewnętrznych źródeł dofinansowania dla podejmowanych działań inwestycyjnych. Gmina Biłgoraj w latach 2007 – 2019 pozyskała ponad 98 mln 563 tys. zł bezzwrotnych środków finansowych m.in. z krajowych i regionalnych programów operacyjnych, budżetu państwa, samorządu województwa.
- Według danych GUS, na terenie Gminy Biłgoraj w 2020 r. działało 36 organizacji pozarządowych (33 stowarzyszenia i organizacje społeczne oraz 3 fundacje). W 2020 r. w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców liczba organizacji pozarządowych na obszarze gminy

wynosiła jedynie 2,7 i była mniejsza w porównaniu ze średnią w powiecie biłgorajskim wynoszącą 3,5 oraz województwie lubelskim wynoszącą 3,9.

- Na terenie Gminy Biłgoraj funkcjonuje 17 jednostek Ochotniczych Straży Pożarnych. Są to najdłużej działające stowarzyszenia, które realizują zadania z zakresu ochrony przeciwpożarowej, ochrony życia i mienia mieszkańców gminy, jak również z zakresu organizacji imprez kulturalnych, społecznych i sportowych. W Gminie Biłgoraj funkcjonują również kluby i zespoły sportowe oraz liczne zespoły śpiewacze i śpiewaczo-obrzędowe.
- Działalność organizacji pozarządowych oraz licznych grup nieformalnych, świadczy o wysokim stopniu świadomości społecznej oraz kulturowo aktywnym trybie życia mieszkańców gminy.
- Na obszarze Gminy Biłgoraj funkcjonuje Lokalna Grupa Działania „Ziemia Biłgorajska”, zrzeszająca 13 gmin z powiatu biłgorajskiego i zamojskiego: Aleksandrów, Biłgoraj, Biszczka, Frampol, Goraj, Księżpól, Łukowa, Obsza, Potok Górny, Radecznica, Tarnogród, Tereszpól i Turobin. Główne cele grupy dotyczą działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich oraz aktywizowania ludności wiejskiej w zakresie podejmowania inicjatyw oddolnych.
- Współpraca Gminy Biłgoraj z organizacjami pozarządowymi w 2020 r. opierała się na opracowanym i przyjętym Uchwałą Nr XVI/95/19 Rady Gminy Biłgoraj z dnia 19 listopada 2019 r. „Programie współpracy Gminy Biłgoraj z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na 2020 rok”. Współpraca finansowa realizowana była poprzez zlecanie zadań publicznych na zasadach określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w trybie otwartych konkursów ofert. Współpraca z organizacjami pozarządowymi realizowana była także w formach pozafinansowych m.in. poprzez działania szkoleniowe, informacyjne, konsultacyjne, promocyjne i doradcze.
- W Gminie Biłgoraj w wyborach samorządowych przeprowadzonych w 2018 r. frekwencja wyborcza podczas wyborów rady gminy oraz wójta (I tura) wyniosła odpowiednio 51,2% i 51,4% i kształtowała się poniżej średniej powiatowej (54,6% i 55,1%) i wojewódzkiej (54,6% i 54,4%). Świadczy to o niskiej aktywności mieszkańców obszaru w zakresie świadomego rozwoju lokalnego.

ANALIZA SWOT

Mocne strony	Słabe strony
Korzystna lokalizacja (bliskość dużych ośrodków miejskich, ważne szlaki komunikacyjne, bliskość 2 portów lotniczych) Różnorodne i cenne przyrodniczo środowisko naturalne i krajobrazowe Niski stopień degradacji i zanieczyszczenia środowiska (w tym lasów) Korzystne trendy demograficzne (rosnąca liczba mieszkańców) Spadające bezrobocie i rosnące wskaźniki zatrudnienia Rosnąca liczba przedsiębiorstw (w tym w sektorze budowlanym) Dobre warunki do rozwoju produkcji ekologicznej Wysoki stopień zwodociągowania gminy Wolne tereny rekreacyjne do rozwoju różnych form turystyki, rozwój sieci szlaków i ścieżek rowerowych Zasoby kapitału społecznego w gminie Rozwój uzbrojonych terenów mieszkalnych Korzystne warunki dla inwestycji OZE Zwiększanie obszarów objętych MPZP Bogate zasoby niematerialnego dziedzictwa kulturowego	Niska gęstość zaludnienia Stosunkowo niski poziom wykształcenia mieszkańców Rozdrobnienie gospodarstw rolnych oraz ich niska dochodowość Niedoinwestowanie przedsiębiorstw Niski standard nawierzchni dróg w gminie Niedostateczny stopień wyposażenia gminy w infrastrukturę gazową i ciepłowniczą Brak infrastruktury turystycznej (w tym agroturystycznej) Stosunkowo niska świadomość ekologiczna mieszkańców

Szanse	Zagrożenia
Korzystanie z pozytywnych impulsów rozwojowych generowanych przez miasto Biłgoraj (przenoszenie się ludzi z miasta na tereny gminy), w tym wdrażanie inwestycji ZIT w miejskich obszarach funkcjonalnych Wykorzystanie szans rozwoju gminy i jej społeczności wynikających z programów wspólnotowych oraz w ramach programów krajowych Włączenie się gminy w szeroki nurt rozwoju turystyki w Polsce (promocja, budowa infrastruktury, rozwój różnych produktów turystycznych, itd.) Możliwość rozwoju produkcji żywności ekologicznej Rozwój nowych modeli biznesu i przedsiębiorczości prowadzący do rozwoju lokalnej gospodarki, w szczególności w oparciu o lokalne zasoby Rozwój struktur klastrowych w oparciu o przedsiębiorstwa działające na terenie gminy Rozwój infrastruktury terenów inwestycyjnych a poprzez to napływ zewnętrznych inwestycji i kapitału Współpraca z samorządem Gminy Miasta Biłgoraj w celu rozwoju systemu wsparcia biznesu Rozwój terenów mieszkalnych Pozytywny wpływ napływu imigrantów (w szczególności zza wschodniej granicy) na demografię i rozwój gminy	Bierność i niechęć mieszkańców do zmiany swojej sytuacji życiowej Wyludnianie się niektórych wsi oraz postępująca degradacja społeczna Obniżanie się konkurencyjności gminy (spowodowane niskim stanem infrastruktury, niskim poziomem rozwoju przedsiębiorczości, itd.). Zła koniunktura gospodarcza w Polsce i na świecie obniżająca zdolność samorządu lokalnego i podmiotów gospodarczych w zakresie finansowania przedsięwzięć prorozwojowych Wzrost cen energii, usług i towarów uniemożliwiający realizację wielu projektów Rosnąca konkurencja w województwie lubelskim w ramach przyciągania inwestorów zewnętrznych i turystów Niestabilna sytuacja na wschodniej granicy Polski i światowa sytuacja geopolityczna

Z przeprowadzonej analizy SWOT wynika, że gmina Biłgoraj charakteryzuje się typowymi cechami dla wielu gmin wiejskich w Polsce i dotyczą głównie niskiej gęstości zaludnienia, niskiej jakości kapitału ludzkiego, niewystarczającego rozwoju infrastruktury technicznej, turystycznej, słabo rozwiniętego rolnictwa oraz niskiej atrakcyjności inwestycyjnej. Czynniki te mają decydujący wpływ na słabo funkcjonującą gospodarkę lokalną, zdominowaną w dużym stopniu przez rozdrobnione i niedochodowe rolnictwo oraz niewystarczająco rozwiniętą przedsiębiorczość pozarolniczą. Z kolei słabo funkcjonująca gospodarka nie jest w stanie zapewnić mieszkańcom wystarczającej ilości miejsc pracy, przez co sytuacja materialna i jakość życia wielu gospodarstw domowych uzależniona jest w zbyt dużym stopniu od dochodów socjalnych.

Z drugiej strony gmina dysponuje znaczącymi atutami, które jeśli zostaną we właściwy sposób wykorzystane, mogą doprowadzić do uruchomienia pozytywnych mechanizmów rozwoju gminy. Atuty te to przede wszystkim czysta i różnorodna przyroda, dostępność

terenów pod działalność gospodarczą i budownictwo mieszkaniowe oraz znaczne zasoby ludzkie.

WIZJA STRATEGICZNEGO ROZWOJU GMINY

Przy określaniu wizji rozwoju gminy wziętą pod uwagę następujące czynniki:

- uwarunkowania zewnętrzne, czyli otoczenie zewnętrzne rozwoju gminy zdefiniowane w analizie SWOT jako potencjalne szanse i zagrożenie,
- uwarunkowania wewnętrzne, określone w analizie SWOT jako mocne i słabe strony gminy,
- obowiązujące dokumenty strategiczne, zarówno te na poziomie gminy, jak i wyższym – na poziomie województwa i kraju,
- kompetencje samorządu gminnego, które stanowią punkt wyjścia do określenia działań i kluczowych projektów dla rozwoju gminy,
- konsultacje społeczne, przeprowadzone w formie badań ankietowych (wyniki zostały omówione w dalszej części dokumentu).

STRATEGIA PRZYJĘTYCH DZIAŁAŃ

Kluczem do zmiany niekorzystnej sytuacji w gminie powinno być przede wszystkim ukierunkowanie działań na poprawę efektywności lokalnej gospodarki. Powinno to się odbywać poprzez lepsze wykorzystanie zasobów wewnętrznych gminy, tkwiących chociażby w sektorze rolnym, jak i pozarolnym – na przykład poprzez aktywne wspieranie lokalnej przedsiębiorczości z ukierunkowaniem na nowe rozwiązania biznesowe oraz współpracę w tym zakresie z samorządem Miasta Biłgoraja. W swoich strategicznych działaniach gmina powinna również zadbać o poprawę swojej atrakcyjności, po to aby zwiększyć szanse na przyciąganie potencjalnych inwestorów i turystów z zewnątrz. Dlatego też należy dążyć przede wszystkim do poprawy stanu infrastruktury drogowej i wodno-kanalizacyjnej oraz stworzenia terenów inwestycyjnych do rozwoju przedsiębiorczości. Rozwojowi rekreacji i turystyki powinno towarzyszyć tworzenie odpowiedniej infrastruktury oraz nacisk na ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego gminy a także ochrona środowiska naturalnego, m.in. poprzez wykorzystanie OZE. Działania te należy wspierać poprzez aktywną promocję gminy oraz poprawę efektywności zarządzania gminą, prowadzącą między innymi do jak najlepszego wykorzystywania środków unijnych skierowanych na rozwój samorządów lokalnych w Polsce.

Kolejnym pożądanym kierunkiem rozwoju gminy mającym wpływa na podniesienie poziomu życia mieszkańców powinien być rozwój infrastruktury oraz doprowadzenie do większej integracji społecznej w gminie i poprawy jakości kapitału ludzkiego. Lepsza jakość kapitału ludzkiego i społecznego wpłynie korzystnie na ogólną atrakcyjność gminy oraz wywoła dodatkowe mechanizmy rozwojowe. Środkiem do osiągnięcia tego celu powinny być działania nakierowane na mobilizowanie mieszkańców do większej aktywności społecznej,

przy jednoczesnym ograniczaniu negatywnych zjawisk ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprzez stwarzanie lepszych warunków do zamieszkania i podjęcia pracy dla tych mieszkańców gminy, którzy po zdobyciu wykształcenia wyjeżdżali w celu znalezienia atrakcyjnej pracy i osiedlenia się. Ponadto wzmocnienie integracji i aktywności społecznej z jednoczesnym budowaniem postaw obywatelskich.

Należy oczekiwać, iż pozytywne zmiany, jakie zajdą w wyniku realizacji szeregu działań nakierowanych na rozwój gospodarki i zasobów ludzkich, przyczynią się w dłuższej perspektywie czasu do poprawy jakości życia mieszkańców, co jest celem nadrzędnym niniejszej strategii.

WIZJA GMINY BIŁGORAJ W 2027 ROKU

Zaproponowane w strategii działania mają za zadanie poprawę sytuacji społeczno – gospodarczej gminy oraz zmianę jej wizerunku jako nowoczesnej jednostki ukierunkowanej na dynamizację gospodarczą z wykorzystaniem nowoczesnych form prowadzenia biznesu, rozwoju sektora turystycznego i mieszkalnego.

Gmina Biłgoraj w 2027 roku:

- Miejsce atrakcyjne do zamieszkania i prowadzenia własnej działalności gospodarczej,
- Miejsce atrakcyjne do rozwoju biznesu i lokowania inwestycji ,
- Miejsce atrakcyjne turystycznie pod względem dostępnej infrastruktury, jakości środowiska, bogactwa przyrodniczego,
- Miejsce o wysokim stopniu zintegrowania społecznego, aktywności obywatelskiej i społecznej

MISJA ORAZ CELE STRATEGII

Układ celów strategii, składa się z trzech poziomów:

- misji strategii, stanowiącej swego rodzaju cel nadrzędny działań strategicznych,
- celów strategicznych, pozwalających na strategiczne ukierunkowanie działań gminy w dłuższym horyzoncie czasowym,
- celów operacyjnych, uszczegóławiających cele strategiczne i będących podstawą do zaplanowanych działań realizacyjnych.

MISJA STRATEGII

Misja rozwoju gminy wskazuje na cel nadrzędny, do którego należy dążyć realizując poszczególne elementy strategii. Zwykle misja formułowana jest w sposób ogólny i adresowana jest do ogółu osób zamieszkujących daną gminę. W niniejszym dokumencie przyjęto następujące sformułowanie misji rozwoju dla gminy Biłgoraj:

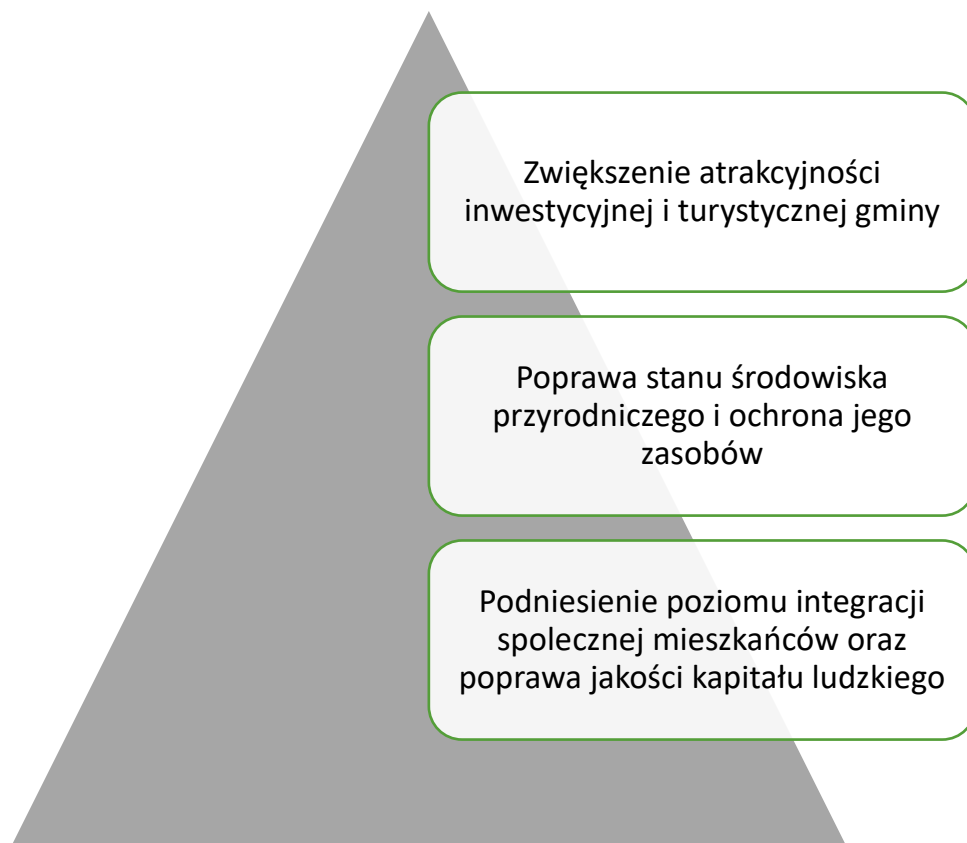
Misją gminy Biłgoraj jest stworzenie mieszkańcom najlepszych warunków do życia z jednoczesną dynamizacją rozwoju gospodarczego oraz dużym stopniem integracji społecznej.

CELE STRATEGII

Wypełnieniu misji będzie towarzyszyła realizacja następujących celów strategicznych:

Powyżej przedstawiono cele strategiczne, w ramach których będą podejmowane działania operacyjne, służące realizacji przyjętej misji i wizji rozwoju Gminy Biłgoraj do roku 2027. Kolejność przedstawionych priorytetów nie odnosi się do ich hierarchii czy ważności, a istotna jest ich jednoczesna realizacja z zachowaniem zasady synergii i efektywności wdrażania poszczególnych działań. Stopień osiągnięcia przyjętych celów będzie monitorowany przez pryzmat realizacji celów operacyjnych, których strukturę w ramach poszczególnych priorytetów strategicznych przedstawiono poniżej.

CELE STRATEGICZNE

Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej gminy

Poprawa stanu środowiska przyrodniczego i ochrona jego zasobów

Podniesienie poziomu życia mieszkańców oraz poprawa jakości kapitału ludzkiego

CELE OPERACYJNE

Rozwój infrastruktury technicznej terenów inwestycyjnych

Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, sportowej

Promocja potencjału gospodarczego i turystycznego gminy

Stworzenie systemu wsparcia biznesu

Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych

Inwestowanie w infrastrukturę techniczną w celu zachowania walorów środowiska naturalnego

Promowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego

Rozwój infrastruktury na terenie gminy

Rozwój różnych form integracji społecznej

Aktywizacja społeczna i obywatelska mieszkańców

CEL STRATEGICZNY 1: ZWIEKSZENIE ATRAKCYJNOŚCI INWESTYCYJNEJ I TURYSTYCZNEJ GMINY**I. Rozwój infrastruktury technicznej terenów inwestycyjnych**

Podstawą do poprawy konkurencyjności i efektywności lokalnej gospodarki jest dobry stan infrastruktury technicznej. Na terenie gminy Biłgoraj znajdują się 4 obszary terenów inwestycyjnych. 2 spośród nich (Wola Duża, Hedwiżyn) są uzbrojone, ale i w pełni zainwestowane. 2 pozostałe (Dąbrowica, Gromada) są terenami nieuzbrojonymi. Aby zwiększyć atrakcyjność tych terenów konieczne jest wybudowanie infrastruktury przede wszystkim wodno-kanalizacyjnej a w miarę lokowania kolejnych inwestycji również w infrastrukturę drogową.

Tabela 9. Planowane inwestycje w zakresie infrastruktury technicznej terenów inwestycyjnych

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Budowa sieci wodociągowej kanalizacji sanitarnej w Gromadzie (tereny usługowo-przemysłowe)	3 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego, Lokalny Program Rewitalizacji
Infrastruktura drogowa (tereny usługowo – przemysłowe)	10 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego, Lokalny Program Rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

II. Rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, sportowej

Dynamizacja sektora turystycznego jest jednym z potencjalnych kierunków rozwoju gospodarczego gminy Biłgoraj. Aby wzmocnić ten sektor należy stworzyć możliwości uprawiania sportów, rekreacji oraz wypoczynku na świeżym powietrzu. Rozwojowi turystyki może odbywać się poprzez rozwój agroturystyki, co stanowi alternatywne źródło utrzymania dla nisko dochodowego rolnictwa.

Tabela 10. Planowane inwestycje w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, sportowej

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Budowa kompleksu sportowego w Dąbrowicy	13 500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, FRKF, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Biłgoraj-Korytków Duży	2 500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Samorządu Województwa Lubelskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj, Zarząd Dróg Wojewódzkich	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Biłgoraj - Sól	2 200	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Samorządu Województwa Lubelskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj, Zarząd Dróg Wojewódzkich	
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Dereźnia Zagrody - Dereźnia Majdańska	2 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj, Powiat Biłgoraj	
Budowa infrastruktury	400	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-	Gmina Biłgoraj	

rowerowej na trasie Korczów - Dereźnia Majdańska		2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj		
Remont i wyposażenie boiska wiejskiego w Gromadzie	5 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, FRKF, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Biłgoraj – Hedwiżyn	2 500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Samorządu Województwa Lubelskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj, Zarząd Dróg Wojewódzkich	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Nowy Bidaczów - Ruda Zagrody	410	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa infrastruktury rowerowej na trasie Sól - Kolonia Sól	500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Dostosowanie budynków użyteczności publicznej dla osób ze szczególnymi potrzebami	6 000	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, środki własne	Gmina Biłgoraj	Program Dostępność Plus

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

III. Promocja potencjału gospodarczego i turystycznego gminy

Dopełnieniem rozwoju infrastruktury technicznej dotyczącej zarówno sektora turystycznego, jak i obszarów inwestycyjnych na terenie gminy, jest promocja tych dziedzin. Działania promocyjne lokalnej gospodarki powinny być ukierunkowane na popularyzację potencjału inwestycyjnego oraz możliwości rozwoju funkcjonujących tu podmiotów gospodarczych. Utworzenie wizerunku gminy przedsiębiorczej, z dostępem do surowców, posiadającej atrakcyjną lokalizację, możliwość pozyskania wykwalifikowanej kadry, ma na celu przyciągnięcie potencjalnych inwestorów.

Popularyzacji potencjału gospodarczego towarzyszyć będzie tworzenie bazy ofert sprzedaży działek zlokalizowanych na obszarach inwestycyjnych gminy, promocja terenów w prasie branżowej, podczas targów i wydarzeń gospodarczych jak również w mediach w tym internetowych kanałach.

Równie ważną dziedziną będącą strategicznym kierunkiem rozwoju gminy alternatywnym w stosunku do słabo rozwiniętego rolnictwa jest turystyka i agroturystyka. W ramach tego działania konieczne jest opracowanie publikacji i materiałów multimedialnych będących podstawą do przeprowadzenia kampanii medialnej oraz promocji potencjału turystycznego gminy podczas wydarzeń branżowych oraz targów turystycznych.

IV. Stworzenie systemu wsparcia biznesu

Niewystarczająco rozwinięty sektor gospodarczy potrzebuje wsparcia instytucjonalnego. Utworzenie systemu takiego wsparcia w ramach istniejących instytucji otoczenia biznesu oraz samorządu Gminy Biłgoraj przy współpracy w tym celu z samorządem Miasta Biłgoraja będzie solidnym bodźcem rozwojowym dla istniejących podmiotów gospodarczych. Stworzenie dla funkcjonujących na terenie gminy firm warunków do rozwoju poprzez wytworzenie możliwości promocji na rynkach krajowych i zagranicznych, tworzenia klastrów, możliwości skorzystania z dotacji zewnętrznych będzie dawało impulsy do wchodzenia na rynki ponadregionalne, krajowe i zagraniczne, przyciągania kapitału, rozwoju istniejących firm, szukania partnerów biznesowych, poszukiwania nowatorskich i innowacyjnych rozwiązań.

CEL STRATEGICZNY 2: POPRAWA STANU ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I OCHRONA JEGO ZASOBÓW

I. Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych

Gmina Biłgoraj jest położona na terenie Równiny Biłgorajskiej. Jest to jeden z najbardziej nasłonecznionych regionów kraju. Daje to ogromny potencjał do rozwoju i wykorzystania

energii słonecznej jako Odnawialnego Źródła Energii. Myśląc o wykorzystaniu energii słonecznej należy rozróżnić jej dwa podstawowe zastosowania: pierwsze to produkcja ciepła za pomocą kolektorów słonecznych, drugie to produkcja energii elektrycznej za pomocą ogniw fotowoltaicznych. Wykorzystanie obydwu zastosowań jest rekomendowane do stworzenia infrastruktury bazującej na OZE zarówno dla osób prywatnych, jak z wykorzystaniem w budynkach użyteczności publicznej.

Tabela 11. Planowane inwestycje w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Montaż instalacji PV na budynkach użyteczności publicznej, szkoły w: - Hedwiżynie - Gromadzie - Bukowej - Korytkowie Dużym - Dąbrowicy - Ciosmach - Korczowie - Dereźni Solskiej - Soli - Smółsku Małym - Starym Bidaczowie - Woli Dereźniańskiej	1 500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Montaż instalacji PV na budynkach użyteczności publicznej, remizo-świetlice w: - Andrzejówce - Brodziaki - Bukowej - Ciosmach - świetlica w Ciosmach - Dąbrowicy - Dereźni Solskiej - Dylach - Gromadzie - Hedwiżynie - Kajetanówce - Korytkowie Dużym - Nadrzeczcu - Rudzie Solskiej - Smółsku Małym	1 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji

- Soli - Starym Bidaczowie - Woli Dereźniańskiej				
Montaż instalacji PV na obiektach użyteczności publicznej, zaopatrzenie w wodę: -SUW w Okrągłym -SW Dyle -pompownia wody w Teodorówce - pompownia wody w Dereźni Solskiej	500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Montaż instalacji PV na obiektach użyteczności publicznej, obiekty sportowe: -boisko w Gromadzie -boisko w Dereźni Solskiej -boisko w Soli	200	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Montaż instalacji PV na prywatnych budynkach mieszkalnych	20 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego, środki własne, środki prywatne	Gmina Biłgoraj	
Montaż kotłów c.o. opalanych biomasą w prywatnych budynkach mieszkalnych	5 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki	Gmina Biłgoraj	

		własne, środki prywatne		
Montaż instalacji solarnych (kolektory słoneczne) w prywatnych budynkach mieszkalnych	2 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne	Gmina Biłgoraj	
Montaż pomp ciepła w prywatnych budynkach mieszkalnych	3 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne	Gmina Biłgoraj	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

II. Inwestowanie w infrastrukturę techniczną w celu zachowania walorów środowiska naturalnego

Niewątpliwie mocną stroną gminy Biłgoraj są jej walory przyrodnicze i stosunkowo czyste środowisko naturalne. Aby zachować atuty gminy, które warunkują nie tylko rozwój turystyczny, ale i osadniczy, należy dążyć do wykorzystania odpowiedniej infrastruktury technicznej. W tym celu jest potrzeba dalszego rozwoju sieci wodno – kanalizacyjnej, termomodernizacji budynków użyteczności publicznej bądź rozbudowy i przebudowy ich z wykorzystaniem energooszczędnych technologii, zwiększenia stopnia usuwania azbestu z budynków mieszkalnych.

Tabela 12. Planowane inwestycje w zakresie ochrony środowiska naturalnego

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Remont/termomodernizacja budynku szkoły w Soli	5 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Rozbudowa i remont systemu gospodarki wodnej na terenie gminy Biłgoraj	7 500	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Budowa kanalizacji sanitarnej w Smółsku Dużym, Smółsku Małym, Brodziakach, Edwardowie (budowa sieci kanalizacyjnej zbiorczej oraz budowa oczyszczalni przydomowych dla nieruchomości dla których budowa sieci będzie nieuzasadniona ze względów ekonomicznych lub technicznych) oraz rozbudowa sieci wodociągowej w Edwardowie	16 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Budowa kanalizacji sanitarnej w Starym Bidaczowie i Nowym Bidaczowie (budowa sieci kanalizacyjnej zbiorczej oraz budowa oczyszczalni przydomowych dla nieruchomości dla których budowa sieci będzie nieuzasadniona ze względów ekonomicznych lub	7 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji

technicznych)				
Budowa kanalizacji sanitarnej w Woli Małej, Woli Dużej lub budowa oczyszczalni przydomowych w przypadku, gdy budowa sieci będzie nieuzasadniona ze względów ekonomicznych lub technicznych	8 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa kanalizacji sanitarnej w Dylach, Cyncynopolu, Ignatówce, Kajetanówce lub budowa oczyszczalni przydomowych w przypadku, gdy budowa sieci będzie nieuzasadniona ze względów ekonomicznych lub technicznych	6 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki prywatne, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Wymiana nieefektywnych źródeł oświetlenia dróg	200	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa energooszczędnego oświetlenia dróg	400	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Modernizacja oświetlenia wnętrzowego w obiektach użyteczności publicznej (szkoły, remizo-światlice)	100	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

III. Promowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego

Gmina Biłgoraj posiada bogate tradycje kulturowe związane z obrzędowością ludową, nadal wykonywanymi dawnymi rzemiosłami, tradycyjnym śpiewem biłgorajskim, charakterystycznym strojem biłgorajsko – tarnogrodzkim, sitarstwem, z którego słynie region biłgorajski czy kuchnią regionalną. Ponadto gmina może poszczycić się bogatą historią związaną w dużej mierze z wydarzeniami II wojny światowej. Na terenie gminy odnajdziemy również elementy dawnej, wielokulturowej spuścizny regionu. Zachowanie i promowanie tak bogatych zasobów kulturowych, jak również prężnej działalności funkcjonujących tu instytucji kulturalnych w tym w szczególności Gminnego Ośrodka Kultury w Biłgoraju, Gminnej Biblioteki Publicznej w Biłgoraju z/s w Soli, oraz działających na terenie gminy stowarzyszeń, ma swoje uzasadnienie w podnoszeniu atrakcyjności turystycznej gminy, a poprzez to rozwoju gospodarczego. Ponadto promowanie walorów kulturowych sprzyja tworzeniu się zjawiska tożsamości lokalnej mieszkańców. Jest to również wyjście naprzeciw potrzebom mieszkańców.

Tabela 13. Planowane inwestycje w zakresie promowania i zachowania dziedzictwa naturalnego

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/ kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący
Działania na rzecz promowania i upamiętniania dziedzictwa kulturowo – historycznego: badania terenowe, upamiętnienia miejsc	200	Działaj Lokalnie, FIO Lubelskie, MKiDN, inne dostępne programy	Gminy Ośrodek Kultury w Biłgoraju
Kultywowanie lokalnych tradycji i obrzędów: warsztaty, przeglądy, festiwale, konkursy, zakup strojów i instrumentów ludowych	500	Działaj Lokalnie, FIO Lubelskie, MKiDN, inne dostępne programy	Gminy Ośrodek Kultury w Biłgoraju
Zachowanie dziedzictwa historycznego: spotkania z historią, gry terenowe, widowiska historyczne, tworzenie archiwum cyfrowego	500	Działaj Lokalnie, FIO Lubelskie, MKiDN, inne dostępne programy	Gminy Ośrodek Kultury w Biłgoraju
Działalność wydawnicza: wydawnictwa płytowe, filmowe, publikacje książkowe	20	Działaj Lokalnie, FIO Lubelskie, MKiDN, inne dostępne programy	Gminy Ośrodek Kultury w Biłgoraju

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

CEL STRATEGICZNY 3: PODNIESIENIE POZIOMU ŻYCIA MIESZKAŃCÓW ORAZ POPRAWA JAKOŚCI KAPITAŁU LUDZKIEGO

I. Rozwój infrastruktury na terenie gminy

Jednym z elementów wpływających na poziom jakości życia mieszkańców jest poziom infrastruktury technicznej. Mimo, że na terenie gminy Biłgoraj infrastruktura techniczna jest stale modernizowana i rozbudowywana, nie spełnia oczekiwań mieszkańców. W dużej mierze odnosi się to do stanu dróg gminnych, powiatowych i wojewódzkich, ale również budynków użyteczności publicznej. Zalecane są prace związane z przebudową i dostosowaniem wymienionych obiektów do potrzeb mieszkańców oraz obowiązujących standardów jakości związanych również z ochroną środowiska.

Tabela 14. Planowane inwestycje w zakresie rozwoju infrastruktury

Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Budowa pompowni wody w Dereźni Solskiej wraz ze studnią redukcyjną w Dereźni Zagrody	1 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Budowa zaplecza garażowo – magazynowego w Gromadzie	6 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Rozbudowa sieci wodociągowej o odcinek umożliwiający zaopatrywanie w wodę nowopowstających budynków i nowopowstających terenów inwestycyjnych	4 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	

Budowa sieci wodociągowej Dyle - Hedwiżyn wraz z rozbudową i remontem ujęcia wody w Dylach	4 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, , inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Rozbudowa/przebudowa budynku szkoły w Ciosmach na potrzeby oświatowe i społeczno-socjalne	2 800	BGK - Bezzwrotne wsparcie budownictwa (mieszkania socjalne), , inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa świetlicy wiejskiej w Korczowie	3 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	
Budowa budynku na potrzeby społeczno-kulturalno-socjalne w Woli Małej	4 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Rozbudowa budynku remizo-świetlicy w Korytkowie Dużym	3 000	Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Utworzenie Zagrody Bukowskiej opartej na	1 000	Fundusze Europejskie dla	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program

tradycjach wsi biłgorajskiej		Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Gminy Biłgoraj		Rewitalizacji
Przebudowa drogi powiatowej nr 2931L w Starym Bidaczowie	4 500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Powiat Biłgorajski	
Przebudowa drogi powiatowej nr 2925L (budowa chodnika) w Bukowej	3 000	FDS Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Powiat Biłgorajski, Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Przebudowa drogi powiatowej nr 2821L (budowa chodnika) w Andrzejówce	200	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Powiat Biłgorajski, Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Remonty dróg powiatowych na terenie gminy Biłgoraj	3 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne	Powiat Biłgorajski, Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji

		Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj		
Wyposażenie dróg powiatowych na terenie gminy Biłgoraj w chodniki i ścieżki rowerowe	3 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Powiat Biłgorajski, Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa dróg gminnych w miejscowości Podlesie	4 500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Budowa drogi gminnej Woli Małej	500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa dróg gminnych w Soli i Kolonii Sól	5 500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego

		Biłgoraj		
Budowa drogi gminnej w Hedwizynie	7 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Budowa dróg gminnych w Majdanie Gromadzkim	3 500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Budowa drogi gminnej w Korytkowie Dużym	2 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Budowa drogi gminnej w Starym Bidaczowie	4 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Budowa drogi gminnej w Rudzie Zagrody	1 000	FDS, Fundusze Europejskie dla	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program

		Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj		Rewitalizacji
Budowa drogi gminnej zabudowy w Dąbrowicy wraz z budową drugiej linii zabudowy	4 500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Budowa dróg gminnych w Smółsku Małym i Smółsku Dużym wraz z budową drugiej linii zabudowy	6 000	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
Przebudowa drogi gminnej w nowym Bidaczowie - wykonanie chodnika	300	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj	Gmina Biłgoraj	Lokalny Program Rewitalizacji
Przebudowa drogi powiatowej na odcinku Sól – Ruda Zagrody (wykonanie chodnika)	500	FDS, Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, PROW 2021-2027, inne programy		

		dostępne w okresie realizacji zadania, środki własne Powiatu Biłgorajskiego, środki własne Gminy Biłgoraj		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Urzędu Gminy Biłgoraj

II. Rozwój różnych form integracji społecznej

Jednym z problemów z jakimi boryka się gmina Biłgoraj jest brak zintegrowanej społeczności lokalnej. Wyzwaniem które należy postawić przed samorządem jest wprowadzenie działań mających na celu wzmacnianie spójności i integralności społecznej, budowanie silnej tożsamości lokalnej, poczucia przywiązania do miejsca zamieszkania, jego specyfiki i historii, m.in. poprzez tworzenie miejsc integracji społecznej.

III. Aktywizacja społeczna i obywatelska mieszkańców

Elementem szeroko pojmowanego rozwoju gminy są aktywni mieszkańcy gminy z wysoką świadomością i odpowiedzialnością obywatelską, zaangażowani we w procesy zachodzące w ich miejscowościach, rozwój swojej małej ojczyzny i budowaniu silnego podmiotu samorządowego. Główną metodą prowadzenia polityki rozwoju w przestrzeni gminy będzie partycypacja społeczna. Partycypacja to liczne działania, metody i techniki uczestnictwa obywateli w określaniu potrzeb i problemów społecznych oraz partnerskie współdziałanie, to faktyczny udział społeczeństwa w podejmowaniu ważnych decyzji rozwojowych. Wspieranie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców będzie się odbywało m.in. poprzez wsparcie organizacji pozarządowych przy pomocy doradztwa i mentoringu oraz dzięki wprowadzeniu mechanizmów zwiększających udział obywateli w kształtowaniu polityki gminy. Efektem docelowym tych działań jest wdrożenie efektywnego systemu zarządzania gminą, której rozwój oparty jest na współpracy i mobilizowaniu zasobów.

Zgodnie z brzmieniem wizji rozwoju społecznego Gminy Biłgoraj „*Jako mieszkańcy Gminy Biłgoraj dążymy do społeczeństwa zintegrowanego i jednocześnie wolnego od problemów wykluczenia społecznego i ubóstwa. Chcemy być społecznością nowoczesną, solidarnie wrażliwą i potrafiącą zaspokoić podstawowe potrzeby mieszkańców, czerpiącą jednocześnie wzorce do działania z bogactwa tradycji i historii Ziemi Biłgorajskiej. Pragniemy poczucia bezpieczeństwa socjalnego dla wszystkich, a także zwiększenia dostępności do zasobów i usług*

w sferze ekonomicznej oraz w sferze społecznej pozwalającej mieszkańcom Gminy Biłgoraj pełnić role społeczne, rodzinne i obywatelskie.”

Warunkiem osiągnięcia strategicznych celów w zakresie polityki społecznej jest aktywizacja wspólnoty, doskonalenie pracy socjalnej, współpraca poszczególnych instytucji oraz dostęp do odpowiednio zorganizowanej infrastruktury, aby udzielana pomoc docierała do najbardziej potrzebujących mieszkańców gminy, odpowiadała ich zapotrzebowaniu i oczekiwaniom.

Tabela 15. Planowane inwestycje w zakresie aktywizacji społecznej i obywatelskiej mieszkańców

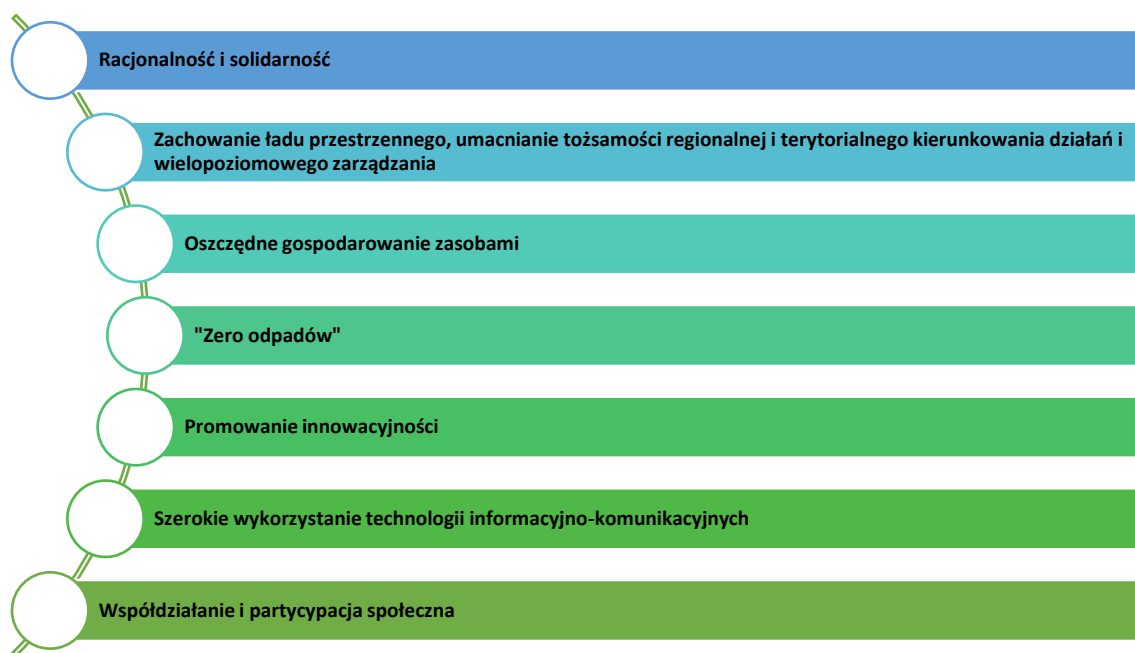
Nazwa zadania	Wartość szacunkowa/kosztorysowa zadania (w tys. zł)	Przewidywane źródła finansowania	Podmiot realizujący	Zgodność z dokumentami strategicznymi
Działania na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży	500	Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, środki rządowe	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, organizacje pozarządowe	Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Biłgoraj na lata 2021 – 2030
Działania na rzecz zmniejszenia skali występowania zjawiska uzależnień i przemocy w rodzinie oraz poprawa dostępności do opieki zdrowotnej	500	Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, środki rządowe	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, organizacje pozarządowe	Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Biłgoraj na lata 2021 – 2030
Działania na rzecz zapobiegania wykluczeniu społecznemu	2 000	Europejskie dla Lubelskiego 2021-2027, środki rządowe	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, organizacje pozarządowe	Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Biłgoraj na lata 2021 – 2030

SPÓJNOŚĆ Z CELAMI STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO 2030

W procesie definiowania celów strategicznych i operacyjnych Strategii Rozwoju Gminy Biłgoraj na lata 2022-2030 zachowano spójność z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL 2030). Szczególną uwagę zwrócono na zgodność z modelem zrównoważonego rozwoju województwa, który jest typem rozwoju społeczno-gospodarczego opartego o następujące zasady:

- Integrowanie działań politycznych, gospodarczych i społecznych
- Zachowanie równowagi przyrodniczej
- Zaspokajanie podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności
- Zorientowanie na współczesne i przyszłe pokolenia.

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii było uwzględnienie przedstawianych w SRWL 2030 zasad horyzontalnych, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju oraz determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL.

Zasady horyzontalne w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (opr. własne)

W procesie formułowania celów Strategii Rozwoju Gminy Biłgoraj wykorzystano model rozwoju SRLW 2030 bazujący na modelu zrównoważonym, integrującym zasoby i potencjały, stymulowanym racjonalnymi wyborami strategicznymi oraz ukierunkowanym na wysoką jakość życia.

Podczas analizowania problemów, badania potencjałów oraz przewag konkurencyjnych gminy Biłgoraj, a przede wszystkim definiowania celów strategii zachowano spójność z celami strategicznymi i operacyjnymi SRWL 2030 zgodnie z poniższym schematem.

Tabela 15. Spójność celów strategicznych Strategii Rozwoju Gminy Biłgoraj z celami operacyjnymi Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Cele Strategiczne Strategii Rozwoju Gminy Biłgoraj	Cele strategiczne SRWL	Cele operacyjne SRWL
CS1: Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej gminy	PRZESTRZEŃ Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych	2.3 Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich
	GOSPODARKA Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych	3.2 Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw 3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu
CS2: Poprawa stanu środowiska przyrodniczego i ochrona jego zasobów	PRZESTRZEŃ Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych	2.4 Ochrona walorów środowiska
CS 3: Podniesienie poziomu życia mieszkańców oraz poprawa jakości kapitału ludzkiego	PRZESTRZEŃ Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych	2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej
	SPOŁECZEŃSTWO Wzmacnianie kapitału społecznego	4.1 Rozwijanie kapitału ludzkiego 4.3 Włączenie i integracja społeczna 4.6 Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania

Źródło: opracowanie własne

SYSTEM MONITOROWANIA I OCENY REALIZACJI STRATEGII

System monitorowania jest ważnym elementem w procesie wdrażania strategii. Dane z monitoringu służą do oceny skuteczności realizowanych działań i pozwalają na bardziej efektywne wydatkowanie środków publicznych.

Zakłada się, że instytucją odpowiedzialną za ogólną koordynację i monitorowanie procesu realizacji strategii będzie Urząd Gminy w Biłgoraju, którego zadaniem będzie w szczególności:

- zbieranie i przekazywanie partnerom społecznym i gospodarczym informacji o dostępnych źródłach finansowania zewnętrznego (kierowanie potencjalnych beneficjentów do odpowiednich instytucji),
- wyrażanie opinii co do zgodności proponowanych zmian w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego z zapisami strategii,
- wydawanie opinii o zgodności planowanej inwestycji/zadania z zapisami strategii (w przypadku gdy taka opinia jest wymagana),
- inicjowanie i koordynowanie opracowania średniookresowych dokumentów programowych (np. program rozwoju bazy oświatowej, program rozwoju usług społeczeństwa informacyjnego),
- informowanie społeczności lokalnej o istnieniu strategii i obranych kierunkach rozwoju, a także o postępach i efektach jej wdrażania.

Ocena postępów we wdrażaniu strategii będzie oparta o zestaw bazowych wskaźników.

Tabela 16. Kluczowe wskaźniki realizacji projektu

Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Częstotliwość pomiaru
Liczba nowych podmiotów gospodarczych rejestrowanych na terenie gminy	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Liczba podmiotów inwestujących na terenach inwestycyjnych	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Kwota wpływu z podatków od nieruchomości z tytułu działalności gospodarczej	zł.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Ilość instalacji OZE	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Liczba zmodernizowanych źródeł ciepła	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Projekty związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Długość ścieżek rowerowych	km	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Liczba sportowych/kulturalnych wydarzeń	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030
Liczba inicjatyw realizowanych przez organizacje pozarządowe	szt.	Dwukrotnie w latach: 2022 i 2030

Źródło: opracowanie własne

Struktura przestrzenna obszaru gminy stanowi system powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania pełniących określone funkcje, które łącznie, również z elementami i obszarami sąsiadującymi z gminą, tworzą całość funkcjonalno-przestrzenną. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, korytarze ekologiczne, rolnicze tereny otwarte), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem i funkcją, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne), które umożliwiają kontakty i powiązania (wewnętrzne i zewnętrzne) pomiędzy poszczególnymi częściami gminy i jej otoczeniem.

Funkcja danego miejsca to rola, jaką odgrywa ono w jednostce osadniczej, co ma swoje odzwierciedlenie w sposobach użytkowania ziemi. Rozkład przestrzenny różnych form użytków zależy od szeregu uwarunkowań, a skupienia funkcji prowadzą do powstania stref funkcjonalnych. W gminie Biłgoraj, wpływ na ich ukształtowanie i rozmieszczenie miały przede wszystkim uwarunkowania środowiska przyrodniczego oraz rozwój osadnictwa. Rozwój terenów zurbanizowanych determinowany jest, zarówno dużym udziałem terenów leśnych w powierzchni ogólnej gminy, jak i „obwarzankowym” jej położeniem wokół miejskiego ośrodka rdzeniowego, gdzie zlokalizowana jest siedziba urzędu gminy, a tym samym również silnymi związkami funkcjonalnymi z miastem.

Głównym celem kształtowanego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru gminy jest stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe gminy. Ma on również wyeliminować lub minimalizować konflikty przestrzenne powstające między funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów. Określenie i delimitacja elementów składających się na strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy służy również określeniu pożądanych kierunków rozwoju i funkcjonowania poszczególnych jej elementów.

Modelową strukturę funkcjonalno-przestrzenną gminy Biłgoraj tworzą:

- 1) **Elementy o wiodącej funkcji przyrodniczej** stanowiące system przyrodniczy gminy, na który składają się:
  - strefa ekologiczna obejmująca przeważającą część gminy, stanowiąca część korytarza ekologicznego rangi krajowej; tworzą ją tereny o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, w jej obszarze znajdują się: śródleśny rezerwat przyrody Obar, niewielki fragment Szczembrzeszyńskiego Parku Krajobrazowego oraz fragmenty obszarów Natura 2000 (SOO Uroczyska Puszczy Solskiej, SOO Uroczyska Lasów Janowskich, OSO Puszcza Solska, OSO Lasy Janowskie); tworzą ją głównie tereny lasów oraz śródleśnych łąk i polan,
  - dolinne korytarze ekologiczne wzdłuż dolin głównych rzek gminy, tj.: Czarnej Łaby, Białej Łaby i Bukowej, pozwalają one zapewnić odpowiednie warunki dla zachowania i

odtworzenia bioróżnorodności i wymagają zachowania i kształtowania drożności ekologiczno-przestrzennej, także obszaru miasta Biłgoraj z regionalną siecią ekologiczną;

2) **Rolnicza przestrzeń produkcyjna**, którą stanowią tereny rolnicze (tereny upraw rolniczych, łąki, pastwiska) i związane z nimi tereny aktywności społeczno-gospodarczej rozciągające się głównie na południowy-wschód od granicy z miastem Biłgoraj oraz w północno-wschodniej części gminy w rejonie wsi Ignatówka – Kajetanówka – Dyle; wskazane do utrzymania dotychczasowej funkcji: rolniczej, towarzyszących produkcji rolnej i gospodarczych;

3) **Elementy rozwoju i koncentracji aktywności społeczno-gospodarczej**, na które składają się:

- sieć osadnicza, którą tworzą sołectwa (wsie, kolonie), jako ośrodki usług elementarnych właściwe dla wzmacniania i rozwoju funkcji obsługi mieszkańców w zakresie usług podstawowych i obsługi rolnictwa, a także – w zależności od uwarunkowań – dla wzmacniania i rozwoju funkcji turystyki i rekreacji oraz obsługi i koncentracji przedsiębiorczości pozarolniczej,
- obszary koncentracji zabudowy, które tworzą tereny zwartej zabudowy, służące krystalizowaniu i optymalnemu wykorzystaniu struktur osadniczych zapewniających łatwy dostęp do usług publicznych i komercyjnych w miejscu zamieszkania oraz dających możliwość korzystania z przestrzeni rekreacyjnej i wypoczynkowej,
- strefy aktywności gospodarczej, których potencjał rozwojowy związany jest w szczególności z bezpośrednim sąsiedztwem z terenami miejskimi oraz z przebiegiem tras komunikacyjnych (drogowych i kolejowych);

4) **Elementy powiązań infrastrukturalnych**, na które składają się:

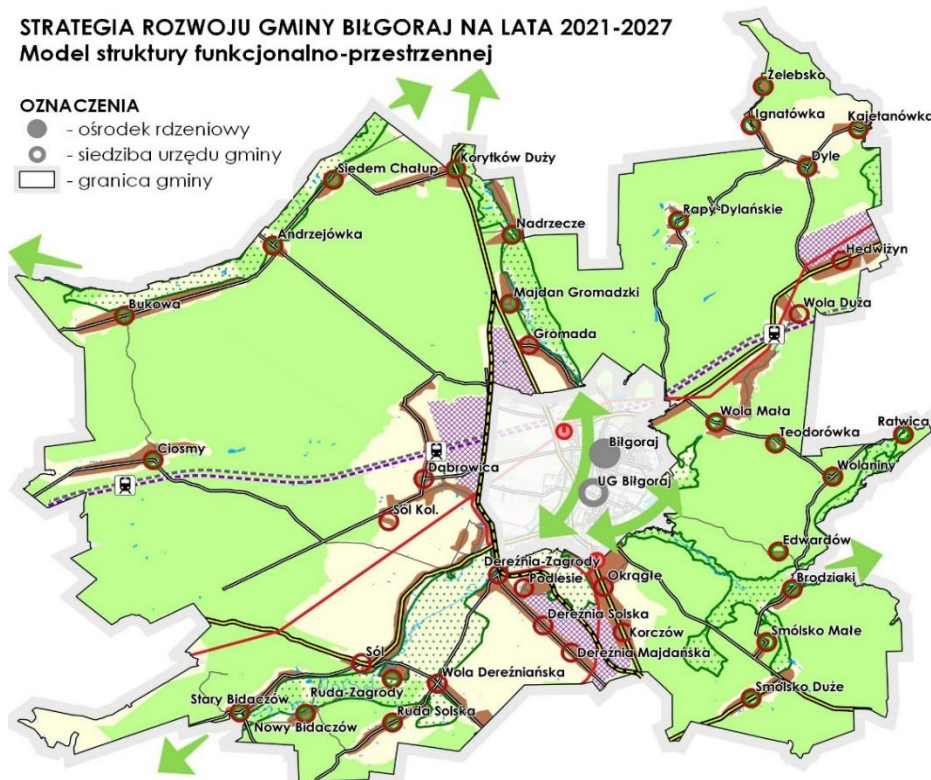
- drogi wojewódzkie – realizujące powiązania zewnętrzne obszaru gminy, stanowiące główny szkielet sieci transportowej,
- planowana obwodnica miasta Biłgoraj w ciągu drogi wojewódzkiej nr 835,
- drogi powiatowe – realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także bliskie powiązania zewnętrzne, uzupełniając w tym zakresie sieć dróg wojewódzkich,
- drogi gminne – realizujące wewnętrzne powiązania transportowe, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich i powiatowych,
- linie kolejowe – realizujące powiązania zewnętrzne,
- powiązania energetyczne, na które składają się linie elektroenergetyczne WN wraz z infrastrukturą towarzyszącą, decydujące o bezpieczeństwie energetycznym obszaru gminy w odniesieniu do których zakłada się ich rozwój w wymiarze jakościowym i ilościowym, przede wszystkim infrastruktury transportowej, ukierunkowany na

minimalizowanie barier i ograniczeń rozwoju w funkcjonowaniu układów przestrzennych, kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów systemu transportowego.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY BIŁGORAJ NA LATA 2021-2027
Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

OZNACZENIA

- - ośrodek rdzeniowy
- - siedziba urzędu gminy
- - granica gminy

ELEMENTY ROZWOJU I KONCENTRACJI AKTYWNOŚCI SPOŁECZNO-GOSPODARCZEJ

Sieć osadnicza

- - elementarne ośrodki obsługi ośrodków rozwoju wielofunkcyjnego
- - elementarne ośrodki obsługi ośrodków rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych

Strefy krystalizacji aktywności społeczno-gospodarczej

- - obszary koncentracji zabudowy
- - strefy aktywności gospodarczej

ELEMENTY POWIĄZAŃ INFRASTRUKTURALNYCH

Powiązania drogowe

- - drogi wojewódzkie
- - obwodnica (planowana)
- - drogi powiatowe
- - drogi gminne

ELEMENTY O WIODĄCEJ FUNKCJI PRZYRODNICZEJ

- - korytarze ekologiczne dolinne
- - strefa ekologiczna
- - kierunki powiązań przyrodniczych korytarzy ekologicznych dolinnych
- - zbiorniki wodne
- - główne rzeki

ROLNICZA PRZESTRZEŃ PRODUKCYJNA

- - tereny upraw polowych

Powiązania kolejowe

- - linia szerokotorowa (LHS)
- - linia normalnotorowa
- - przystanki kolejowe

Sieć energetyczna

- - linie elektroenergetyczne 110 kV
- - GPZ

Mapa 8. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

USTALENIA I REKOMENDACJE

Właściwemu kształtowaniu i harmonizowaniu struktury w odniesieniu do relacji zarówno pomiędzy elementami tkanki miejskiej, jak i wewnątrz tych elementów, służą wytyczne dla lokalnej polityki przestrzennej, tj. przestrzenne warunki realizacji polityki rozwoju miasta. Mając na uwadze elementy i strefy konstytuujące strukturę funkcjonalno-przestrzenną miasta, określa się poniższe ustalenia i rekomendacje do lokalnej polityki przestrzennej:

- w odniesieniu do strefy ekologicznej ustalenia i rekomendacje obejmują:
  - 1) Kształtowanie zagospodarowania przestrzennego w dostosowaniu do specyfiki obszaru i przedmiotu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych, wynikających z funkcji i reżimu ochronnego obszarów, odpowiednio do:
    - form ochrony przyrody – stosowanie zasad wynikających z dokumentów je ustanawiających oraz planów zadań ochronnych i planów ochrony (jeśli takie obowiązują) dla obszarów: Natura 2000, rezerwatu przyrody, parku krajobrazowego,
    - lasów – stosowanie zasad wynikających z planów urządzania lasów;
  - 2) Zachowywanie w stanie naturalnym terenów podmokłych jako regulatorów warunków hydrologicznych, klimatycznych i ekologicznych środowiska oraz elementów naturalnej retencji wód;
  - 3) Określenie i/lub utrzymanie w gminnych dokumentach planistycznych stref ochrony warunków siedliskowych lasu (otulin), których zadaniem jest zapewnienia prawidłowego funkcjonowania ekosystemów leśnych poprzez wykluczanie zagospodarowania mogącego mieć negatywny wpływ na gatunki wnętrza lasu oraz ekoton;
  - 4) Wykorzystywanie terenów leśnych na cele rekreacyjne należy uzależnić od:
    - utrzymania funkcji ekologicznej lasu (biologicznej, klimatycznej itp.),
    - utrzymania drożności przestrzeni leśnej,
    - warunków określonych w planach urządzenia lasu lub uproszczonych planach urządzenia lasu;
  - 5) Zrównoważone wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego do rozwoju funkcji rekreacyjnych i wypoczynkowych w tym realizacji małej architektury, infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej oraz ciągów pieszo-rowerowych jako elementu kompleksowego systemu powiązań komunikacyjnych;
  - 6) Kształtowanie przestrzeni publicznych w sposób umożliwiający przyjazne i intuicyjne poruszanie się między atrakcjami turystycznymi, a jednocześnie zabezpieczający potrzeby społeczności lokalnych żyjących na danym obszarze;

- w odniesieniu do dolinnych korytarzy ekologicznych ustalenia i rekomendacje obejmują:

- 1) Zachowanie i zwiększanie ciągłości łączności ekologicznej, zwłaszcza w rejonie wsi Nadrzecze, Gromada i północnej granicy miasta Biłgoraj poprzez:
  - wykluczanie zagospodarowania dolin rzecznych i strefy korytarza zmieniającego funkcje i sposób użytkowania,
  - pozostawianie niezagospodarowanych fragmentów dna doliny i jej zboczy, posiadających łączność ekologiczną z obszarami sąsiednimi,
  - zapewnienie trwałości funkcjonowania ekosystemów terenów podmokłych;
- 2) Zwiększanie ciągłości przestrzennej i funkcjonalnej ekosystemów dolinnych w obszarach korytarzy ekologicznych, w miejscach przecięcia z infrastrukturą transportową o charakterze barier antropogenicznych, w szczególności dróg wojewódzkich m.in. poprzez zapewnienie przestrzennych możliwości realizacji przejść dla zwierząt;
- 3) Zachowanie trwałości gruntów leśnych oraz naturalnych cieków i zbiorników wodnych, w granicach korytarzy ekologicznych, przy zachowaniu ich dotychczasowego gospodarczego wykorzystania, z uwzględnieniem uzasadnionej potrzeby ich przeznaczenia na cele publiczne, turystyczne i rekreacyjne;
- 4) Zachowanie i ochronę planistyczną walorów hydrograficznych zlewni rzek: Bukowa, Biała Łada i Czarna Łada, o dużym znaczeniu dla rekreacji, w celu ochrony ilościowej i jakościowej zasobów wodnych poprzez:
  - ochronę mokradeł, w tym dolin rzecznych oraz pozadolinnych podmokłości, bagien i torfowisk przed odwodnieniem,
  - ochronę meandrujących odcinków rzek przed regulacją,
  - uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej,
  - eliminację ognisk zanieczyszczeń wód powierzchniowych i podziemnych;

- w odniesieniu do rolniczej przestrzeni produkcyjnej ustalenia i rekomendacje obejmują:

- 1) Kształtowanie zwartych przestrzennie jednostek osadniczych minimalizujące rozpraszanie zabudowy na tereny otwarte oraz terenochłonność i związane z tym problemy i potrzeby obsługi infrastrukturalnej;
- 2) Określanie w gminnych dokumentach planistycznych sposobów podnoszenia retencyjnej pojemności zlewni, jako elementów ochrony przed powodzią i suszą, a w szczególności zwiększenia retencji wodnej w drodze wyznaczania powierzchni pod budowę zbiorników retencyjnych;
- 3) Harmonijne kształtowanie zagospodarowania przestrzennego wokół obszarów i obiektów o wartościach kulturowych i krajobrazowych, w szczególności wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;

- 4) Ochronę i wzbogacanie przyrodnicze struktur ekologicznych polegające na:
- kształtowanie drobnoziarnistej struktury obszarów przejściowych pomiędzy zabudową, a terenami otwartymi celem przeciwdziałania niekorzystnym skutkom krajobrazowym i ekologicznym poprzez wprowadzenie niższych (przejściowych) form zabudowy i zakładanie pasów zieleni,
  - utrzymywaniu i zwiększaniu ciągłości przestrzennej biotopów (zwłaszcza leśnych i łąkowych) poprzez zapobieganie ich izolacji i fragmentacji (głównie ze strony komunikacji),
  - objęciu ochroną planistyczną elementów przyrodniczo-krajobrazowych, mających duże znaczenie w utrzymaniu stabilności krajobrazu oraz kształtowaniu funkcji rekreacyjnej;
- 5) Wykorzystanie potencjału przyrodniczego i kulturowego do rozwoju i wzbogacania wielofunkcyjnego rozwoju ośrodków osadniczych;

▪ w odniesieniu do sieci osadniczej ustalenia i rekomendacje obejmują:

- 1) Wielofunkcyjny rozwój jednostek osadniczych, polegający na integracji przestrzennej i funkcjonalnej obszarów o różnym, niekonfliktowym przeznaczeniu przy uwzględnieniu programu adekwatnego do uwarunkowań i potencjału jednostki, tj.:
- ośrodki położone w strefie ekologicznej lub na jej pograniczu z terenami otwartymi rolniczej przestrzeni produkcyjnej predestynowane do rozwoju funkcji turystycznych i rekreacyjnych w oparciu o potencjał przyrodniczy strefy ekologicznej,
  - ośrodki położone w strefie ekologicznej, przede wszystkim Nadrzecze, Bukowa i Korytków Duży predestynowane do wzmacniania i rozwoju funkcji związanych z działalnością kulturową w oparciu o produkt kulturowy budowany na podstawie walorów kulturowych,
  - ośrodki położone w strefie rolniczej przestrzeni produkcyjnej predestynowane do rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych w oparciu o potencjał ośrodka centralnego (miasta Biłgoraj), renty położenia w sąsiedztwie głównych powiązań komunikacyjnych (drogi wojewódzkie, linie kolejowe), potencjalnych stref aktywności gospodarczej;

▪ w odniesieniu do obszarów koncentracji zabudowy ustalenia i rekomendacje obejmują:

- 1) Krystalizowanie sieci osadniczej, w szczególności na obszarach strefy podmiejskiej i rozproszonej, monofunkcyjnej zabudowy poprzez:
- kształtowanie zwartych przestrzennie jednostek osadniczych i unikanie dalszego pasmowego rozwoju zabudowy wzdłuż ciągów komunikacyjnych,

- wykorzystanie w pierwszej kolejności obszarów istniejącego zagospodarowania, polegające na: (a) uzupełnianiu i kontynuacji urbanizacji obszarów o w pełni wykształconej zwartej strukturze funkcjonalno-przestrzennej, z zapewnieniem standardów uwzględniających aspekty użytkowe, kulturowe i ekologiczne środowiska zamieszkania, (b) regeneracji obszarów zdegradowanych w szczególności poprzez rewitalizację oraz inne działania mające na celu przywrócenie im utraconych walorów lub/i nadanie nowych funkcji (modernizacja, rewaloryzacja, adaptacja, rekultywacja, remediacja itd.),
  - porządkowania ruralistycznych struktur przestrzennych możliwie z zachowaniem skali i form zabudowy charakterystycznych dla dziedzictwa kulturowego i architektonicznego regionu biłgorajskiego;
- 2) Kształtowanie struktur przestrzennych zapewniających dobre środowiskowe warunki życia polegające na uwzględnianiu w planowaniu struktur osadniczych:
- sąsiedztwa istniejących lub rozwijających się funkcji konfliktogennych, mogących mieć istotny wpływ: na jakość powietrza, klimat akustyczny i aerosanitarny, narażenie na drgania i wibracje oraz szkodliwe promieniowanie i/lub oddziaływanie pól elektromagnetycznych, z zachowaniem standardów wynikających z obowiązujących norm,
  - ryzyka wystąpienia powodzi i następstw zmian klimatycznych;
- 3) Przy planowaniu terenów mieszkaniowych, usługowych i innych należy zapewnić odpowiednie warunki przestrzenne dla kreowania wysokiej jakości przestrzeni publicznych sprzyjających integracji społecznej i budowaniu lokalnej tożsamości oraz tworzących spójne systemy funkcjonalne i kompozycyjne, adekwatnie do skali poszczególnych struktur osadniczych;
- 4) Planowanie terenów urbanizacji warunkowanych równoczesną realizacją sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;
- 5) Ograniczenie i wykluczenie z zabudowy terenów położonych w obszarach szczególnego zagrożenia powodzią, w szczególności w rejonie wsi: Dereźnia-Zagrody, Gromada, Majdan Gromadzki, Nadrzecze;
- w odniesieniu do stref aktywności gospodarczej ustalenia i rekomendacje obejmują:
- 1) Rozwój terenów aktywności gospodarczej z przeznaczeniem pod działalność gospodarczą i/lub usługową:
- odpowiednio powiązanych z układem drogowym i/lub kolejowym,
  - wykorzystujących w pierwszej kolejności tereny w bezpośrednim zasięgu oddziaływania istniejących kompleksów przemysłowych, usługowych,
  - przy uwzględnieniu terenów zieleni buforowej, minimalizującej negatywne oddziaływanie tych terenów na obszary sąsiednie (np. w celu zmniejszenia zagrożenia hałasem lub ingerencji w krajobraz kulturowy);

- 2) Realizację terenów aktywności gospodarczej umożliwiających lokalizację różnorodnych, komplementarnych funkcji gospodarczych, dla zwiększania potencjału inwestycyjnego i wykorzystania istniejącej infrastruktury technicznej;
  - 3) Kompleksowe wyposażenie w infrastrukturę techniczną (systemy wodno-kanalizacyjne, zasilanie w energię elektryczną o odpowiednich parametrach) lub z możliwością jej rozbudowy i przyłączenia do istniejących sieci (przy założeniu jej odpowiedniej przepustowości i parametrów zasilania), a także z możliwością powiązania z systemem dróg publicznych;
  - 4) koncentrowania uciążliwej lub wysokospecjalistycznej aktywności gospodarczej w wyodrębnionych, zorganizowanych strefach gospodarczych umożliwiających ograniczenie negatywnego wpływu terenów przemysłowych na sąsiadującą zabudowę mieszkaniową i kształtowanie krajobrazu poprzez m.in.:
    - strefowanie zabudowy na styku z istniejącymi funkcjami chronionymi,
    - tworzenie pasów ochronnych, w tym zieleni izolacyjnej,
    - tworzenie granic przestrzennych (np. droga o odpowiedniej szerokości),
    - organizację obsługi komunikacyjnej w sposób ograniczający potencjalną uciążliwość (w tym zakłócenia w płynności ruchu, hałas, zanieczyszczenie powietrza);
- w odniesieniu do infrastruktury powiązań komunikacyjnych ustalenia i rekomendacje obejmują:
    - 1) Objęcie ochroną planistyczną terenów stanowiących rezerwy pod lokalizację planowanych dróg kluczowych dla zwiększenia sprawności powiązań komunikacyjnych oraz poprawy funkcjonowania struktur urbanistycznych;
    - 2) Ograniczanie lokalizowania funkcji wrażliwych na uciążliwości hałasu na terenach położonych w bezpośrednim sąsiedztwie głównych drogowych powiązań transportowych, tj. w sąsiedztwie dróg wojewódzkich nr: 835, 858;
    - 3) Rozwój ilościowy i jakościowy systemu komunikacyjnych powiązań wewnętrznych mający na celu:
      - zapewnienie dostępności do ośrodka centralnego – miasta Biłgoraj, skupiającego ponadlokalne funkcje usługowe,
      - poprawę bezpieczeństwa ruchu drogowego;
    - 4) W ramach kształtowania zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w bezpośrednim sąsiedztwie linii kolejowych wskazuje się rozwiązania sprzyjające minimalizowaniu kolizji przestrzennych, tj.:
      - nie lokalizowanie funkcji wrażliwych na uciążliwości hałasu,
      - stosowanie pasów zieleni izolacyjnej;
    - 5) Organizację i zagospodarowanie historycznych szlaków kulturowych w formie tras rowerowych lub szlaków turystycznych;

- 6) Rozbudowę sieci lokalnych tras rowerowych i ich integracji z regionalnymi trasami rowerowymi (Trasa Rowerowa Polski Wschodniej);
- w odniesieniu do infrastruktury energetycznej ustalenia i rekomendacje obejmują:
    - 1) Realizację programów mających na celu dywersyfikację źródeł energii i modernizację indywidualnych źródeł ciepła z zaleceniem eliminacji uciążliwych palenisk węglowych na rzecz paliwa gazowego oraz pozyskiwanie energii i ciepła ze źródeł odnawialnych;
    - 2) Preferowanie lokalizacji instalacji do wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych na obszarach i w miejscach o największym potencjale zasobowym, przy uwzględnieniu konieczności eliminowania lub maksymalnego ograniczania zagrożeń i negatywnego oddziaływania tej infrastruktury na środowisko, w tym na bioróżnorodność, powiązania przyrodnicze, walory krajobrazowe oraz zdrowie ludzi;
    - 3) Uwzględnianie w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym potrzeb bezpieczeństwa energetycznego przez:
      - rezerwowanie pasów terenów wolnych od zabudowy i przeszkód terenowych dla projektowanej i planowanej infrastruktury elektroenergetycznej, a na etapie jej eksploatacji zapewniających dostęp do sieci i urządzeń energetycznych,
      - określanie ograniczeń w zabudowie oraz zagospodarowaniu i użytkowaniu terenu w pobliżu projektowanej i planowanej infrastruktury elektroenergetycznej oraz źródeł produkcji energii elektrycznej.
    - 4) Planowanie i realizacja infrastruktury energetycznej gwarantujące zrównoważony rozwój i oszczędne gospodarowanie zasobami przestrzeni, poprzez koncentrację przedsięwzięć liniowych i węzłowych, w szczególności w korytarzach infrastrukturalnych.

REZULTATY KONSULTACJI SPOŁECZNYCH

Istotnym etapem prac nad strategią, były konsultacje społeczne. Ich celem było zebranie opinii i uwag od mieszkańców na temat przyszłego rozwoju gminy.

Konsultacje, ze względu na panującą sytuację związaną z COVID 19 odbył się jedynie drogą pisemną. Opinię mieszkańców gminy zebrane zostały na podstawie ankiet udostępnionych na stronie urzędu.

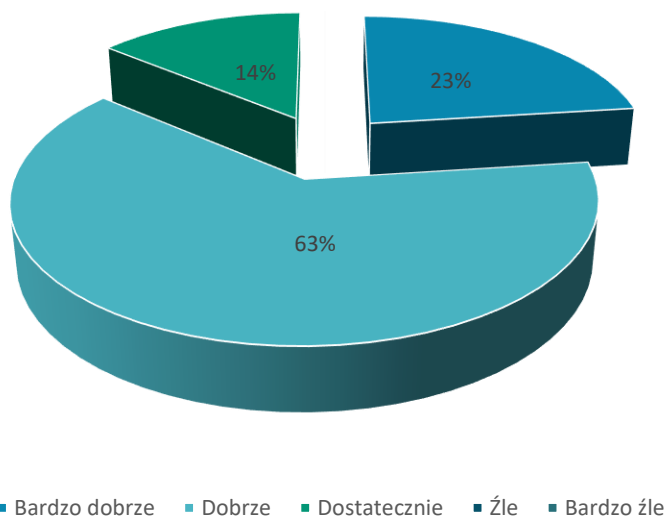
Ankieta konsultacyjna odnosiła się do takich zagadnień jak:

- ocena warunków życia w gminie
- ocena realizacji zadań samorządu
- wskazanie działań nieinwestycyjnych w gminie,
- wskazanie zapotrzebowania inwestycyjnego w miejscowości ankietowanego,
- zaproponowanie kierunków rozwoju gminy.

Wyniki ankiet, opracowane w formie graficznej i zaprezentowane poniżej, posłużyły jako jedno z ważnych kryteriów przy wyborze strategicznych kierunków rozwoju gminy.

W badaniu udział wzięło 56 osób, w tym 37 kobiet. Największą rzeszę respondentów stanowiły osoby w przedziale wiekowym 50-60 lat a najmniejszą powyżej 70 roku życia. Wykształcenie odpowiadających na pytania ankiety w większości było na poziomie wyższym. Status zawodowy 35 osób to zatrudniony.

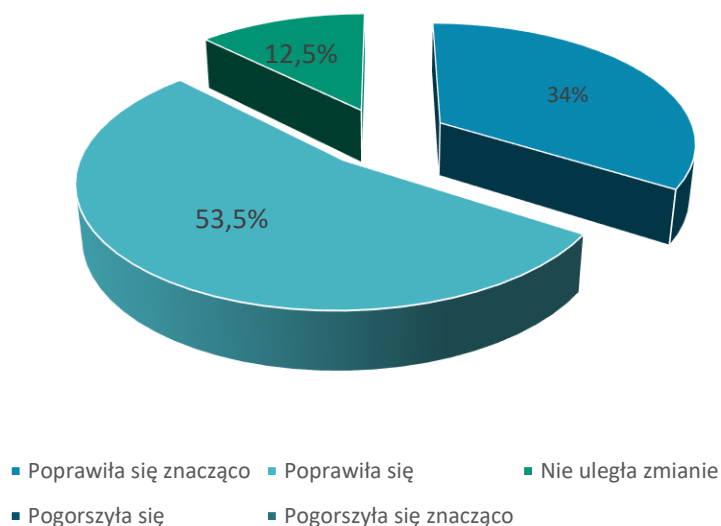
Ocena jakości życia w gminie Biłgoraj

Wykres 37. Ocena jakości życia w gminie Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

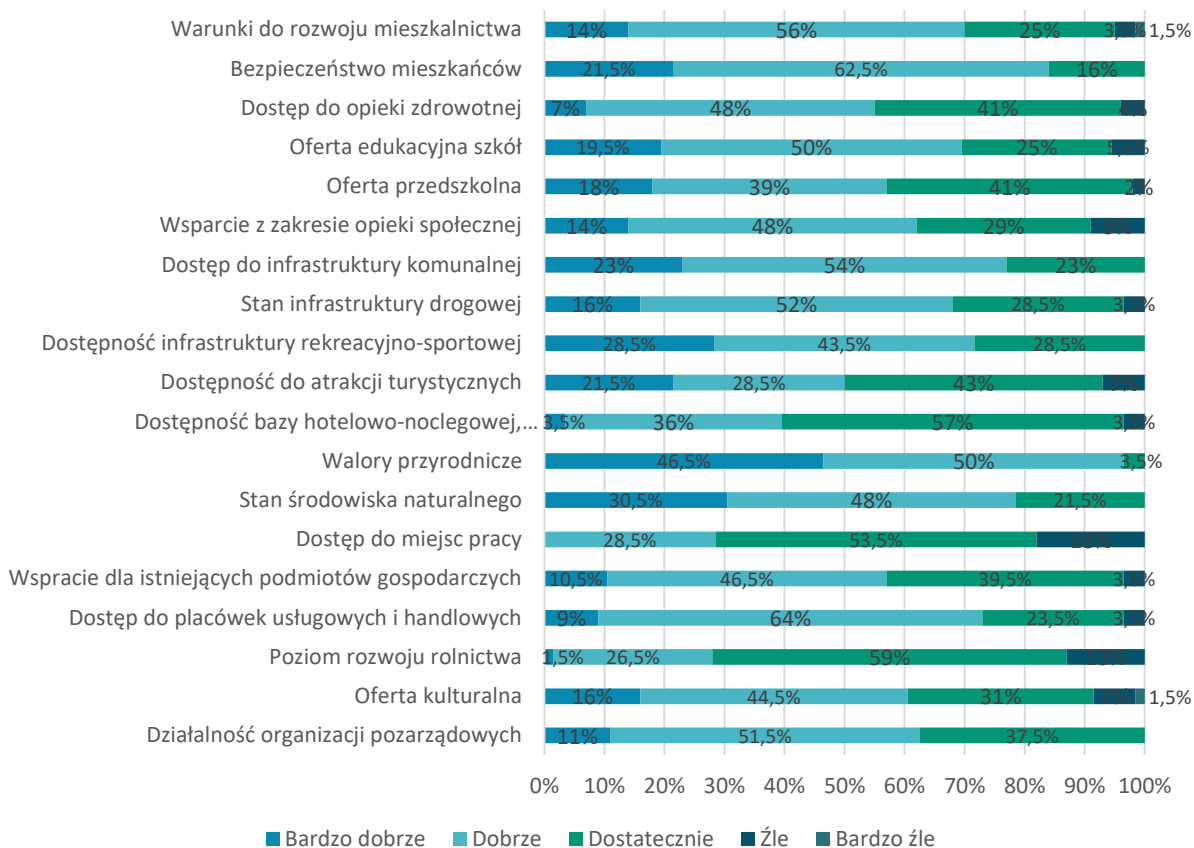
Z powyższego wykresu wynika, że 63% ankietowanych ocenia jakość życia na dobrym poziomie. Niespełna jedna czwarta mieszkańców gminy ocenia standard życia na poziomie bardzo dobrym. Najmniej liczną okazała się grupa respondentów wystawili ocenę dostateczną. Żaden z ankietowanych nie wskazał w tym pytaniu odpowiedzi źle lub bardzo źle.

Ocena zmiany jakości życia w przeciągu ostatnich 5 lat

Wykres 38. Ocena zmiany jakości życia mieszkańców gminy Biłgoraj w ostatnich 5 latach

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o ocenę jakości życia mieszkańców gminy Biłgoraj w ostatnich 5 latach, ponad połowa ankieterów odpowiedziała, że poprawiło się, natomiast 34% odpowiedziało, że była to poprawa znacząca. 13% respondentów twierdzi że jakość życia w gminie nie ulega zmianie.

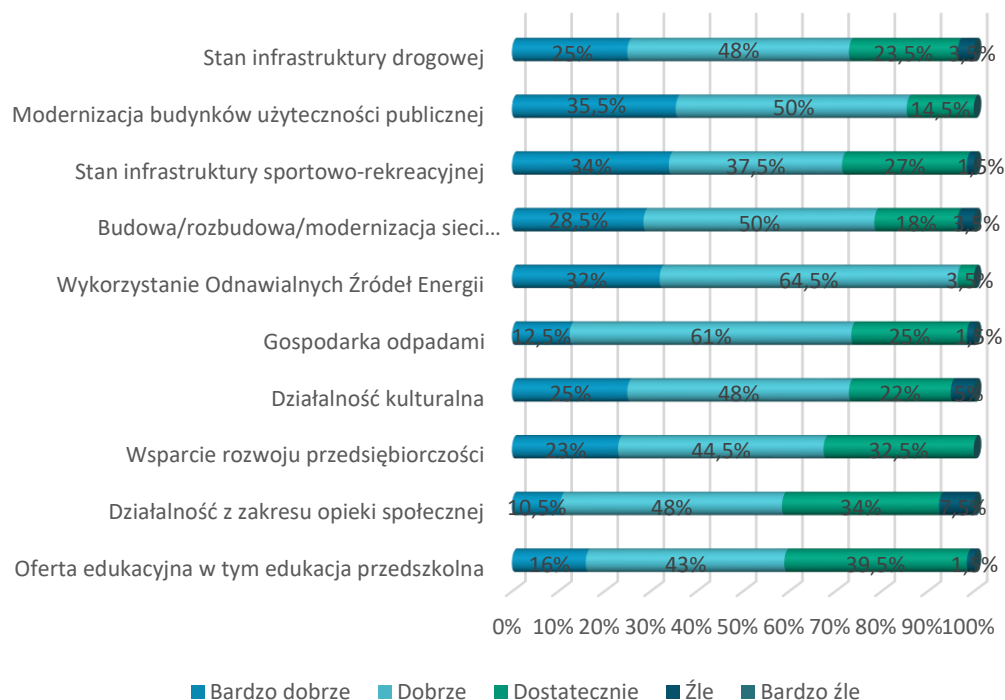
Wykres 39. Warunki życia w gminie Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

Kolejne pytanie dotyczyło warunków życia, które podzielone zostało na konkretne sfery. Najlepiej ocenione zostały walory przyrodnicze, bo aż 47% zadeklarowało najwyższą notę a połowa ocenę dobrą. Kolejnymi dobrze ocenionymi warunkami były kolejno: dostęp do placówek usługowych i handlowych (64% ocen dobrych), bezpieczeństwo mieszkańców (62,5% ocen dobrych), warunki do rozwoju mieszkalnictwa (56% ocen dobrych) i dostęp do infrastruktury komunalnej (54% ocen dobrych).

Warunki ocenione źle to dostęp do miejsc pracy (18%), poziom rozwoju rolnictwa (13%) i wsparcie w zakresie opieki społecznej (9%).

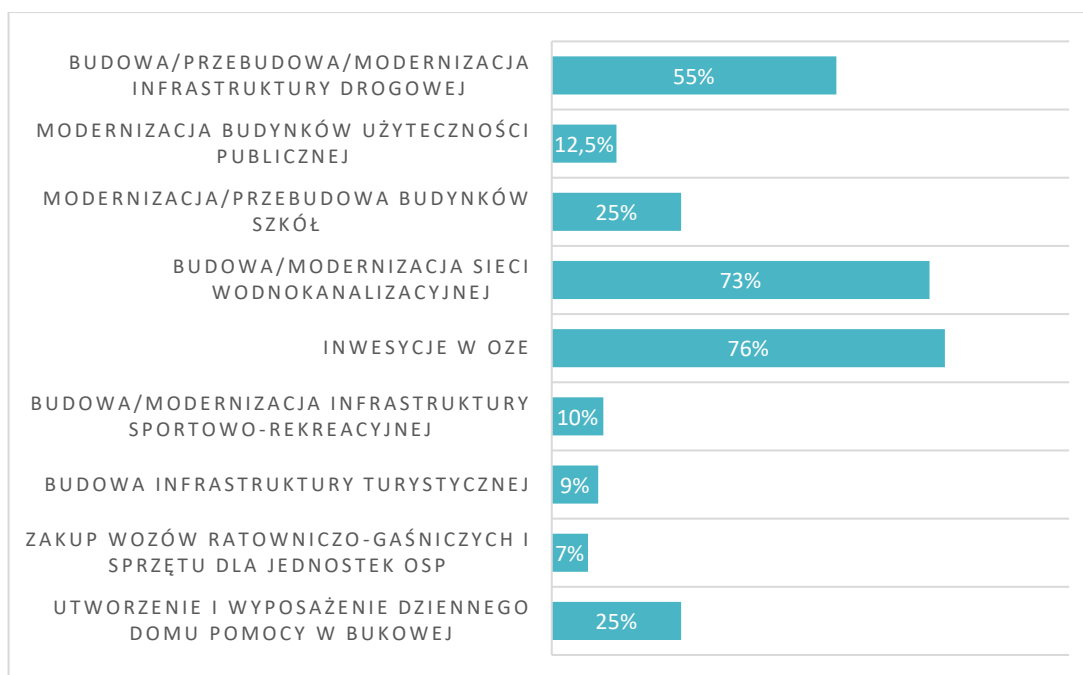

Wykres 40. Realizacja zadań samorządu w wymienionych aspektach

Źródło: Opracowanie własne

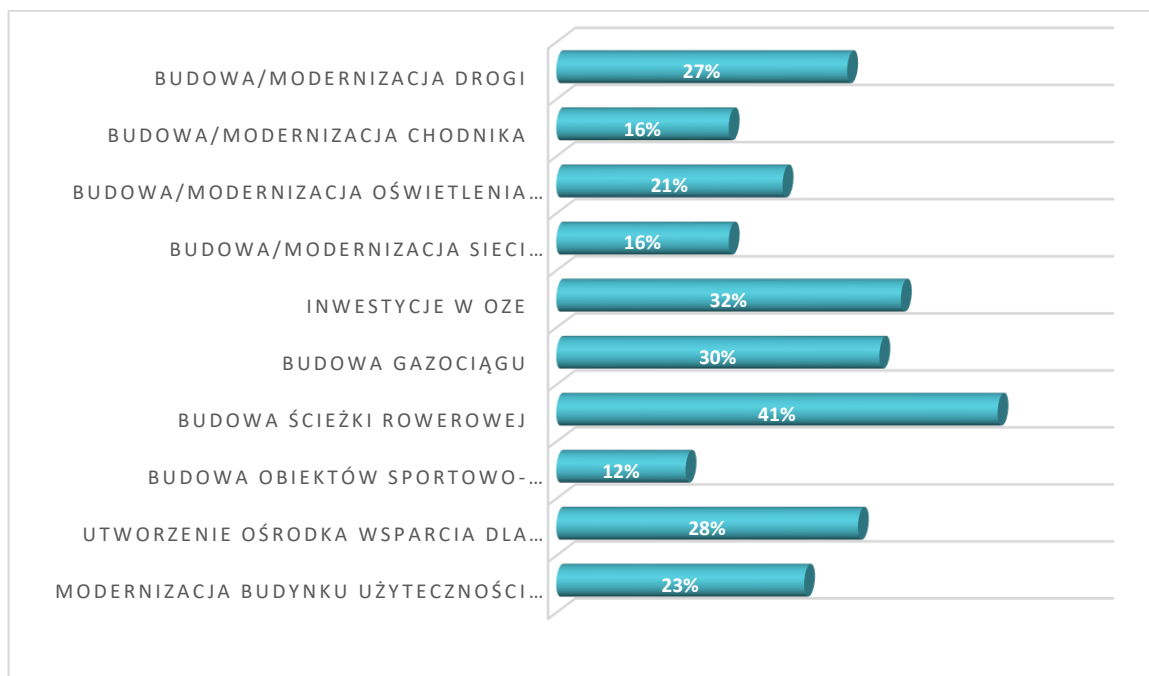
Najwięcej bardzo dobrej oceny otrzymały zadania samorządu, do których należą: modernizacja budynków użyteczności publicznej (35,5%), stan infrastruktury sportowo-rekreacyjnej (34%) i wykorzystanie odnawialnych źródeł energii (32%). 7,5% respondentów źle oceniło działalność w zakresie opieki społecznej.

Wykres 41. Najważniejsze inwestycje wykonane na terenie gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

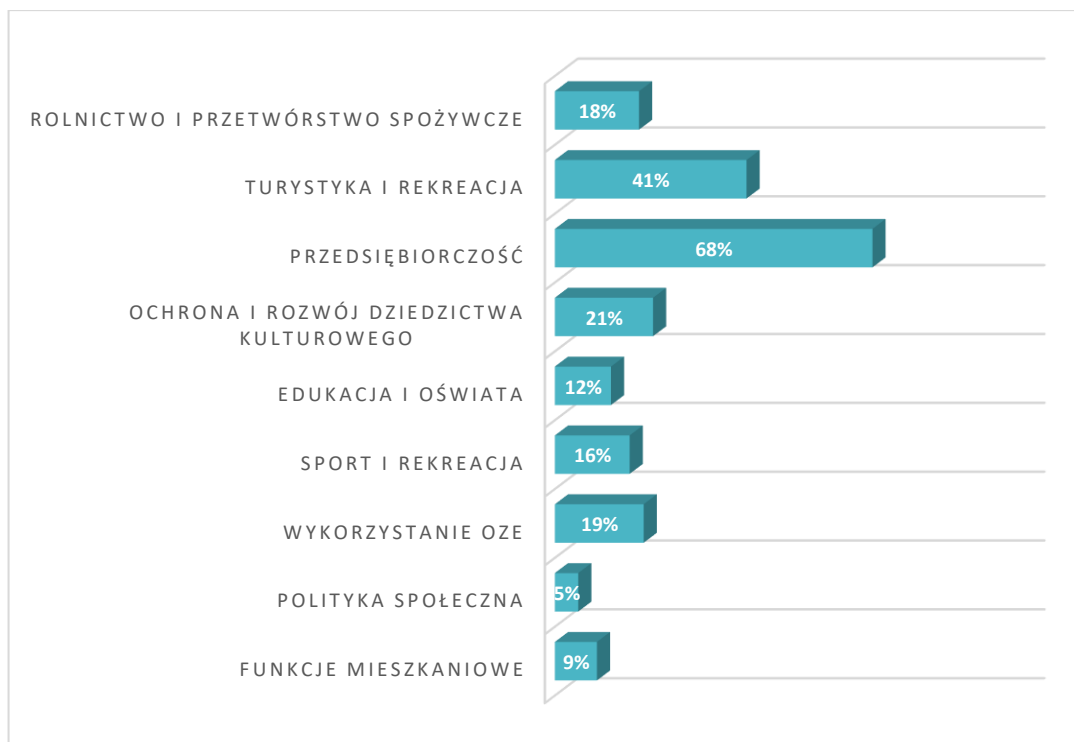
Kolejne pytanie dotyczyło najważniejszych inwestycji wykonanych w gminie. Najczęściej wskazane zostały tu inwestycje w OZE (76%). Niemal trzy czwarte ankietowych wymieniła budowę/modernizację sieci wodnokanalizacyjnej (73%) a 55% wskazało na budowę/przebudowę/modernizację infrastruktury drogowej.

Wykres 42. Zapotrzebowanie inwestycyjne w miejscowościach gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

Najczęściej wskazanym zapotrzebowaniem inwestycyjnym były ścieżki rowerowe (41%). Warto jednak zwrócić uwagę, że głównie mieszkańcy Dąbrowicy, Kolonii Sól i Soli zaznaczali tę potrzebę. Natomiast inwestycje w OZE (32%) zaznaczyli najczęściej ankietowani z Gromady. Na trzecim miejscu najczęściej wskazanych odpowiedzi była budowa gazociągu, którą wskazywali głównie mieszkańcy Soli i Nadrzecza.

Wykres 43. Kierunki rozwoju gminy Biłgoraj

Źródło: Opracowanie własne

Mieszkańcy gminy zapytani o kierunki rozwoju gminy Biłgoraj najczęściej wskazali przedsiębiorczość (68%), turystykę i rekreację (41%) a na trzecim miejscu znalazła się ochrona dziedzictwa kulturowego, którą podało 21% ankietowanych.

Celem drugiego etapu konsultacji było zaprezentowanie wstępnej wersji strategii. Zgłoszone uwagi zostały uwzględnione w ostatecznej wersji dokumentu.

SPIS RYCIN

SPIS TABEL

Tabela 1. Podział gruntów ornych i użytków zielonych według klas bonitacyjnych	7
Tabela 2. Wykaz złóż kopalin na terenie Gminy Biłgoraj	8
Tabela 3. Stan wód powierzchniowych na terenie Gminy Biłgoraj	14
Tabela 4. Powierzchnia geodezyjna Gminy Biłgoraj według kierunków wykorzystania	31
Tabela 5. Gospodarstwa rolne na terenie Gminy Biłgoraj według grup obszarowych	34
Tabela 6. Stan wyposażenia szkół podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj w obiekty sportowe	80
Tabela 7. Struktura dochodów własnych Gminy Biłgoraj w 2019 r.	87
Tabela 8. Projekty współfinansowanie ze środków Unii Europejskiej realizowane przez Gminę Biłgoraj w perspektywie finansowej 2014-2020	89
Tabela 9. Planowane inwestycje w zakresie infrastruktury technicznej terenów inwestycyjnych	105
Tabela 10. Planowane inwestycje w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, sportowej.....	106
Tabela 11. Planowane inwestycje w zakresie odnawialnych źródeł energii (OZE)	109
Tabela 12. Planowane inwestycje w zakresie ochrony środowiska naturalnego	112
Tabela 13. Planowane inwestycje w zakresie promowania i zachowania dziedzictwa naturalnego	114
Tabela 14. Planowane inwestycje w zakresie rozwoju infrastruktury	115
Tabela 15. Spójność celów strategicznych Strategii Rozwoju Gminy Biłgoraj z celami operacyjnymi Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.....	124
Tabela 16. Kluczowe wskaźniki realizacji projektu	125

SPIS MAP

Mapa 1. Położenie gminy Biłgoraj w województwie lubelskim oraz powiecie biłgorajskim	3
Mapa 2. Regionalizacja fizycznogeograficzna Gminy Biłgoraj	5
Mapa 3. Wody powierzchniowe na terenie Gminy Biłgoraj	6
Mapa 4. Obszary chronione na terenie Gminy Biłgoraj	13
Mapa 5. Układ osadniczy i komunikacyjny w Gminie Biłgoraj	33
Mapa 6. Szlaki turystyczne na terenie Gminy Biłgoraj	44
Mapa 7. Układ komunikacyjny Gminy Biłgoraj	55
Mapa 8. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej	128

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Liczba ludności na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)	20
Wykres 2. Zmiana liczby ludności na terenie gmin powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (% liczby ludności w 2010 r.)	21
Wykres 3. Przyrost naturalny na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)	22
Wykres 4. Współczynnik przyrostu naturalnego w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (‰)	22
Wykres 5. Saldo migracji na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)	23
Wykres 6. Współczynnik salda migracji w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (‰)	23
Wykres 7. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w ludności ogółem na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (%)	24
Wykres 8. Wybrane wskaźniki obciążenia demograficznego na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby)	25
Wykres 9. Wskaźnik zatrudnienia w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 r. (osoby)	26
Wykres 10. Liczba pracujących oraz wskaźnik zatrudnienia w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby)	26
Wykres 11. Liczba bezrobotnych oraz wskaźnik bezrobocia w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby, %)	27
Wykres 12. Wskaźnik bezrobocia w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (%)	28
Wykres 13. Struktura upraw według powierzchni zasiewów na terenie Gminy Biłgoraj (ha)	35
Wykres 14. Liczba podmiotów gospodarki narodowej oraz wskaźnik przedsiębiorczości na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (podmioty)	37
Wykres 15. Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (podmioty)	37
Wykres 16. Podmioty gospodarki narodowej na terenie Gminy Biłgoraj według sekcji PKD w 2020 r. (%)	39
Wykres 17. Długość rozdzielczej sieci wodociągowej oraz liczba przyłączy prowadzących do budynków na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (km, szt.)	59
Wykres 18. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)	59
Wykres 19. Długość rozdzielczej sieci wodociągowej oraz liczba przyłączy prowadzących do budynków na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (km, szt.)	60
Wykres 20. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)	61
Wykres 21. Długość rozdzielczej sieci gazowej na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (m)	62
Wykres 22. Odsetek ludności korzystającej z sieci gazowej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)	63
Wykres 23. Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w gminach powiatu biłgorajskiego w 2020 r. (%)	65
Wykres 24. Dzieci objęte wychowaniem przedszkolnym w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby, %)	70
Wykres 25. Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 (%)	71
Wykres 26. Liczba uczniów szkół podstawowych na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby)	72

Wykres 27. Liczba porad udzielonych w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2012-2020 (szt.)	73
Wykres 28. Liczba beneficjentów oraz zasięg korzystania z pomocy społecznej w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2019 (osoby, %)	75
Wykres 29. Zasięg korzystania z pomocy społecznej w gminach powiatu biłgorajskiego w 2019 r. (%)	75
Wykres 30. Liczba czytelników oraz czytelnictwo w Gminie Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby, szt.)	79
Wykres 31. Ćwiczący w klubach sportowych na terenie Gminy Biłgoraj w latach 2010-2020 (osoby) ..	81
Wykres 32. Budżet Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (mln zł)	85
Wykres 33. Dochody Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (mln zł, zł)	86
Wykres 34. Struktura dochodów Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (%)	86
Wykres 35. Wydatki Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (mln zł, zł)	88
Wykres 36. Struktura wydatków Gminy Biłgoraj w latach 2010-2019 (%)	88
Wykres 37. Ocena jakości życia w gminie Biłgoraj	136
Wykres 38. Ocena zmiany jakości życia mieszkańców gminy Biłgoraj w ostatnich 5 latach	136
Wykres 39. Warunki życia w gminie Biłgoraj	137
Wykres 40. Realizacja zadań samorządu w wymienionych aspektach	138
Wykres 41. Najważniejsze inwestycje wykonane na terenie gminy Biłgoraj	138
Wykres 42. Zapotrzebowanie inwestycyjne w miejscowościach gminy Biłgoraj	139
Wykres 43. Kierunki rozwoju gminy Biłgoraj	140